

ΚΥΠΡΙΑΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΕΤΟΣ Θ'

ΑΡ.111-112

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- ΓΛ. ΑΛΙΘΕΡΣΗ: Ποιδεία και ύφος (ποίημα)
ΣΤΡΑΤΗ ΤΣΙΡΚΑ: Τό παράπονο του Δαβρέλα (διήγημα)
Θ. ΠΙΕΡΙΔΗ: 'Ο νέος κόσμος (ποίημα)
ΑΝΤ. ΙΝΤΙΑΝΟΥ: Πως ο Stanley Casson είδε την 'Ελληνική Κύπρο (μελέτη)
ΤΕΥΚΡΟΥ ΑΝΘΙΑ: 'Ωραίο πού 'ναι τό φώς! (ποίημα)
Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΙ: Κύπρος και 'Αθήναι εις την αρχαιότητα (μελέτη)
ΝΙΚΟΥ ΚΡΑΝΙΔΙΩΤΗ: Τό λιμάνι (ποίημα)
ΞΑΝΘΟΥ ΛΥΣΙΩΤΗ: Κυρία 'Αγγελική Whitfield (ποίημα)
ΝΙΚΟΥ ΚΡΑΝΙΔΙΩΤΗ: 'Η μάνα του στρατιώτη (διήγημα)
ΠΑΥΛΟΥ ΛΙΑΣΙΔΗ: 'Η ανάστασις (ποίημα)
ΠΑΝΟΥ ΤΑΛΙΑΔΩΡΟΥ: 'Η μπαλάντα της νέας ζωής (ποίημα)
ΣΟΛ. ΜΙΧΑΗΛΙΔΗ: 'Η Κυπριακή λαϊκή μουσική (μελέτη)
ΝΙΚΟΥ ΝΙΚΟΛΑ Γ'ΔΗ: 'Ο καρφωμένος (διήγημα)
ΑΝΤ. ΚΛΟΚΚΑΡΗ: 'Ο άπορημένος (ποίημα)

ΚΥΠΡΟΣ 1944

(συνέχεια από μέσα)
ΣΕΠΤΕΜΒΡΗΣ—ΟΚΤΩΒΡΗΣ

ΚΥΠΡΙΑΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΔΙΜΗΝΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΜΕΛΕΤΗΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗΣ

Έτησία συνδρομή για τὸ ἑσωτερικὸ 5 σελίνια

» » » » ἑξωτερικὸ 6 »

Κάθε τεύχος 1 σελίνι.

Διευθυντής: ΝΙΚΟΣ ΚΡΑΝΙΔΙΩΤΗΣ,

Λευκοσία

Τυπογραφείο: «ΝΕΟΣ Κόσμος» Θωμᾶ Γ. Κυριακίδη

ΔΕΥΚΟΣΙΑ - ΚΥΠΡΟΣ

ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗ: ΚΩΣΤΑ ΠΡΟΥΣΗ: Δέκα χρόνια — Κυπριακά Σημειώματα: ΚΥΠΡΟΥ ΧΡΥΣΑΝΘΗ: Ἡ προσωποποίηση τῆς εὐλογίας καὶ ὁ εὐλογιασμός κατὰ τοὺς Κύπριους. — Νέα Βιβλία — Διάφορα.

ΣΤΑ ΕΠΟΜΕΝΑ:

Πολλὴ ὕλη προορισμένη γιὰ τὸ ἀναμνηστικὸ αὐτὸ τεύχος, ἀπὸ ἔλλειψη χώρου θὰ δημοσιευτεῖ στὰ ἐπόμενα τεύχη, μαζί μὲ ἄλλη συνεργασία. Ἔτσι στὰ ἐπόμενα θὰ δημοσιέψουμε:

ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ: Νίκου Νικολαΐδη, Μαρίας Ρουσιᾶ, Ν. Παπανικόλα, Ν. Βραζίμη, Ν. Κρανιδιώτη, κᾶ.

ΠΟΙΗΜΑΤΑ: Γλ. Ἀλιθέρη, Π. Μάγνη, Π. Γνευτοῦ, Ἄπ. Λεοντή (μετάφρ.), Ξ. Λυσιώτη, Ν. Κρανιδιώτη, Ν. Βραζίμη, Λ. Λυμπουρίδη, Φ. Ρανιώτη, Ἄπη Ἀκάμα (πρόζες καὶ δημοτικά), κᾶ.

ΜΕΛΕΤΕΣ: Θ. Σοφοκλέους, Γ. Παπαγαλαάμπος, Ν. Κληρίδη, Ν. Κονομή, Σολ. Μιχαηλίδη, Χρ. Λίβα, Κ. Καβάφη (ἄγνωστη παλιὰ μελέτη), Κ. Πρροσῆ, κᾶ.

ΚΡΙΤΙΚΕΣ καὶ **ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ**, γιὰ πολλὰ βιβλία καὶ πνευματικὰ ζητήματα.

Κυπριακὰ Γράμματα

ΕΤΟΣ Θ'
ΑΡ. 111-112

ΛΕΥΚΟΣΑΙ (ΚΥΠΡΟΣ)

ΣΕΠΤΕΜΒΡΗΣ } 1944
ΟΚΤΩΒΡΗΣ }

ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΥΦΟΣ

Ταῦτα... ἐγὼ δοκῶ ἀκούειν ὥσπερ οἱ
κορυβαντιῶνες τῶν αὐλῶν... καὶ ἐν ἐμοὶ
αὕτη ἡ ἤχη τούτων τῶν λόγων βομβεῖ...

ΠΛΑΤΩΝ

Σπάνια ἡ στιγμή, τὴν κατανοήση θέλει.

Βαθύλαλη φωνὴ κι ἄς ἀνεμίζουν,
πάνω ἀπ' τὴν ἀβυσσόκοσμη Εἴμαρμένη
μὲ τὴ ριπὴ τοῦ ἀνέμου, φερεὰ τόλμης,
φερεὰ ἀκατάστατα τοῦ ὀλέθρου...

Κι ἄσε

τὸ καθαυτό σου Ἐγὼ, ἔξω ἀπὸ τὸν κύκλο
τῆς ταχτικῆς πορείας του, ν' ἀντικρύσει
κατάμματα, τ' ὄραϊο τῆς Τρέλλας βλέμμα.
Ἦρθε μὲ σκοῦσμα Βακχικῆς Μαινάδας
στ' ἀκροτελεύτιο σύνορο τῆς ζωῆς σου.
Χέρι τῆς ζυγαριᾶς! τοῦ χάους πηδάλιο!
Τῆς Δικαιοσύνης ὀφθαλμός! Τοῦ ἀπείρου
Κριτῆς, μὲ ἀστραφτερὲς ἀχτίνες γύρω!

Σπάνια ἡ στιγμή... [Μπορεῖ ψυχὲς μεγάλες
νὰ μὴν τὴν ὑποτάξουν, χαννωμένες
σὸ ψέμα τῆς συνήθειας, στὴν ἀθλιότη
μιανῆς συνέχειας ποὺ καλοῦνε Μοίρα.]
Μὰ Ἐσύ, ἕνας διαλεχτός, μὲ τῶν πεισμάτων
σου τὴ σφραγίδα, ἀταίριαστος στὰ πλήθη
καθ' ἐποχῆς, μὲ ἄτρομο βλέμμα, μὲ ὕφος
περήφανο, τὴ σπάνια στιγμή, κράτα!

Ἦχι παράπονα ! Ἦχι, μάταια δάκρυα !
 οὔτε συγγῶμες καὶ τριμμένα λόγια
 μὲ τὴν πικρὴ τους γεύση ! Οὔτε δειλία
 κ' ὑπομονὴ τῆς μοίρας ! Οὔτε καὶ οἶχτος
 γιὰ τὶς ἀνθρώπινες ἀδυναμίες—ἦχι !
 Μὰ εὐθύγραμμη πορεία ψηλὰ πρὸς τᾶστρα,
 ἔστω κι ἂν τὸ κρανίον θὰ τὸ συντρίψεις
 στὸ χαμηλὸ ταβάνι—ὅπως θὰ βλέπει
 τὸν οὐρανὸ—τῆς σπάνιας στιγμῆς ὁ οἶστρος !

Ἦξω ἀπὸ τὰ ὄρια κ' ἔξω ἀπ' τὶς συνθῆκες !

Μίλα ! Καὶ τῆς σιωπῆς τ' αὐτὴ ἄς ἀκούει,
 τὰ ὅσα γιὰ σένα ἐπάξια θὰ ταιριάζουν
 ὦ ἀθάνατη ἐμπειρία καὶ σύγχυση ὕφους.
**Γιατί, ἡ Μεγάλῃ Τέχνῃ καὶ ὅσο ἀπλὴ εἶναι
 δὲν εἶναι ἀπλὴ σὰν καὶ τῇ Ζωῇ, μηδὲ εἶναι
 συναρμολογῆ ἀπλοῦ λόγου.**

*Εἶναι κάτι ἄλλο
 τὸ αὐτόνομο καὶ ἀντίνομο. Εἶναι ἡ Φύση,
 ποὺ ἀδιαφορεῖ στὰ πάθη τῶν ἀνθρώπων,
 καὶ μοναχὰ στοχάζεται τοὺς αἰῶνες !
 Κ' ἦρθε ἡ στιγμή κ' ἦρθε ἡ Μεγάλῃ Τέχνῃ
 νὰ σοῦ μιλήσει ἐπάξια.*

Ἦ καρδιοχτύπι
 θανάσιμον ! Κι ὦ ἀθάνατη καρδιά μου !

Ξαίρω, πῶς, τὸ κατώφλι ἐδῶ τοῦ Χάρου,
 σὰ χρυσῆ σφαῖρα, πάνω ἀπὸ τὶς στέγες
 τὶς μαῦρες, ταπεινοῦ χωριοῦ, προβάλλει
 θρίαμβος μεγάλος.

Ἦ, ἀσώματε ἦλιε !

Φῶς ἀεροποίητο !

Καὶ ποτέ, μιὰ τέτοια
 μεταλλαγὴ στὴ διάθεση τοῦ χώρου
 δὲν ἔχει γίνει, κι ἄς πέρασαν αἰῶνες
 πάνω ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη καρδιά μου,
 ποὺ ἂν ὑποφέρει, ξαίρει νὰ ζυγιαίνει
 στὴ σπάνι' αὐτὴ στιγμῇ, τῇ *Δευτεριά τῆς !*

ὦ μυστική! ὦ γλυκειά μου ἀθανασία!

... Ὅλα πεθαίνουν· καὶ μαζί τους ὁ οἰατρος.

Πεθαίν' ἡ μουσική, τὸ φῶς, ὁ ἄερας,
καὶ τὸ φιλὶ ψυχοραγεὶ στὰ χεῖλη.

Τέφρα γιομίζει τὸ ἄπειρο τῶν κόσμων...

Περναῶς στὴν ὄχθη, ἀντίκρου—θολὰ ῥέει—
ὅπου τὸ πρόσωπό σου, οὔτε κἂν φάσμα
μὲ ὅλη σου τὴν προσήλωσι...

Τί μένει;

*Μόνο ἡ προσπάθεια μένει πὸν ἐξυπῶνει
τὸν ἄνθρωπο! Ἡ γυμνὴ κ' ἔρημη στράτα
τῆς γῆς, κάτω ἀπ' τὸ φῶς τῶν γυμνῶν ἀστρων!
Ἡ πένθιμη εἰμαρμένη, τῶν μεγάλων
ψυχῶν: τοῦ νὰ βαδίζουν πάντα μόνες!
Ἀνάταση μετώπου, πὸν δὲ σκύβει
στὸ πιὸ βαρὺ φορτίο, πὸν τοῦ εἶναι ἡ Μοῖρα!*

—Μίλα μου Ἐσύ, πὸν ἐδιάβης τὸ κατώφλι
καὶ γυμνὴ ἐστάθης ἀντίκρου στὸ ψέμα
τοῦ Χρόνου καὶ τοῦ Χώρου! Μίλησέ μου
στὴ σπάνια αὐτὴ στιγμή, πὸν ξαφνικὰ ἦρθε
στ' ἀκροτελεύτιο σύνορο τῆς ζωῆς μου·
μίλησέ μου, ν' ἀκούσω:

—*Ἐμπνέει τὴν Τέχνη
μονάχα ἡ Ζωή! κὶ ὅσο ἀν ἀπλή, μαζί της
συναδερφώνεται, μορφοποιημένη.
Κὶ ἀστράφτει θεῖο τῆς Ὁμορφιάς τὸ Ψέμα
πὸν κυβερνᾷ τοὺς αἰῶνες, κ' ὑποτάζει
τὴ μιὰ Στιγμή, πὸν τοὺς ἰσοσταθμίζει!*

ΤΟ ΠΑΡΑΠΟΝΟ ΤΟΥ ΔΑΒΡΕΛΑ

Τό μεσημέρι ἔκαιε καί μεῖς οἱ δυό πηγαίναμε βιαστικοί πάνω σ' αὐτόν τόν ἀτέλειωτο ἀσφαλτωμένο δρόμο μέσα στήν καρδιά τῆς γῆς Χανσάν. Χωράφια ἀπλώνονταν γυμνά κι' ἀπό τίς δυό μεριές μέ κόκκινα χρώματα καί πολλά λιθάρια. Πέρα, πολύ μακριά ἀπ' τόν δρόμο, φαινόνταν κῆποι μέ πορτοκαλιές περιφραγμένοι μέ συρματοπλέγματα. Ἀπό μέσα τους ξεπετάγονταν εὐκάλυπτοι, πεῦκα καί κυπαρίσια. Ἄλλοῦ πάλιν ἦταν ἐληές σκορπισμένες πάνω σέ κάτι μικροσκοπικούς λόφους. Πίσω μας, φαινόνταν ἀκόμα τὰ τσαντήρια καί τὰ καμουφλαρισμένα χτήρια τῆς ἐπιμελητείας τοῦ στρατοπέδου.

Ὁ ἥλιος μᾶς χτυποῦσε κατακέφαλα, τὰ τζιτζίκια τρίζαν τρίζανε, κ' ἐμεῖς βιαζόμεσταν χωρίς λόγο, διατηρώντας τό γοργό περπάτημα πού εἶχαμε πάρει ὅταν ξεκινήσαμε. Ξεπεράσαμε τό σημάδι πού μᾶς εἶχαν πεῖ—ἕνα παλιό πέτρινο γιοφυράκι—κ' ἔπρεπε τώρα πιά κάπου—σέ διακόσα—τρακόσα μέτρα—νά σταθοῦμε καί νά περιμένουμε.

Μπούσια φορτωμένα κόσμο μᾶς προσπερνοῦσαν ἢ μᾶς διασταύρωναν. «Αὐτό εἶναι ἐβραϊκό—αὐτό ἀράπικο». Μά το «μέσο» πού θά μέ παραλάβαινε ἐμένα θ' ἀργοῦσε ἀκόμα νά φανεῖ.

Ὁ Δαβρέλας ἔβγαλε καί μοῦ φόρεσε τήν ἀποικιακή κάσκα μέ τό ἐθνόσημο.

«Βάλτη, μοῦ εἶπε, ἐσύ δέν εἶσαι συνηθισμένος».

Ἦτσι ξεσκούφωτος ἔδειχνε ἀκόμα πιό νέος. Τό κεφάλι του τόχε κουρεμένο ὀλόκληρο μέ τή μηχανή. Ἦταν ἕνα γερό παιδί μέ μαλλιαρά μπράτσα, ἠλιοκαμμένες γάμπες καί χοντρά γόνατα.

Μ' ὄλο πού τόν περνοῦσα πέντε-ἕξι χρόνια, ἐκεῖνος σ' ὄλο τόν δρόμο μοῦχε φερθεῖ σά μεγάλος ἀδερφός. Ἀπλά καί σοβαρά εἶχε ἀναλάβει τήν «εὐθύνη» πού τοῦχαν ἀναθέσει—ἡ εὐθύνη εἴμουν ἐγώ ἢ καλύτερα τό μπαρκάρισμά μου στό καμιόνι—καί τήν ἐκτελοῦσε. Καταλάβαινα πώς ἄν δοκίμαζα ν' ἀποφύγω τίς φροντίδες του θά συναντοῦσα τήν ἴδια σταθερήν ἄρνηση ὅπως πρῖν λίγο. Ἦταν κοντά στό γιοφυράκι. Καθώς κουβεντιάζαμε βρέθηκα νά περπατῶ στήν μεριά τοῦ δρόμου πού δέν εἶχε ἄσφατο. Ὁ Δαβρέλας μέ τράβηξε πρὸς τή μεριά του καί ἦρθε στή θέση μου.

«Γιατί;» ρώτησα ἐγώ. «Βαστῶ στό περπάτημα».

«Δέν εἶναι γι' αὐτό» μοῦ εἶπε. «Εἶναι γιά τὰ σκαρπίνια σου. Θά τὰ λυώσεις καί σου χρειάζονται, ἐνῶ ἐγώ...» κ' ἔριξε μία ματιά στίς βαρειές στρατιωτικές μπότες του.

Τό πήρα λοιπόν ἀπόφαση πώς εἴμουν ὁ «μικρότερος ἀδερφός» κ' ἔκανα ὅπως μοῦ ἔλεγε.

Δέν ἦταν μισή ὥρα πούχαμε γνωριστεῖ κ' ἡ κουβέντα μας κυλοῦσε ἀβίαστη καί καθαρή, σά νεράκι. Διηγόνταν ὁμορφα καί παραστα-

τικά, όπως όλοι οι άνθρωποι του λαού μας. Έγώ πρόσεχα, σημειώνοντας πού και πού, τη χρήση μερικών λέξεων. Έτσι λόγου χάρη, μιλώντας για διάφορα περιστατικά του μετώπου, μεταχειρίζονταν τη λέξη «ψυχραιμία» στη θέση του «θάρρους».

«Νά» μου λέει μια στιγμή «αυτό πού γυρεύαμε».

Είδα έναν άραπή καθισμένο μέσα στα χωράφια με λίγα καρπούζια σκόρπισμένα γύρω του. Πιο πέρα ήταν κάτι καρπουζιές φυτεμένες άφρόντιστα σα νάταν στα κουτουρού. Ούτε μποστάνι νά τό πείς, ούτε τίποτα. Είναι αλήθεια ότι στην άρχή του δρόμου είχα πεί κάτι για δίψα, εκείνος μίλησε για «μποστάνι», μά τώχα ξεχάσει τώρα πιά.

Κατεβήκαμε, διάλεξε ένα καρπούζι μεγαθύτικο, παζάρεψι, πήγα νά πληρώσω, δέ μ' άφησε, πήγα νά τό σηκώσω, είπε «δώσε δώ πέρα» και με παρόμέρισε. Τό πήραμε και φύγαμε.

Παράκάτω λέει :

«Πάμε νά κάτσουμε κάτω άπ' τό τσαρδάκι νά τό φάμε».

Δέν ήξερα τι θά πεί τσαρδάκι και μου έδειξε. Κάμποσο δρόμο μέσα στα γυμνά χωράφια ήταν μια καλαμένα ψάθα στηριγμένη σε τρία κλαδιά. Έκामνε μια μικρή σκιά. Είχε και δυό τρία κοτρώνια κει πέρα.

Ξανακατεβήκαμε, στρωθήκαμε κάτω άπ' τό τσαρδάκι κι' ο Δαβρέλας βάλθηκε νά καθαρίζει τό σουγιά του. Τό καρπούζι βγήκε κόκκινο κι' αναπάντεχα δροσερό.

«Πού λές» άρχισε νά λέει, συνεχίζοντας τη διήγησή του πούχε κοπεί από ύρα, ενώ έριχνε και ματιές νάχει τό νού του μήν έρχεται τό καμίνι μου, «όταν ήρθε μάς μηνύσαν πώς αυτός είναι καλός. Καλός; είπαμε μεις, καλό του έαυτού του θά κάνει και καλό στην πατρίδα, γιατί έμεις είμαστε καλοί. Έτσι δέν είναι.»

Τού χαμογέλασα, «Ένα «νάι» ή ένα «βέβαια» θάρχονταν πολύ κρύα. "Η έπρεπε νά σηκωθώ έρθιός και νά ζητωκραυγάσω, αφήνοντας έτσι νά ξεδώσει ή τρικυμία από αιοθήματα περηφάνειας και θαυμασμού πού μου φουσκώναν τό στήθος τόσες μέρες ή νά κάνω πώς μέσα στο «έμεις είμαστε κάλλι» έβαζα και τόν έαυτό μου, και τότε έπιβάλλονταν νά χαμογελάσω έπιδοκίμαστικά για την έξυπνή άπάντηση πού είχε δώσει για λογαριασμό «μας». Μά ούτε και πού ζητώσε ο σύντροφός μου καμιά βεβαίωση από μένα. Ήταν τό ύφος της κούβεντάς του τέτοιο.

«Εβγαλε τα τσιγάρα του κι' άνάψαμε μ' ένα περιεργο τσακμάκι πού κουβαλούσε.

«Από τ' άλβανικό» είπε μέσα σε παρένθεση. «Δουλέψαμε, πού λές, με έρεξη για νά τόν βγάλουμε άσπροπρόσωπο. Μ' αυτός ακόμα δέν έδειχνε τι σοί ήταν. Τις μέρες εκείνες είναι πού μάθαμε πώς φτάσαν στο διπλανό στρατόπεδο κάτι πρόσφυγες άπ' τό νησί. Ήκώθηκα ένα άπόγεμα νά πάω νά δω μήν ήταν κανένας γνωστός νά μου πεί νέα άπ' τούς δικούς μου. Βρήκα τό Γιώργη τό

Μπιλιάνη, ξαδερφάκι μου, ίσως τὸν γνώρισες. —Τὶ νὰ σοῦ πῶ, μοῦ λέει, Δαβρέλα, ἄσχημα νέα. Ζωὴ σὲ λόγου σου. Ἡ θειά ἢ Βαγγελιώ σχωρέθηκε. Τὴ μάνα μου τὴ λέγαν Βαγγελιώ, κατάλαβες. Δὲν εἶπα τίποτα, μόνο γύρισα καὶ κάθησα στὸ τσαντήρι μου. Ποιὸ μού βαροφάνηκε, βλέπεις, νὰ μάθω ἐδῶ στὴν ξενιτειά πὼς πέθανε ἡ μάνα μου χωρὶς νὰ εἶμαι κοντὰ νὰ μοῦ δώσει τὴν εὐχή της. Ἄλλὰ δὲν ἦταν μόνο αὐτὰ τὰ κακὰ μαντάτα ποῦχε φέρει τὸ Μπιλιάνι ἀπ' τὸ νησί. Ἔτσι τᾶχαν συμφωνημένα οἱ συνάδελφοι νὰ μοῦ τὰ ποῦν λίγα-λίγα, μὴ μοῦρθει τίποτα.

Σὰ βράδιασε, ἔρχεται ὁ Σταμάτης στὸ τσαντήρι μου. Αὐτὸν πρέπει νὰ τὸν γνώρισες. Ἔδωξε τοὺς ἄλλους καὶ κάθησε ἀπέναντί μου. Ἄρχισε νὰ λέει πὼς πρέπει νάχω ὑπομονή, νὰ σταθῶ ἄντρας, νὰ τὸ φέρνει ἀποδῶ, νὰ τὸ φέρνει ἀπο ἐκεῖ. Στὸ τέλος τὸ εἶπε! Μαζὶ μὲ τὴ μάνα μου εἶχε πεθάνει κ' ἡ ἀδελφοῦλα μου, τὸ Μαράκι, δεκαοχτῶ χρονῶ κορίτσι.

Τότε μὲ πήραν τὰ κλάματα.

Σὰν μοῦπαν γιὰ τὴ μάνα μου δὲν ἔκλαψα, μ' ὄλο ποῦ θᾶθελα. Γρηὰ γυναίκα ἦταν, τὴ ζωὴ της τὴν τυρανισμένη τὴν ἔζησε, εἶπα. Ὅλοι μιά μέρα θὰ πεθάνουμε. Ἴσως καὶ νὰ λυτρώθηκε ἀπὸ κείνο τὸ γέρο μου, ποῦ ἦταν βάρβαρος ἄνθρωπος, σὰ γερμανός. Μὰ γιὰ τὸ Μαράκι δὲν ξέρεις πὼς μοῦρθε. Κοτζά μου κοπέλλα κεῖ πέρα, πάνω στὴν ἄνθισή της, μὲ τίς πλεξοῦδες της... Θυμήθηκα τίς τελευταῖες μέρες στὸ νησί, ὅταν τῆς εἶπα πὼς εἰτοιμαζόμουν νὰ περάσω στὴν Τουρκιά. Μ' ἀγκάλιασε, ἔριξε τὰ χέρια της γύρω ἀπ' τὸ λαιμό μου: —Ποῦ θὰ πᾶς, ἀδελφοῦλη μου, μοῦλεγε. Ποῦ θὰ πᾶς; Μείνε ἐδῶ μαζί μας, νὰ δουλέψεις στὸ χτήμα τοῦ πατέρα. Ἐνα κομμάτι ψωμί θὰ βρεθεῖ γιὰ ὅλους μας. Τὸ κακὸ θὰ περάσει. Θὰ περάσει. — Ὅχι, Μαράκι, τῆς λέω. Ὅταν δούλευα στοῦ πατέρα μου εἶμουν ἕνα ζῶ μὲ δεμένα μάτια. Κεῖ πέρα στὴ Θράκη ποῦ ξενιτεύτηκα, κ' ὕστερα στὴν Ἀλβανία, κατάλαβα τί γίνεται στὸν κόσμο. Ἄν μεινῶ δῶ πέρα θὰ μὲ φᾶν οἱ χαφιέδες κ' οἱ Γερμανοί... Τὴν κατάφερα. Στὸ τέλος μοῦ χαμογέλασε ἕνα λιγούλακι. Τὸ βράδυ ποῦταν νὰ φύγουμε ἦρθε κρυφὰ ἀπ' τὸν πατέρα καὶ μᾶς ἀποχαιρέτησε. Μοῦ ἔφερε ἕνα σωρὸ πράματα...

Ὁ Σταμάτης, σὰν εἶδε πὼς ἔκλαψα κάμποσο, σηκώθηκε κ' ἔφυγε. Ὑστερα μοῦ ἐξήγησε πὼς τὸν εἶχε ἀνησυχήσει ἐκείνη ἡ μουγκαμάρα μου γιὰ τὸ θάνατο τῆς μητέρας. Μπήκαν σὲ λίγο τ' ἄλλα τὰ παιδιὰ καὶ καθῆσαν γύρω μου. Δὲν εἶπαν μιά βαρεία κουβέντα μεταξύ τους, οὔτε ἕνα πείραγμα, ὅπως συνηθίζουμε. Κάπνιζαν μονάχα πολὺ καὶ κάπου κάπου μὲ ρωτοῦσαν ἀπὸ κάτι γιὰ τοὺς δικούς μου. — Κλάψε, μοῦ λέγαν, κλάψε νὰ ξεδώσεις... Ἦταν σὰν ὄλοι μαζί νὰ ξευχτούσαμε τὰ λείψανα τῶν δικῶν μου, ἀδελωμένοι σὲ τούτη τὴν πικρὴ ξενιτειά.

Τὰ παιδιὰ κάποτε τὸν πήρανε. Ἐγὼ δὲν ἔκλεισα μᾶτι. Τὸ πρωτὶ εἶμουν κουρέλι, ἀνίκανος νὰ παρουσιαστῶ γιὰ τὰ γυμνάσια. Πήγαν

οί ἄλλοι καί ξηγήσαν τί γίνεται. "Ὅπου, κατὰ τὶς δέκα, μπαίνει αὐτὸς στὸ τσαντήρι μου. Πήγα νὰ σηκωθῶ:—Κάτσε, κάτσε, μοῦ λέει, παιδί μου. Ἐνδιαφέρθηκε, ἔμεινε λίγα λεπτὰ χωρὶς νὰ μιλά, σὰ λυπημένος, σηκώθηκε, μὲ συλυπήθηκε, μούσφιξε τὸ χέρι.—Κάθησε μοῦ λέει ἴσαμε αὔριο, νὰ σοῦ περάσει. Ὑπομονή.

Καὶ βγήκε. Ἀλλὰ δὲν πρόφτασε νὰ κάμει πέντε βήματα ἔξω ἀπ' τὴ σκηνή καὶ ξαναγύρισε:—"Ἀκουσε, μοῦ λέει βάρβαρα, κύταξε μὴν εἶναι ὄλα αὐτὰ ψέματα πού τὰ κατέβασε τὸ ξερό σου γιὰ νὰ τὴν κοπανίσεις σήμερα, γιατί θὰ τὸ μάθω καὶ θὰ σὲ τσακίσω!

Ἐγὼ ὅμως δὲν ἔχασα τὴν ψυχραιμία μου, μόνο σηκώθηκα.—Εἶναι ντροπή, τοῦ εἶπα, εἶναι ντροπή κύριε Δ...., νὰ μᾶς θεωρεῖτε τόσο τιποτένιους. Ἐμεῖς πολεμήσαμε στὴν Ἀλβανία χωμένοι στὸ χιόνι καὶ νηστικοὶ βδομάδες καὶ δὲν κατεδεχτήκαμε.. Οὔτε καὶ ποῦ θὰ καταδεχτοῦμε ποτὲ νὰ ποῦμε τέτοιο ψέμα γιὰ πρόσωπα ἱερά..

Δὲ θυμᾶμαι τί ἄλλο τοῦ εἶπα. Μ' ἔπνιγε ἡ ἀγανάκτηση. Αὐτὸς γύρισε τὶς πλάτες του κ' ἔφυγε.

—Αὐτός, εἶπα στὰ παιδιά, εἶναι ὁ καλός; Αὐτὸς μοῦ φαίνεται πιό μαυρός κ' ἀπο τοὺς προηγούμενους.

Κι' ἀλήθεια, τέσσερις μέρες ἀργότερα, ἔγινε αὐτὸ πού μοῦ ἀνάφερες. "Ἐξή σφαῖρες τοῦ φύτεψε τοῦ μακαρίτη τοῦ Νικετλιοῦ, πού δὲν τοῦχε φτοίξει παραπάνω ἀπὸ τὸ φτאיζα κ' ἐγώ. Νά, νά, νά, τούδινε μὲ τὸ πιστόλι λυσασμένος...»

Ὁ Δαβρέλας σώπασε κάμποσο. "Ἐβγαλε πάλι τὸ σουγιά του κ' ἔκοβε τὶς καρδιές ἀπὸ καρπούζι πούχε μείνει. Μᾶς ἔπεσε μεγάλο καὶ δὲν τὸ καταφέρναμε ὀλάκερο.

«Αὐτὸ εἶναι τὸ παράπονό μου, μωρὲ Γιάννη» εἶπε ἀναστενάζοντας. «Τί κάναμε σ' αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους; Γιατί αὐτὴ ἡ βαθεῖα δυσπιστία πού μᾶς χωρίζει σὰ φαρᾶγγι δίχως γέφυρα; Ἡ μεγάλη συμφορὰ πού βρῆκε τὸ τόπο μας; δὲν τοὺς συνέφερε;»

"Ἀνοιξα τὸ στόμα μου νὰ μιλήσω. Μὰ κεὶ βλέπω τὸ Δαβρέλα νὰ σηκώνεται ἀπότομα καὶ νὰ παίρνει δρόμο μέσα στὰ χωράφια. «Θὰ μᾶς φύγει, θὰ μᾶς φύγει» φώναζε, δείχνοντας ἕνα καμιόνι πού ἔρχονταν μὲ ταχύτητα. «Ὀρμησα κ' ἐγώ. Παρὰ λίγο νὰ μᾶς προσπεράσει.» Ἐτρεξε πίσω του ὁ Δαβρέλας, ἄκουσα τὰ φρένα νὰ στριγγλίζουν... σταμάτησε. «Εὐτυχῶς» εἶπα μέσα μου. Πλησιάσαμε κ' οἱ δυὸ λαχανιασμένοι.

Ὁ σωφὲρ ἦταν ἕνα παιδαρέλι, πού τὰ μούτρα του δείχναν πατριωτάκι ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο.

«Σαῖντα» τοῦ εἶπα ἀράπικα γιὰ νὰ κερδίσω τὴ συμπάθειά του.

Αὐτὸς ἔμεινε ἀμίλητος κυτάζοντάς με ἀπὸ ψηλά μὲ μιὰ προκλητικὴ ἀπάθεια. «Σιενάχωρα τὰ πράματα» εἶπα μέσα μου. Μὰ ἦταν κ' ἄλλος στὸ καμιόνι. Μπήκε στὴ μέση ὁ Δαβρέλας, ἡ φωνὴ του εἶχε κάτι ξεσπάσματα ἰκετευτικά (ἄχ, γιὰ τὸ «μικρὸ ἀδερφό» καὶ τί δὲν θάκανε) καὶ τὰ κατάφερε. Ἀνέβηκα πάνω βιαστικά. Ξαφνικὰ εἶδα πῶς βαστοῦσα ἀκόμα τὴν κάσκα του. "Ἦθελα καὶ νὰ

του μιλήσω να του πω κάτι για τὸ παράπονό του. "Ἦθελα νὰ τὸν εὐχαριστήσω.

Τὸ καμιόνι ξεκίνησε ἀπότομα. Ὁ σωφὲρ ἦταν θυμωμένος. Πρόφτασα νὰ δώσω στὸ Δαβρέλα τὴν κάσκα τοῦ. "Ἐσκυψα νὰ τοῦ σφίξω τὸ χέρι, δὲν μπόρεσα, μόνο τοῦ ἄγγιξα τὸ κουρεμένο τῶν κεφάλι, τὸ χούφτιασα ἐκεῖ στὴν κορυφή. "Ἦταν καταϊδρωμένο.

«Γειά σου» τοῦ εἶπα. «Εὐχαριστῶ...»

«Καλὸ ταξίδι, νὰ μᾶς θυμᾶσαι...»

Στάθηκε στὴν ἄκρη τοῦ δρόμου καὶ κουνουσε τὴν κάσκα του.

ΣΤΡΑΤΗΣ ΤΣΙΡΚΑΣ

Ο ΝΕΟΣ ΚΟΣΜΟΣ

Ἄλλοι μῆτε ποὺ τῶδατε τ' ἀστέρι
ποὺ τὸ Μεγάλο Μήνυμά εἶχε κράξει.

Ἄλλοι ἦρθαν. Κ' ἔχουν φέρεи
καὶ δῶρα.

Μὰ τώρα στέκονται στὴν πόρτα τοῦ σπηλιόσθ
καὶ τρέμουν : οἱ δειλοὶ κ' οἱ ἀνάξιοι!

Μονάχα ἐμεῖς

παραμερίσαμε τὶς πέτρες καὶ τὰ βᾶτα,

τὸ φοβερὸ κατῶφλι τὸ διαβήκαμε,

στὴ φάνη ὀμπρὸς σταθήκαμε

καὶ ρίξαμε τὴ φοβερὴ τὴ διατά!

—Νέε Κόσμε, σήκω καὶ περπατά!

Γιατὶ τὸ θεῖο παιδί δὲ θέλει

σύννεφα καὶ λίβανο, δὲ θέλει

τῶν ζώων τὰ μάτια, μεθωμένα,

ἀπάνω τοῦ σκυφτὰ νὰ στάξουν μέλι,

Ἀε θέλει νὰ τ' ἀποκωμίσει

μὲ χέρια πάλλευκα ἢ παρθένα

Θέλει ἐνί—

ς—ἀντρίκιος ὄμοσ πλάι του νὰ στάξει

γιά ν' ἀκουμπήσει καὶ νὰ σηκωθεί,

ὁ ἀπέραντος ν' ἀρχίσει δρόμος.

Περνᾶ...

Μὴ γύφετε τὴν κεφαλὴ, μὴ γονατίστε!

Δὲν εἶστε

ἐκείνοι οἱ σκλάβοι ἑνὸς ἀπέραντου βραχνᾶ

ποῦ ἢ νυχτεριᾶ τῆς ἀπόγνωσης

νυχτόμερα μέσ' τὴν φυγὴ τους τριγυρνᾶ.

Οἱ χτίστες εἶστε ποῦ θὰ χτίστε!

Ἡ Νέα Ζωὴ περνᾶ.

Ἀκολουθεῖστε.

Κ' ἔσεῖς

οἱ νοσταλγοί, οἱ μαρμαρωμένοι, οἱ μεθυσμένοι,

τὰ ὄνειράτ' αὐτὰς σὰν παλιόχαρτα ξεσκίστε.

Ἔσεῖς ποῦ ὁ νοῦς σας, ἡμερὴ γατούλα,

ἄλλο δὲν ἔχει μάθει

παρὰ στίς πόρτες τῶν μουσείων κουλουρισμένη

νὰ λιάζεται καὶ ὄνειράτα νὰ πλάθει—

ὅλα τὰ ὄνειράτ' αὐτὰς στὸ καλάθι!

Δὲ θὰ τὸν δεῖτε νὰ περνᾶει λαμπρὸς

μὲ ἀστραποβόλο θῶρι θεοῦ ἀρχαίου,

στά δάχτυλά του νὰ κουρνιάζουν κεραυνοί—

Δὲ θὰ τὸν δεῖτε νὰ πηγαίνει ὀμπρὸς

μὲ τὴ μορφὴ τοῦ γλυκυστάτου ἐβραίου,

ν' ἀκολουθοῦν οἱ μαθητὰδες ταπεινοί—

Δὲ θὰ τὸν δεῖτε μῆτε

σὰν ἀγιογραφία βυζαντινὴ,

μῆτε μὲ νέαν ὄψη, νέου

προφήτη—νέα φυγὴ μακρὰ ἀπ' τὴ γῆ...

Ὁ Νέος Κόσμος περπατᾶ

μ' ἓνα κασκέτο λαδωμένο στὸ κεφάλι,

μ' ἓνα παλιὸ στοὺς ὤμους του σακάκι.

Ἐνα πακέτο χάρτινο κρατᾶ

—λίγο ψωμάκι—κάτω ἀπ' τὴ μασχάλῃ...

Λαχανιασμένος κι' ἀδστηρός, χωρὶς μιλιά,

σὺ νὰ σηκώνει ὅλη τὴ γῆ

στὸ τόξο τῆς γερμένης του τῆς πλάτης.

Ὁ Νέος Κόσμος ξεκινᾶει γιὰ τὴ δουλειά,

Ὁ Νέος Κόσμος εἶναι ΕΡΓΑΤΗΣ!

ΠΩΣ Ο STANLEY CASSON ΕΙΔΕ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗΝ ΚΥΠΡΟ*

«Όσοι έτυχε να γνωρίσουν τόν Stanley Casson θά σάς έλεγαν : «έπρεπε να γνωρίσετε τόν άνδρα». Είχα τήν τιμή και τήν εϋτυχία να τόν γνωρίσω και υπερηφανεύουμαι πού είμαι ό μόνος μαθητής του στην Κύπρο. Τόν γνώρισα στό 1937-1938 όταν ως ύπότροφος του κληροδοτήματος Carnegie σπούδαζα κλασσικήν αρχαιολογία στό Πανεπιστήμιο τής Όξφόρδης. Τόν γνώρισα στις παραδόσεις, στις διαλέξεις του άπάνω στην Άρχαίαν Έλληνική Τέχνη και ως ιδιαίτερο προγυμναστή μου δοσμένο σέ μένα από τό Πανεπιστήμιο. Δέ θά ξεχάσω τό μεγάλο του ενδιαφέρο για μένα και ή σημερινή μου όμιλία είναι πρώτα ένας ελάχιστος φόρος προσωπικής τιμής προς τή μεγάλη του μνήμη. Η στενή έπαφή μου μαζί του μου έδωκε τήν ευκαιρία να τόν γνωρίσω από κοντά, να εκτιμήσω τά έπιστημονικά και τά άλλα του χαρίσματα, τόν λεβέντην άντρα με τό γερό μυαλό και τή μεγάλη καρδιά, και να θαυμάσω τόν ανόριστο κι ανεξάντλητο φιλελληνισμό του, τόν έρωτά του κυριολεκτικά για τήν Έλλάδα μσ και με τήν Έλληνικήν Κύπρο : Για τόν Stanley Casson δέν ύπήρχε παρά μιá έναία κ' αιώνια Έλλάδα όπως δέν ύπήρχε για αυτόν παρά μιá έναία κ' αιώνια Έλληνική Κύπρος.

Διαποτισμένος, από τά μικρά του χρόνια βαθειά και γερά, από τήν αρχαίαν έλληνική κλασσική φιλολογία δέ σταμάτησε αυτός έκει πού συνήθως σταματούν οι περισσότεροι ξένοι φιλόλογοι και μελετητές της. Προχώρησε πιό πέρα, περνώντας ανάμεσα από τά βυζαντινά και τά μεσαιωνικά στά νεώτερα χρόνια. Έζησε κι ανατράφηκε ανάμεσα στον έλληνικό λαό, έσκαψε με τά δυό του χέρια στα θεσσαλικά και τά μακεδονικά χώματα και στη γή τών Μυκηγών, γεύτηκε τή λιτή τροφή του, κοιμήθηκε κάτω από τόν γαλάζιο του ούρανό, άκουσε τή βουκολική φλογέρα, άφουκράστηκε τά δημοτικά του τραγούδια και τά παραμύθια του, χόρευε τούς παλληκαρίσιους χορούς του, και μίλησε τή γλώσσα του, όχι με τή σοφή μα κακόηχην έρασμιακή προφορά, αλλά με τό γλυκό κελάρυσμα τής πιό λεπτής και τής πιό έξεβγενισμένης Άθηναϊκής όμιλίας. Έλάτρευσε τήν έλληνική φύση, τόν ούρανό, τή θάλασσα, τά δάση, τά βουνά της πού τά χαιρείται περιγράφοντάς τα στα βιβλία του και τά δημοσιεύματά του. Ένα λιγοσέλιδο βιβλίο του, γραμμένο γύρω από τόν τάφο του "Άγγλου ποιητή Ρούμπερτ Μπρούκ στη Σκύρο

* Διάλεξη πού δόθηκε στό «Τράστ» Λευκωσίας στις 5 του Ιούνη 1944.

πού φανερώνει σ'άλλα καί τή δύναμη τοῦ λογοτεχνικοῦ ταλέντου του—ἦταν ἀξιόλογος διηγηματογράφος ὁ Casson—εἶναι ἕνας θερμός ὕμνος στήν Ἑλληνικήν φύση. Μά στά βόρεια περιγιάλια τοῦ δικοῦ μας νησιοῦ ὄχι μακρὰ ἀπό τήν Κερύνεια διάλεξε ἕνα κομμάτι μιᾶς ἔμορφης δεντροφυτεμένης γῆς γιά νά περάσει, ὅπως ἔλεγε, μερ.κὰ ἀπό τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς πού θάρχόταν προχωρημένης ἀποτραβηγμένης ζωῆς του!

Ξαίροντας ἔτσι τήν Ἑλλάδα, ὅσο λίγοι ξένοι, ἐμφυσοῦσε πνοή καί παλμό καί ζωή στίς παραδόσεις του πού τραβοῦσαν ὄχι μόνο τὸ πιό πολὺ φοιτητικὸ ἀκροατήριο ἀλλὰ κ' ἐπιστήμονες καί μορφωμένα μέλη τῆς Ἀγγλικῆς κοινωνίας. Διανθισμένες οἱ παραδόσεις του ἀπὸ ἕνα λεπτὸ μὰ ἄκακο χιοῦμορ—χιοῦμορ εἰς βάρος τῶν ἀντιφρονούντων—δὲν εἶχαν τῆ βαρειὰν ἀτμόσφαιρα τῶν παραδόσεων τῶν σχολαστικῶν πού χάνονταν σ' ἕνα λαβύρινθο ἀπὸ ἀσημαντολογίες κι ἄσχετες λεπτομέρειες. Γνοιαζοταν περισσότερο γιά τὸ πνεῦμα καί τὴν οὐσιαστικὴν ἀξία τῶν πραγμάτων γι αὐτὸ κ' ἔλεγε κάποτε: «οἱ Γερμανοὶ ἀλήθεια βυθίζονται πολὺ βαθειά, μὰ βγαίνουν στήν ἐπιφάνεια λασπωμένοι τίς πιό πολλῆς φορές». Τέτοιος ἦταν, σκιαγραφώντας τον ὁ ἄνθρωπος κι ὁ ἐπιστήμονας.

Ἡ Ἑλληνικὴ Κύπρος ἐπίσης ὀφείλει ν' ἀποτίσει ἰδιαιτέρο φόρο τιμῆς στὴ μνήμη του, γιατί πρῶτος αὐτὸς κατόρθωσε νά δώσει σέ μιὰ συνεχισμένη, πανοραματικὴ ταινία, τονισμένη καί λαγαρισμένη, τὴν ἐθνικὴ τῆς ὑπόσταση, τὴν ἐλληνικότητά της. Ἡ πανοραματικὴ αὐτὴ ταινία δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὸ πασίγνωστο τώρα βιβλίο του, «ἡ Ἀρχαία Κύπρος» πού εἶδε τὸ φῶς στὰ 1937. Ἀκριβῶς τὸ βιβλίο τοῦτο, πού στίς διακόσιες σελίδες του μέσα προσπαθεῖ καί τὸ κατορθώνει, μιλώντας μὲ τὴν ἀληθινὴ γλῶσσα τῆς ἐπιστήμης, ν' ἀποδείξει τὴν ἐλληνικότητα τῆς πατρίδας μας, εἶναι τὸ κύριο θέμα τῆς ὁμιλίας μου. Ὅτι χαρακτηρίζει κυρίως τὸ βιβλίο αὐτὸ εἶναι ἡ ἀδιάπτωτη διήκουσα γραμμὴ, ἀπὸ τὴν πρώτη ἴσαμε τὴν τελευταία σελίδα, πού χαράζει ὁ συγγραφέας γιά ν' ἀποδείξει βασισμένος σὲ ἀρχαιολογικὰ καὶ ἱστορικὰ δεδομένα, μιὰν ἀδιάσειστη κι ἀλάθεφτη πραγματικότητα.

Εἶναι ἀνάγκη νά μὲ παρακολουθήσετε μὲ ὑπομονὴν ἀνάμεσα ἀπὸ ἑκατοντάδες χρόνια στήν ἀνάλυση τῶν διαφορῶν κεφαλαίων τοῦ ἔργου του γιά νά μπορέσετε σ'άλλα νά δικαιώσετε τὸν ἄνδρα σχετικὰ μὲ τὸ ἀναλλοίωτα συμπεράσματά του, ἢ, σωστότερα, στὸ ἕνα καί μοναδικὸ συμπέρασμα, τὴν ἐλληνικὴ μας καταγωγὴ. Ὁ δικός μου ρόλος δὲν εἶναι τίποτε περισσότερο ἢ λιγώτερο ἀπὸ μιὰ προσπάθεια νά κρατήσω ἀδιάσπαστο τὸν μίτον τοῦ χρονικοῦ ξετυλίγματος καί νά δώσω μὲ τὴν πιό δυνατὴ συνοχὴ καὶ συνέχεια τίς πραγματικὲς ἀπόψεις τοῦ συγγραφέα. Τὰ δικὰ μου λόγια θάναί μιὰ συνοπτικὴ ἀναπαράσταση, μάλιστα δὲ πολλὰ μέρη θάναί μιὰ πιστὴ ἀναπαραγωγὴ ἢ μετάφραση τῶν δικῶν του προτάσεων.

Τὸ βιβλίο σχήματος θου ἀποτελεῖται ἀπὸ 214 σελίδες καί 16

είκονογραφήσεις. Διαιρείται σὲ VII κεφάλαια. Τὸ 1ο κεφάλαιο περιέχει τὴ σύντομη εἰσαγωγή καὶ καλύπτει 18 σελίδες. Ἡ εἰσαγωγή τοῦ βιβλίου του, μπορεῖ κανένας νὰ πεῖ εἶναι τὸ προανάκρουσμα στοῦ ὑπόλοιπο τοῦ ἔργου: ἀφοῦ ἔδωκε μιὰ συνοπτικὴ καὶ λεπτομερῆ ἐξιστὴρῆση, χρονολογικὰ ταξινομημένη, γιὰ τὶς ἀνασκαφὲς στὴν Κύπρο, στὰ Τούρκικα καὶ τὰ Ἑγγλέζικα χρόνια, ἀφοῦ κατέκρινε τὴ σημερινὴ Κυβέρνηση γιὰ τὸ λίγο ἐνδιαφέρον καὶ τὴν ἀκηδία ποῦ ἔδειξε γιὰ τοὺς ἀρχαιολογικοὺς θησαυροὺς τοῦ τόπου ὡς τὰ τελευταῖα ἀκόμη χρόνια, τελειώνει ὡς ἐξῆς σχετικὰ γιὰ τοῦτο τὸ σημεῖο: «Ὁ Τσεσνόλα—ποῦ ἦταν ὁ μεγαλύτερος ξένος ἀρχαιοκάπηλος—ἐργάστηκε πάντα στὸν καιρὸ τῆς Τούρκικης κυριαρχίας. Οἱ κατοπινοὶ βανδάλοι δὲν εἶχαν μιὰ παρόμοια δικαιολογία· ἡ κυβέρνησις τώρα—ἀναφέρεται ὁ συγγραφέας στὴν καταστροφὴ τῆς Παμπούλας στοῦ ἀρχαῖο Κίτιο—ἔγινε σὲ πολλὰς περιπτώσεις ὁ ἀρχηγὸς τῶν». Ἀλήθεια ἡ ἱστορία τῆς ἀρχαιολογικῆς ἔρευνας στὴν Κύπρο παρουσιάζει πολλὰς θλιβερὰς καὶ παράξενες σελίδες. Πρῶτος ὁ Καθηγητὴς Myres μὲ τὴν πρώτη διοργάνωσις τοῦ Κυπριακοῦ Μουσείου καὶ τὴν ἔκδοσις τοῦ Καταλόγου τοῦ ἐν συνεργασίᾳ μὲ τὸν "Ονεφαλς—Ρίχτερ, ἐδημιούργησε ἀπὸ τὸ χάος μιὰ νέα τάξις πραγμάτων, ἐπιστημονικὰ διατεταγμένη· γι' αὐτὸ δικαιολογημένα θεωρεῖται σήμερα ὁ πατέρας τῆς Κυπριακῆς ἀρχαιολογίας: ὁ Myres γιὰ τὴν Κύπρο εἶναι, ἴσως, ὅτι εἶναι ὁ Ἡβανς γιὰ τὴν Κρήτη.

Ἐπιπλέον ἀπὸ τὸ δριμύ αὐτὸ κατηγορητήριον προχωρεῖ ὁ συγγραφέας νὰ τονίσει (α) τὸν συντηρητικὸ χαρακτήρα τοῦ Κυπριακοῦ λαοῦ—τὸν Κύπριον χαρακτήρα τῶν Ἰκέτιδων τοῦ Αἰσχύλου—ποῦ στάθηκε ἡ κύρια ἀφ᾽ ἑρμῆ, ἡ ἀσφαλιστικὴ δικλῆδα ποῦ βοήθησε τὸν λαὸ μας, στοὺς τόσους καὶ τόσους αἰῶνες, νὰ διατηρήσει, σ' ἄλλα καὶ πρὸ πάντων, ἀπὸ τὸν καιρὸν τοῦ ἐποικισμοῦ τῆς πατρίδας τοῦ ἀπὸ τὰ Μυκηναϊκὰ ἑλληνικὰ φῶλα, τὴν ἑλληνικότητά του. Περιεκυκλωμένη, ὅπως ἦταν ἡ Κύπρος, ἀπὸ τοὺς κατὰ καιρὸν ξένους κυριαρχοῦς τῆς Ἀνατολῆς, χωρικὴ μὲν γιὰ χρόνια κάποτε, ἀπ' ἀφορμὴ περισσότερο τὶς ἐπιδρομικὰς ἀναστατώσεις στοῦ Αἰγαίου, κρυβόταν στοῦ πετρίτης μέσα, ἀπρόθυμη πάντα νὰ ἐνδῶσει σ' ὅτι ἦταν ἀταίριαστο πρὸς τὸν ἑλληνικὸν τῆς πολιτισμὸν. Ἀπορροφοῦσε ὅτι νόμιζε ἀναγκαῖο ἀπὸ τοὺς γύρω τῆς ξένους πολιτισμοὺς μὰ τὸ διασκεύαζε καὶ τὸ ἄλλαζε, μὲ μιὰ τέτοιαν ἐπιμονὴ ποῦ στοῦ τέλος νὰ παρουσιάζεται ἀγνώριστο καὶ τελείως δικό της κομάτι. Καὶ (β) ἐνῶ οἱ ἀφέντες τῆς Ἀνατολῆς χρησιμοποίησαν τὴν Κύπρον ὡς ἓνα διάμεσον ἐμπορικὸ σταθμὸν γιὰ τὴν διάθεσις τῶν ἐμπορευμάτων τῶν ἐπὶ τὴ Δύση, οἱ Ἕλληνες τοῦ ἸΔ' αἰῶνα πρὸ Χριστοῦ κράτησαν τὴν Κύπρον ὡς κέντρο τῶν ἐποικιστικῶν τῶν ἐπιχειρήσεων ἐπὶ τὴν Κιλικίαν καὶ τὶς Συριακὰς ἀκτῆς. Γιὰ τὴν τέτοια τὴν δὴλωση βασιζόμεθα ὁ Casson στὶς ἀνασκαφὰς τῆς Σουηδικῆς Ἀποστολῆς ἐπὶ τὴν Κύπρον, στὶς ἀνασκαφὰς τοῦ Σιέφερ ἐπὶ τὴν Ἐγκωμὴ καὶ τὴν Ρὰς Σιάμπρα

στην αντίπεραν άκτὴ, στὰ Χιττεϊκά κείμενα ὀπό τὸ Μποκάζ Κιοϊού, δημοσιευμένα στὰ 1924.

Τὸ ἔτος 1500 π.Χ. προαναγγέλλει—ἔτσι ἀνοίγει τὸ II κεφάλαιο τοῦ βιβλίου του ὁ Casson, πού εἶναι τὸ σημαντικώτερο καὶ βασικώτερο ἀπ' ὄλα τὰ ἄλλα—τὴν ἀρχὴ τῆς Τελευταίας Χαλκῆς Ἐποχῆς στὴν Κύπρο. Οἱ λεφκὲς ἀλειφτὲς κοῦπες τῆς Κύπρου—ἔνα ἀπὸ τὰ καλύτερα δείγματα τοῦ εἴδους των τῆς Κυπριακῆς τέχνης—εἶχαν ταξιδέψει ἀπ' τὰ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου καὶ στὴ Σιερεάν Ἑλλάδα. Βρέθηκαν στὴ Θῆρα, στὴν Τίρυνθα καὶ στὴν Ἀκρόπολι τῶν Ἀθηνῶν ἀκόμη. Ἔτσι φανερώνεται πὼς ἡ Κύπρος γνωρίζοταν τῶρα μὲ τοὺς λαοὺς τῆς Ἑλλάδας. Πάχει ἡ Κύπρος πιά νᾶναι ἔνα νησί τῆς Ἀνατολῆς.

Κατὰ τὸ 1350 π.Χ. — πρέπει κάθε Κύπριος νὰ θυμᾶται, ἐτούτῃ τῇ χρονολογίᾳ — εἶχαν συμπληρωθεῖ οἱ ἐμπορικὲς κ' οἱ ἄλλες σχέσεις τῆς Κύπρου μὲ τὸν Μυκηναϊκὸ κόσμον, πού καταλύοντας τὸν Μινωϊκὸ πολιτισμὸ τῆς Κρήτης ξαπλώθηκε στὰ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου καὶ ἀνοίγει νέους δρόμους πρὸς τὴν Ἀνατολὴ καὶ τὴν Αἴγυπτον. Ἀπὸ δῶ ἀρχίζουν νὰ διχάζονται οἱ γνώμες τοῦ καθηγητῆ Μυγες καὶ τοῦ Γκέρστατ, τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Σουηδικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἀποστολῆς στὴν Κύπρο. Ἡ θετικὴ γνώμη τοῦ Μυγες εἶναι ὅτι ἡ Κύπρος εἶχε κατακλυσθεῖ ἀπὸ Μυκηναϊκὰ φύλα πού ἴδρυσαν ἄπειρες μικρὲς ἀποικίες στὶς ἀκτὲς καὶ τὰ ἐνδότερα τὸν 14ον αἰῶνα. Οἱ Μυκηναῖοι ἀποικοὶ ἔφεραν μαζί τους τὸν τροχὸ καὶ τὰ ἄλλα σύνεργα τῆς ἀγγειοπλαστικῆς των τέχνης καὶ χειρίσθηκαν τὴν Κυπριακὴν ἄργιλλον μ' ἔνα τέτοιο τρόπο πού τὰ παρουσιάζει τὰ ἀγγεῖα τῆς κατασκευῆς των στὴν Κύπρο πανομοιότυπα κι ἀπαράλλακτα μὲ τὰ προϊόντα τῆς πρώτης των πατρίδας. Ἐτόνισεν ἐπίσης Μυγες τὶς ζωγραφισμένες σκηνὲς ἀρμάτων ἐπάνω στοὺς Κυπριακοὺς ἀφορεῖς πού δὲν ἀπαντοῦν σὲ κανένα εἶδος ἀγγείου στὸν ὑπόλοιπον ἑλληνικὸν κόσμον τῆς ἴδιας ἐποχῆς. Ὁ Casson σήκωσε σταυροφύρια κ' ἐξεστράτευσε πάνοπλος ὑποστηρίζοντας τούτῃ τὴ θεωρίαν τοῦ γηραιοῦ καὶ σοφοῦ Μυγες καὶ κτυπώντας τὴν ἄλλη θεωρίαν τοῦ Γκέρστατ πὼς τὰ Μυκηναϊκὰ ἀγγεῖα τῆς ἐποχῆς δὲν φανέρωναν κανέναν Μυκηναϊκὸν ἀποικισμὸ τοῦ νησιοῦ ἐκτός ἀπὸ μιὰ χοντρικὴ εἰσαγωγὴ στὸν τόπον ἀπὸ κάποιο μέρος τῆς ἀντίπεραν ἀκτῆς. Τὰ κύρια ἐπιχειρήματα του εἶναι:

(α) ἡ εἰσαγωγὴ ἀγγείων σ' ὄλους τοὺς αἰῶνες περιορίζεται σ' ἐκείνα πού εἶτε ἡ μεταφορὰ των εἶναι εὐκόλη ἢ πού περιέχουν κάποιον ἐμπόρευμα πού μπορεῖ εὐκόλα νὰ μεταφερθεῖ, ὅπως κι αὐτά.

(β) Τὸ ὅτι ἡ ἄργιλλος ἑνὸς ἀγγείου μοιάζει μὲ τὴν ἄργιλλο τῆς κατασκευῆς ἑνὸς ἄλλου δὲ σημαίνει πὼς τὸ ἔνα πηγάζει ἀπὸ τὸ ἄλλο κι ὅτι ἀπὸ τὸν τόπον τῆς κατασκευῆς τοῦ ἑνὸς πρέπει νὰ προέρχεται ἡ ἄργιλλος. Πατρίδα των πρέπει νᾶναι τὸ μέρος πού βρίσκονται ἀφθονώτερα. Ἐπειτα ἂν ἡ μέθοδος τοῦ καθαρισμοῦ

καί τῆς προπαρασκευῆς τῆς ἀργίλλου εἶναι ἡ ἴδια, τὸ ἀποτέλεσμα θᾶνα τὸ ἴδιο. Καί συγκρίνει ὁ Casson σχετικά μὲ τοῦτο τὸ σημεῖο τὰ Ἀττικά ἀγγεῖα τῆς κλασσικῆς περιόδου μὲ τὰ ἀριστουργήματα τῆς παραγωγῆς τῶν Μυκηναϊκῶν χρόνων.

(γ) Μόλο πού γενικά οἱ τύποι τῶν Μυκηναϊκῶν ἀγγείων πολὺ σπανίως διαφέρουν ἀπὸ τοὺς τύπους ἀγγείων τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδας τῆς ἴδιας ἐποχῆς, ἐν τούτοις οἱ Κυπριακοὶ ἀμφορεῖς ἢ κρατῆρες, λόγω τοῦ μεγέθους των καί τῆς λεπτιῆς των κατασκευῆς, πού τοὺς καθιστᾶ πολὺ εὐθραυστους, δὲν ἦσαν εὐκολομετάφερτοι. Ἀκόμα οἱ σκηνές ἀρμάτων πού παρουσιάζουν οἱ Κυπριακοὶ ἀμφορεῖς ἀποτελοῦν ἕνα ξεχωριστὰ ἰδιαίτερο χαρακτηριστικὸ τῆς Κυπριακῆς διακοσμητικῆς τέχνης.

(δ) Ἀγγεῖα πού δὲν εἶχαν, ὅπως, λαγουχάρη, τὰ Ἀττικά ἀγγεῖα τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς, καλλιτεχνικὴν ἀξία, δὲν μποροῦν νὰ χουν καμμίαν ἀνταλλακτικὴν ἀξία καί μονάχα ὡς ἀγγεῖα ἐξυπηρειακά κάποιου ὠφελιμιστικοῦ σκοποῦ πρέπει νὰ ἐξηγηθοῦν.

Καί δὲν εἶναι βέβαια ἡ ἀγγειοπλαστικὴ τὸ πᾶν ὅσον ἀφορᾶ τὸ ζήτημα τοῦ Μυκηναϊκοῦ ἀποικισμού τῆς Κύπρου. Ὑπάρχουν ἀκόμη τόσες καί τόσες ἄλλες ἐνδείξεις παῦ ἔρχονται νὰ ἐνισχύσουν τὴν θεωρίαν τοῦ Myres : ἡ ἀνεύρεση σὲ τάφους Μυκηναϊκῶν ὄπλων διπλα-δίπλα ἀπὸ καθαρῶς Κυπριακὰ ὄπλα φανερώνει τὸν συγχρωτισμὸ καί τὴν ἀνάμιξη τῶν αὐτοχθόνων καί ἀποίκων λαῶν. Τὰ πολύτιμα μετάλλια Μυκηναϊκὰ κομφοτεχνήματα, οἰκιακῆς ἢ θρησκευτικῆς χρήσεως, πού βρέθησαν στὴν Κύπρον καί πού δὲν διαφέρουν καθόλου εἴτε στὴ γενικὴ κατασκευὴ των εἴτε στὶς διακοσμητικὰς λεπτομέρειες των ἀπὸ τὰ ὁμοιά των στὶς Μυκῆνες καί τὴν Κρήτη, ἀποτελοῦν ἕνα περαιτέρω στήριγμα στὴ σειρά τῶν ἐπιχειρημάτων γιὰ τὴν ἐπαλήθευση τῆς θεωρίας τοῦ ἀποικισμού. Δυστυχῶς τὰ καλύτερα δείγματα τῆς χαλκουργικῆς τέχνης τοῦ τόπου βρίσκονται σήμερον στὰ τρία μεγαλύτερα Μουσεία τοῦ κόσμου : στὸ Βρετανικὸ Μουσεῖο καί στὰ Μουσεία τοῦ Λοντίνου καί Βερολίνου. Τὰ χάλκινα καί χρυσᾶ βραχιόλια, οἱ ἐβένινες κοσμηματοθήκες, τὰ χρυσᾶ ἐνώτια καί τὰ τόσα ἄλλα μικρὰ κομφοτεχνήματα σὲ τεχνοτροπία καθαρῶς μυκηναϊκῆ φανερώνουν τὸν πλοῦτο καί τὴν εὐμάρεια τῆς Μυκηναϊκῆς Κύπρου καί μαρτυροῦν πῶς τὸ νησί εἶχεν ἀποβεῖ τώρα σὰρξ ἐκ τῆς σαρκὸς καί ὄστουν ἐκ τῶν ὄστων τοῦ Δυτικοῦ κόσμου. Δὲν μπορεῖ μιὰ τέτοια κατάσταση νᾶναι ἡ περίπτωσις εἰσαγωγῶν ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρόν. Πρόκειται ἀκριβῶς περὶ ἀπορροφήσεως ὀλάκερου πολιτισμοῦ καί τρόπου ζωῆς.

Μὰ δὲν ικανοποιεῖται ἔτσι ὁ Casson. Προχωρεῖ καί διερωτᾶται : δὲν ὑπάρχουν ἄλλα ἐπιχειρήματα, ἄλλοι λόγοι πού νὰ πείθουν πῶς δὲν προκεῖται περὶ ἐμπορικῶν ἀπλῶς σχέσεων μεταξὺ τῆς Κύπρου καί τῆς Δύσεως καί πῶς ἡ ἀλλαγὴ στὴ ζωὴ τοῦ λαοῦ ὠφείλετο στὴν ἀφίξη Ἑλλήνων ἀποίκων ;

Ἀπαντᾷ ὁ Casson ὡς ἑξῆς :

(α) Ἕνας μεγάλος ἀριθμὸς μύθων καὶ πολλὰ ἐπιγράμματα κείμενα (γιὰ τὰ τελευταῖα ἀφιερῶνει, ὅπως θὰ τὸ δοῦμε, ἓνα ἰδιαίτερο κεφάλαιο, πού τὸ τιτλοφορεῖ Ἀλασία) μιλοῦν γιὰ το φτάσιμο στὴν Κύπρο λαῶν ἀπὸ τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα στοὺς μυθικοὺς Ὀμηρικοὺς ἢ προ-Ὀμηρικοὺς χρόνους. Ἔτσι ἀναφέρεται πῶς τὸ Κούριον ἦταν ἀποικία τῶν Ἀργείων. Στὴν Πάφο, κατὰ τὸν Ὀμηρο, βασιλευε ἡ δυναστεία τῶν Κινυραδῶν, τὸ Ἰδάλιο ἐλάτρευε τὸν Ἀπόλλωνα Ἀμυκλαῖον, πού ἦταν μιὰ ἀπὸ τὶς ἀρχαιότερες Ἀχαιῆς λατρεῖες, ἡ Λάπηθος ὑπῆρξε, κατὰ τὸν Στράβωνα, ἀποικία τῶν Λακεδαιμονίων, ἡ βορειὰ ἀκτὴ τῆς νήσου ἦταν γνωστὴ ὡς Ἀχαιῶν ἀκτὴ, ἡ Κερύνεια, κατὰ κοινὴ φημολογία κτίστηκε ἀπὸ τοὺς Ἀχαιοὺς· πόλη Κερύνεια ὑπῆρχεν ἐπίσης στὴν Ἀχαΐα. Οἱ Γόλγοι κτίσθηκαν ἀπὸ Σικυωνίους καὶ ἡ Ἀσίνη θεμελιώθηκε ἀπὸ Δρύοπες ἀποίκους: Τοῦτο τὸ εἶδος τῆς μαρτυρίας ἀποδεικνύει πῶς στὴν πιὸ παλιὰ κι ἀπομακρυσμένη ἀρχαιότητα, ἠπειρωτικοὶ Ἕλληνες καὶ πρὸ πάντων Πελοποννήσιοι ἐγκαταστάθηκαν ὡς ἀποικοὶ στὴν Κύπρο.

(β) μὲ τὴν κάθοδο τῶν Μυκηναϊκῶν φύλων, σιὰ τόσα ἄλλα, μᾶς ἔρχεται καὶ ἡ γνώση τῆς γραφῆς. Τὸ ζήτημα ὅμως τοῦτο ἀποτελεῖ ἓνα ἰδιαίτερο κεφάλαιο τοῦ βιβλίου τοῦ συγγραφέα. Τὸ μόνο πού μπορεῖ νὰ εἰπωθεῖ, ὡς τὰ τώρα, μὲ κάποιαν ἀσφάλεια γνώμης, εἶναι πῶς ἡ κυπριακὴ συλλαβικὴ γραφὴ παρουσιάζει πολλὰς ὁμοιότητες μὲ τὴ γραφὴ τῆς Ἀσίνης, τῶν Θηβῶν, τοῦ Ὀρχομενοῦ καὶ τελευταῖα τῆς Πύλου στὶς ἀνασκαφές Blegen—Κουρουνιώτη.

(γ) Ἡ συγγένεια μεταξὺ τῆς Κυπριακῆς καὶ τῆς Ἀρκαδικῆς διαλέκτου, καθὼς καὶ ἡ συγγένεια ἀνάμεσα τῶν δύο αὐτῶν διαλέκτων καὶ τῆς διαλέκτου τῆς Παμφυλίας, φανερῶνει πῶς κ' οἱ τρεῖς τῶν ἔχουν μιάν, τὴν ἴδια, κοινὴν πηγὴν.

Ἐξ ἄλλου, παρατηρεῖ ὁ Casson, τὰ Χιττεϊκὰ κείμενα τῆς ἐποχῆς ἀναφέρονται στὴν ὑπαρξὴ Ἀχαιῶν στὴν Κύπρο. Τὰ κείμενα πού ὑποστηρίζονται ἀκόμη ἀπὸ τὰ πιὸ πρόσφατα εὐρήματα τῆς Κιλικίας καὶ τῆς Ρὰς-Σιάμρα στὴ Βόρειο Συρία—τῆς Ἀμόκης ἴσως τῶν ἀρχαίων πού ἀντίκρυζε τὴ δική μας Ἐγκωμη, τὸ πλούσιο αὐτὸ κέντρο τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ—ἀποδεικνύουν, κοθαρὰ καὶ ἐξάστερα, περὶτρανα θάλεγα, πῶς οἱ Μυκηναϊκοὶ λαοί, ἀφοῦ ρίζωσαν στὸν τόπο, τὸν χρησιμοποίησαν ὡς βάση γιὰ περαιτέρω ἀποικιστικὰς ἐπιχειρήσεις. Τὰ διάφορα σκῆπτρα, πού ἐπέζησαν καὶ στοὺς κλασσικοὺς χρόνους ἐξηγημένα καὶ συνδυασμένα μὲ τὴν ὑπαρξὴ τῶν «σκῆπτούχων βασιλέων» τῆς κλασσικῆς περιόδου, ἀποδεικνύουν πῶς ὁ θεσμὸς τῆς βασιλείας τῶν Μυκηναϊκῶν αἰώνων, χάρις στὸν Κύπριο χαρακτήρα, διατηρήθηκε ἴσαμε πού ἡ Κύπρος ὑποδουλώθηκε στὴ Ρωμαϊκὴ κυριαρχία.

Τὰ Χιττεϊκὰ κείμενα ἐξετάζονται κ' ἐρμηνεύονται ἀπὸ τὸν συγγραφέα στο IV κεφάλαιο καὶ τὰ Βασιλεία τῆς Κύπρου στὸ VI κεφάλαιο τοῦ βιβλίου του. Εἶναι καὶ τὰ δύο θέματα πού σχε-

τίζονται με τὸ Π κεφάλαιο πού, ὅπως εἶδαμε, πραγματεύεται τὸν Μυκηναϊκὸ ἀποικισμό, τὸν ἐξελληνισμό τῆς Κύπρου καὶ γι αὐτὸ, μιὰ πού βρίσκομαι σ' αὐτὸ τὸ μέρος τῆς ὀμίλιας μου, θὰ τὰ πραγματευθῶ καὶ θὰ τ' ἀναλύσω ἀμέσως τώρα:

Τὸ IV κεφάλαιο τιτλοφορεῖται «Ἄλασία». Πρῶτος ὁ Max Muller ἀνακάλυψε μιὰν ἀντιστοιχία στὴ δίγλωσση Ἑλληνικὴ καὶ Φοινικικὴ ἐπιγραφή ἀπὸ τὴν Ταμασσὸ στὴν ἀφιέρωση πού γίνεται ἐκεῖ πέρα «Ἀπόλλωνι τῷ Ἄλασιῶτα». Ὁ Wainwright διαφωνεῖ καὶ τὴν συνταυτίζει με κάποια πόλη στὴ βόρεια Συρία. Κατόπι ἀπὸ τὶς ἀνακαλύψεις τοῦ Σιέφερ στὴ Ρας Σιάμα καὶ τὴν ἀνάγνωση τῶν ἐπιγραφῶν τῆς ἀπο τὸν Virolleand ἡ γνώμη τοῦ Wainwright δὲν μπορεῖ νὰ σταθεῖ οὔτε καὶ σιῶνα τῆς πόδι ἀκόμη. Τὰ Χιττεϊκὰ χρονικὰ κείμενα ἀπὸ τὸ Μπογκάζ Κιογιὸ ἀναφέρονται στὴν Ἄλασία ὡς σ' ἓνα τόπο ἀπ' ὅπου γινόταν εἰσαγωγὴ χαλκοῦ κι ὁ Bork καὶ Schachermeyer τὴν δέχονται ὡς τὴν Κύπρο στὸ ἔργο τῶν «Die Sprache von Alasia» πού εἶδε τὸ φῶς τὸ 1935. Στὰ 1289 π.Χ. τὰ ἴδια κείμενα μιλοῦν πῶς ἡ Ἄλασία κατόπι τῆς μάχης τοῦ Κατῆς ἦταν χώρα τοῦ βασιλιά τῶν Χιτταίων Χατοσίλις. Αὐτὴ τὴν ἐποχὴ ἀκριβῶς, φαίνεται, πῶς τὰ Μυκηναϊκὰ φῶλα κατακλύζουν τὴν Κύπρο κι ὁ Χιτταῖος βασιλιάς Arnuwandas ὁ ἸΙος παραπονεῖται πῶς οἱ Ἀχαιοὶ [Atarssiyas] με τὶς ἐπιδρομὲς τῶν, ἐξασθενίζουν τὴν ἐξουσία του ἀπάνω στὴ νῆσο. Μὰ εἶναι τόσο λίγο καὶ φτωχὰ τὰ εὐρήματα πού προδίδουν τὴν ἐπικράτεια στὴν Κύπρο τῶν Χιτταίων, ὥστε νὰ μπορεῖ κανεὶς νὰ πεῖ πῶς ἡ κυριαρχία τῶν καὶ λιγόχρονη, μὰ κι ἀδύναμη ἦταν. Ἄφορμὴ γιὰ τὴν τέτοια κατάσταση, συμπεραίνει ὁ Casson, ἦταν οἱ Μυκηναϊκὲς ἐπιδρομὲς. Ἀπὸ τὴν Κύπρο ὡς βᾶσιν ἐξορμήσεως ἰσχυρίζεται ἀκόμη, κατελήφθησαν οἱ ἀκτὲς τῆς Κιλικίας πού ὅπως ὄλοι τὸ ξαίρουμε, εἶναι ὄρατῆς ἀπὸ τὶς ἀκρογιαλιὲς τῆς Κερύνιας, καθὼς καὶ ἡ ἀντικρινὴ Συριακὴ ἀκτὴ.

Ἐδῶ ἀκριβῶς σταματᾷ ὁ συγγραφέας γιὰ νὰ κτυπήσει τὴ θεωρία τοῦ Γκέρστατ πῶς τὰ ἀγγεῖα τῆς ἐποχῆς πού βρέθηκαν ἀπὸ τὸν ἴδιο σὲ διάφορες τοποθεσίες τῆς Κιλικίας εἶναι κατασκευὴ ἀπὸ ντόπιους πού μιμήθηκαν τὰ εἰσαγμένα Μυκηναϊκὰ πρότυπα. Καὶ γιὰ νὰ μὴ παραδεχθεῖ ὁ Γκέρστατ πῶς ὁ ἀποικισμὸς τῆς Κιλικίας ἔγινε ἀπὸ τὴν Κύπρο, χρονολογεῖ ἀργὰ τὴν Τελευταίαν Ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ στὴν Κιλικία. Τὴν χρονολογεῖ πρὸς τὶς ἀρχὲς τῆς Ἐποχῆς τοῦ Σιδήρου. Τὸν ἀντικρούει ὁ Casson ἀναφέροντας ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα, ἀντλῶντας ἐπίσης ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους μῦθους. Τοῦ ὑπενθυμίζει τὸν μῦθο τοῦ Βελλερεφόντη πού σχετίζεται με τὴν πεδιάδα πού εἶχε ἐξερευνηθεῖ καὶ πῶς ὁ Μόψος κι ὁ Ἀμφίλοχος εἶχαν ἐγκατασταθεῖ σ' αὐτὰ τὰ μέρη. Ὁ μῦθος τοῦ Βελλερεφόντη πρέπει νὰ ἔχει δημιουργηθεῖ πρὶν ἀπὸ τὰ 1350 γιατί προϋποθέτει πλήρη γνώση τῆς Μινωικῆς γραφῆς. Ἐπειτα ὁ Ἡρόδοτος στὸ VII βιβλίο τῆς ἱστορίας του ἀναφέρεται στοὺς Κιλικιανούς ὡς Ἰναχαιοὺς, κι ὁ Ἡσίοδος πῶς ὁ Ἀμφίλοχος πέθανε στοὺς Σόλους τῆς Κύπρου. Σχετικὰ με

τὴν Ras Shamra ἀναφέρεται στὸ βυζαντινὸ ἱστοριογράφο Μαλάλα πού σημείωσε πὼς ἡ περιοχή γύρω ἀπὸ τὸ ὄρος Κάσιος κοντὰ στὴ Ras-Shamra, πήρε τὸ ὄνομα τῆς ἀπὸ τὸν Κύπριο βασιλέα Κάσον πού ἦταν Ἄργειος κ' εἶχε φτάσει στὴν Κύπρο ἀπὸ τὴν Ἄργολίδα. Πρὸς ἐνίσχυση τῆς γνώμης τοῦ ἐπικαλεῖται τὴ γνώμη τοῦ Γάλλου ἀρχαιολόγου Durand πού ἔγραψε σχετικὰ μὲ τὶς ἀνασκαφές τῆς Ras-Shamra στὸ περιοδικὸ «Συρία»: «τόσον οἱ μῦθοι ὅσον καὶ οἱ ἀρχαιολογικὲς ἀνακαλύψεις συσχετίζουσι τὴν πόλιν τῆς Ras-Shamra μὲ τὴν Ἀχαικὴ Αὐτοκρατορίαν.» Καὶ καταλήγει: «Ἡ Κύπρος φαίνεται ἔτσι πὼς ἔπαιξεν ἕνα πολὺ σημαντικὸ ρόλο στὸ ξάπλωμα τῶν Μυκηναίων πρὸς ἀνατολάς, στὴν πορεία τῶν Ἀχαιῶν κατὰ μῆκος τῆς ἀρχαίας ἐμπορικῆς ὁδοῦ τοῦ Λεβάντ πρὸς τὰ πλούρημα κέντρα τῆς Ἀνατολῆς. Εἶναι βέβαιον πὼς οἱ νησιῶτες μετέβαλαν τὸ νησί των σ' ἕνα εἰδικὸ διάμεσον σταθμὸν γιὰ τὴν ἐπικοινωνίαν μεταξὺ τῆς Συρίας καὶ τοῦ Δυτικοῦ κόσμου. Εἶναι ἀπίστευτον πὼς ἡ Κιλικία ἦρθε κάτω ἀπὸ τὴν Μυκηναϊκὴν ἐπίδρασιν χωρὶς τὴ μεσολάβησιν των. Ἡ Κύπρος ἦταν πράγματι κέντρο ἀπ' ὅπου ἀκτινοβόλησε πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς ἀνατολάς ὁ πολιτικὸς, ἡ δρᾶσι καὶ τὸ ἐπιχειρηματικὸ πνεῦμα τῶν Ἀχαιῶν ἀποίκων.»

Στὸ VI κεφάλαιον ὁ συγγραφεὺς, μόλον πού ὁμολογεῖ πόσον δύσκολον εἶναι ν' ἀποδείξει μίαν συνέχειαν μεταξὺ τῶν Ἀχαικῶν Βασιλείων τῆς Κύπρου καὶ τῶν Βασιλείων τῆς κλασσικῆς περιόδου, ἐν τούτοις παρουσιάζει τὴν ὑπάρχουσαν ἀρχαιολογικὴν καὶ ἱστορικὴν μαρτυρίαν μὲ μίαν τέτοια ἀκριβολογημένη πειστικότηταν ὥστε νὰ μὴ μένει ἀμφιβολία πὼς ὁ θεσμὸς τῆς βασιλείας κράτησε ἀπὸ τὰ προϊστορικὰ ἴσαμε τὰ ἱστορικὰ χρόνια. Ἀναφέρεται πρῶτα στὴν ἐπιγραφὴν τοῦ Medinet Habu στὴν Αἴγυπτον, τὸν 12ον αἰῶνα, πού μᾶς δίνει τὰ ὀνόματα 8 Κυπριακῶν πόλεων—τῆς Σαλαμίνας, τῶν Σόλων, τοῦ Κιτίου, τοῦ Μαρίου, τοῦ Ἰδαίου, τοῦ Ἀκάμαντος καὶ τοῦ Κουρίου. Κατόπι στὴν Ἀσσυριακὴν στήλην τοῦ 707 π. Χ. πού βρέθηκε στὴν Παμπούλαν τῆς Λάρνακος τὸ 1845, κατατεθειμένη σήμερον στὸ Μουσεῖον τοῦ Βερολίνου, πού μνημονεύει τὰ ὀνόματα 7 Κυπρίων βασιλέων μὲ τὶς πόλεις των, καὶ στὸν κύλινδρον τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου τοῦ 681—626 μὲ χαραγμένα τὰ ὀνόματα δέκα Κυπρίων Βασιλέων. Συγκρίνοντάς τὸν κατάλογον τῶν πόλεων τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ Medinet Habu καὶ τὸν κατάλογον τοῦ κυλίνδρου παρατηρεῖ ὅτι ἐν πάσῃ περιπτώσει τὰ Βασίλειον τοῦ Κουρίου, τῶν Σόλων, τοῦ Κιτίου καὶ τῆς Σαλαμίνας, ἐπέζησαν ἀπὸ τὸν 13ον στὸν 7ον αἰῶνα. Καὶ προχωρώντας ἀνάμεσα ἀπὸ τοὺς σκοτεινοὺς χρόνους τῆς Ἐποχῆς τοῦ σιδήρου ἀνασυνδέει τὴν ἐξιστόρησίν του γιὰ τὸ θεσμὸν μὲ τὴ βοήθειαν τῆς μαρτυρίας πού παρέχουσι τὰ νομίσματα τῶν κλασικῶν χρόνων. Τὰ πρῶτα νομίσματα τοῦ Εὐέλθοντος, πού ἦταν γνωστὸς στὸν Ἡρόδοτον χρονολογοῦνται στὸ 530—520 π. Χ. καὶ τὰ νομίσματα τῆς Λαπήθου, πού ἀποτελοῦν ἕνα finis post quem στὸ 313—312 π. Χ. Καταλήγει μὲ τούτῃ τὰ λόγια: «Ἡ συνδυσασμένη

μαρτυρία τῶν αὐτῶν τῶν 3 καταλόγων, τοῦ Αἰγυπτιακοῦ, τοῦ Ἀσσυριακοῦ καὶ τοῦ νομισματικοῦ μαζί με τὴ μνεία 7 βασιλείων στὴν ἐποχὴ τοῦ Σαρῳῶνος, δικαιολογεῖ ὅπως ὅποτε τὴν προϋπόθεση πὼς ἡ βασιλεία στὴν Κύπρο ἦταν ἓνα μακροχρόνιο πολιτικὸ πολιτειακὸ σύστημα πού κράτησε ἀπὸ τὰ Ἀρχαῖκά ἴσαμε τὰ Πτολεμαϊκὰ χρόνια»

Ἡ ἐποχὴ τοῦ σιδήρου, πού ἀρχίζει στὴν Κύπρο τὸ 1000 π.Χ., ἀπ' ἀφορμὴ στὶς μεγάλες ἀναστατώσεις στὸ Αἴγαῖο, ἀπομονώνει τὴν Κύπρο ἀπὸ τὸν ὑπόλοιπον ἑλληνικὸ κόσμο. Ἡ κάθοδος τῶν Δωριέων σταμάτησε στὴ Ρόδο καὶ ὁ Τρωϊκὸς πόλεμος μόλις θυμᾶται τὴν Κύπρο. Τὰ Ὀμηρικὰ ἔπη δὲν τὴν ξεχνοῦν βέβαια ὁλοτελῶς, ἀλλὰ φαίνεται πὼς ἡ Κύπρος δὲν εἶχεν ὑποστῆ τὴν καταστροφὴ πού ὑπέστη ὅλη ἡ ἄλλη Ἑλλάδα. Ἐκεῖνο πού συνέβηκε στὴν Κύπρο ἀπὸ τὸ 1000 ἴσαμε τὰ ἀρχαῖκα καὶ τὰ κατοπινὰ κλασσικὰ χρόνια, εἶναι τοῦτο: Ὁ ἑλληνικὸς Κυπριακὸς λαὸς ζεῖ ἀπομονωμένος, φοβεῖται τὶς ἐπιδρομὲς ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴ καὶ τὶς ξένες ἐπιδράσεις, περιμαζεύεται στὴ δική του περιοχὴ καὶ προβάλλει ὡς ἀσπίδα τὸν νησιωτικὸ καὶ συντηρητικὸ χαρακτήρα του. Φαίνεται πὼς φτώχεια κι ἀγραμματοσύνη βασιλεύει στὸν τόπο καὶ τὰ μνημεῖα τῆς κυπριακῆς συλλαβικῆς γραφῆς ἐξαφανίζονται. Κι ὅμως κερδίζει ἡ Κύπρος διαφυλάττοντας τὸν ἑλληνικὸ τῆς χαρακτήρα. Ἡ ἡχώ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου φτάνει στ' ἀκρογιάλια τῆς καὶ ἡ γαλήνη πού ἀπολαύει γίνεται δημιουργὸς τῶν Κυπρίων Ἐπῶν τοῦ Στασίνου. Ἴδου πὼς ἐκφράζεται ὁ Casson σχετικά με τοῦτο τὸ ζήτημα: «Ἴσως ἡ Κύπρος παρουσίαζε καλύτερο ἔδαφος δημιουργίας γιὰ τοὺς ποιητὲς ἀπὸ κάθε ἄλλη περιοχὴ τῆς Μεσογείου σ' αὐτοὺς τοὺς χρόνους λόγῳ τῆς σχετικῶς ἀνεόχλητης ζωῆς τῆς». Ἡ παλιὰ παρακαταθήκη, ὅμως, πλουτίζεται κ' ἐνισχύεται με νέες ἀφίξεις Ἑλλήνων ὕστερα ἀπὸ τὸν Τρωϊκὸν πόλεμο. Ἡ μυθολογία ἀποδίδει στὸν Τεῦκρο τὸ χτίσιμο τῆς Σαλαμίνας καὶ στὸν Ἀγαπήνορα τὸ χτίσιμο τῆς Πάφου. Ἀναφέρεται ἀκόμη πὼς ὁ Ἀγαμέμνωνας κατέλαβε τὴν Ἀμαθούνα. Οἱ Κύπριοι συνεχίζουν τὴν ἐμμονὴν των στὰ πάτρια σ' ὄλους τοὺς τομεῖς καὶ σ' ὅλες τὶς ἐκφάνσεις τῆς ζωῆς, ὅπως, ἄλλωστε, ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὶς ἀνασκαφὲς τῶν Σουηδῶν στὰ ἱερὰ τεμένη τοῦ Ἀγίου Ἰακώβου, κοντὰ στὶς Μάντρες τῆς Ἐπαρχίας Ἀμμοχώστου.

Τὸ τελευταῖο κεφάλαιο τοῦ βιβλίου ἐρευνᾷ κι ἀναλύει τὴν **Κυπριακὴν Τέχνη**: Ἡ ἐποχὴ τοῦ σιδήρου με τοὺς κύκλους καὶ τὶς ταινίες ἐπάνω καὶ γύρω ἀπὸ τὰ σώματα τῶν ἀγγείων καταντήσε τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς κατάπτωσης τῆς τέχνης καὶ δημιουργίας. Ὁ Κυπριακὸς λαὸς φυτοζωοῦσε τώρα. Μὰ ὅτι εἶχε συμβεῖ με τὴν ἄλλην Ἑλλάδα συνέβη καὶ με τὴν Κύπρο. Οἱ ἐπιδράσεις πού ἐρχόντουσαν ἀπ' τὴν Ἀνατολὴ εἶχαν ἐπιφέρει μιὰ ξαφνικὴ μεταβολὴ—μιὰν ἀνάταση. Μὰ σύντομα ἐπετελέσθη δωπέρα καὶ παλι τὸ ἑλληνικὸ θαῦμα—τὸ ἑλληνικὸ θαῦμα διὰ μέσου τῶν αἰῶνων: Μετῴσιώνει ὅ,τι ἀ-

παρροφῶς ὁ μαθητὴς καὶ γρήγορα ξεπερνᾷ τὸν δάσκαλόν του Κανέναν ξένος τεχνίτης, ἐξὸν ἴσως ἀπὸ τὸν τεχνίτη τῆς σιδήρης τοῦ Σαργάν, δὲν ἦρθε νὰ δουλέψει στὴν Κύπρο. Κανένα Ἀσσυριακὸ ἢ Χιτιτικὸ γλυπτό μ' ἀξιώσεις ἀληθινῆς τέχνης δὲν ἔχει σωθεῖ στὸ νησί, κι' οὔτε κανένα αὐθεντικὸ καὶ γνήσιον αἰγυπτιακὸ μνημεῖο κληροδότησε στὸν τόπο ἢ αἰγυπτιακὴ κυριαρχία τοῦ Ἄμασι ἢ τῶν Γιερωῶν ἀπὸ τὸ 525 π.Χ. ἴσαμε τὰ χρόνια τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ὁ Κύπριος τεχνίτης ἐπιφυλακτικὸς πάντα ἀπορροφᾷ τίς ξένεις ἐπιδράσεις ἀπὸ μακρὰ. Τὸ περίεργο εἶναι πὼς ἐνῶ οἱ ἑλληνικὲς ἐπιδράσεις, ὅπως θὰ τὸ δοῦμε πιο κάτω, δὲν ἐρχόντουσαν ἀπ' εὐθείας, ἐν τούτοις κάθε ἑλληνικὴ ἐπίδραση γινόταν ἀποδεκτὴ μ' ἐνθουσιασμό καὶ ζέση, κι' αὐτὸ γιὰτί στίς φλέβες τοῦ Κυπρίου κυλοῦσε ἀπὸ τότε τὸ πιο γνήσιο καὶ τὸ πιο καθάριο ἑλληνικὸ αἷμα.

Μιὰν ἔλλειψη παρατηρεῖ κανεὶς στὴν Κύπρο. Λείπει ἀπὸ τὸν Ἑλληνα Κύπρια ἡ ἀρχιτεκτονικὴ αἴσθησις. Ἐν πάσῃ περιπτώσει οἱ κυπριακὲς οἰκοδομὲς, ὅποιεςδὴποτε κι' ἂν εἶναι, δὲν εἶναι ἑλληνικὲς. Αὐτὸ χρησιμοποιοῦντο ἐσφαλμένα ἀπὸ κάποιους ἀρχαιολόγους γιὰ νὰ κατηγορηθεῖ ἡ Κύπρος ὡς μὴ ἑλληνικὴ. Ἀπλούστατα ὁ Κύπριος ἀπορρίπτοντας κάθε ξένην ἀρχιτεκτονικὴν δημιουργεῖ μιὰ δική του, μιὰ sui generis ἀρχιτεκτονικὴ ὅπως τὴν ἐφάρμοσε στὰ Κούκλια καὶ στὸ Βουλί. Κ' ἐδῶ ἐπεκράτησε ὁ *Κύπριος χαρακτῆρ*.

Ἡ ἀγγειοπλαστικὴ τέχνη τοῦ 1000 μέχρι τοῦ 700 π.Χ., στὴ γεωμετρικὴ δηλαδὴ περίοδο, ἔχει ὀνομασθεῖ κακῶς Ἑλληνοφοινικικὴ ὅρος πὸ σημαίνει πὼς ἡ Κύπρος ἦταν πότε-πότε ἑλληνικὴ καὶ πότε-πότε πάλι Φοινικικὴ. Ἡ προσωνομίᾳ προσκρούει στὴν ἱστορικὴ ἀλήθεια, γιὰτί οἱ Φοίνικες δὲν φαίνεται νὰ ἐγκατεστάθηκαν στὴ νῆσο ἢ νὰ ἀπετέλεσαν σημαντικὸ στοιχεῖο τοῦ πληθυσμοῦ, πρὶν ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 8ου αἰῶνος. Ἡ κυπριακὴ ἀγγειοπλαστικὴ τῆς περιόδου αὐτῆς στὸ πρῶτο κοίταγμα τῆς ἀπατάει τὸ μάτι ὡς ἀνατολικὴ μ' ἂν κοιταχθεῖ καλὰ δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ δεῖξει τὰ καθαυτὰ ἑλληνικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς. Ὁ Κύπριος τεχνίτης ὅμως συνεχίζει τὴν μυκηναϊκὴν παράδοσις διακοσμώντας τίς οἰνοχοῆς καὶ τὰ βαρελλοειδῆ ἀγγεῖα μὲ τὸν ἴδιον τρόπο—ἓνα μοντέρνο ἐξπρεσιονιστικὸ τρόπο θᾶλεγε κανεὶς—ὅπως καὶ τοὺς ἀμφορεῖς ἢ τοὺς κρατήρες τῆς Τελευταίας Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ. Τὸ ἑλληνικὸ καράβι φαίνεται ἀγαπητὴ διακόσμηση, τὸ κίτρινο καὶ τὸ μπλε χρῶμα, φερμένα ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο, προδίδουν στὴν τοποθέτησι τῶν μιᾶν ἑλληνικὴ διάθεσις κ' ἐπιθυμίᾳ γιὰ τὴν ὑπαρξὴ ἐνός ἄξονα στὴν ὅλη διακόσμηση δὲν εἶναι μονάχα ἑλληνικὴ, μὰ ἰδιαίτερα Ἴωνικὴ.

Ὅσο γιὰ τὴν Κυπριακὴν γλυπτικὴν σημειώνει ὁ Casson: «Πράγματι ἐκεῖνο πὸ παρατηροῦμε εἶναι μιὰ ἀντανάκλασις ὅλων τῶν τεχνοτροπιῶν ἐκείνων τῶν μερῶν καὶ τῶν περιοχῶν τῆς Ἑλλάδος πὸ ἦσαν πλησιέστερες πρὸς τὴν Κύπρον. Στὴ συλλογὴ τῶν τετρακότιων ἀπὸ τὴν Ἁγίαν Εἰρήνην τοῦ Διορίου, λογουχάρη, πὸ καλύπτει ὁλόκληρὴ τὴν Κύπρον—Ἀρχαϊκὴ περίοδο, μπορεῖ κανέναν νὰ δεῖ ὅλες τίς τεχνοτροπίες τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, τῆς Ναυκρατίδος καὶ τῶν ἑλληνικῶν νήσων νὰ συνωθῶνται σὲ μιὰ προσπαθειᾶ

ποιά ἀπ' ὅλες νά ἐπικρατήσῃ.» Ἡ σωματική διασκευὴ τῶν πιό ἀρχαίων τερρακόττων σὲ τούτῃ τῇ συλλογῇ ἐνθυμίζει ἀμέσως τὶς τερρακόττες τῆς Σάμου καὶ τῆς Μιλήτου. Ἡ ἐπίδραση τῆς Ναυκρατίδος ἦρθεν ἴσως ἓνα μὲ τὴν αἰγυπτιακὴ κατάρκτηση ἀπὸ τὸν φιλέλληνα Ἄμωσι. Ἀκριβῶς σ' αὐτὴ τὴν ἐποχὴ συμβαίνει ὁ Σόλων νὰ ἐπισκεφθῆι τὴν Αἴπεια. Ὁ ἑλληνικὸς κοῦρος ἀρχίζει τώρα νὰ κάμπει τὴν ἐπίμονη ἀποστροφή τοῦ κυπρίου τεχνίτη γιὰ τὸ γυμνὸ στὴν τέχνη. Μαζὶ μὲ τὸν κοῦρο μπαίνει στὴν κυπριακὴν τέχνη τὸ ἑλληνικὸ ἔνδυμα καὶ ἡ ἑλληνικὴ κόμμωση. Ἡ ἑλληνικὴ ἐπίδραση μεγάλωσε τοὺς δευμοὺς μεταξὺ τοῦ νησιοῦ καὶ τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν χωρῶν, κίϋταν ἡ Ἰωνικὴ ἐπανάσταση ξέσπασε, ὅλες οἱ πόλεις τῆς Κύπρου, ἔξδν ἀπὸ τὴν Ἀμαθούντα καὶ τὸ Κίτιο, τέχθηκαν ἐνάντια οσοὺς Πέρσες. Οἱ Κύπριοι ἐπαναστάτες ὑποδουλώθηκαν καὶ πάλιν στὰ 497 π.Χ. καὶ τὸ νησι ἀπομονώνεται ἴσαμε τὸ 470 π.Χ. Μὲ τὶς ἐπιχειρήσεις τοῦ Κίμωνος παρατηρεῖται μιὰ ἀναγέννηση στὴ σφαῖρα τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς τέχνης ποὺ σταμάτησε ὅμως μὲ τὸ θάνατό του. Μὲ τὴν ἄνοδο τοῦ Εὐαγόρα τοῦ Ι' στὸ θρόνο τῆς Σαλαμίνας καὶ τὴν Ἑλληνικὴν του πολιτικὴ ἀνθοῦν καὶ πάλι τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ οἱ ἑλληνικὲς τέχνες. Ἡ ἐπίδραση τῆς βασιλείας του ἐξακολουθεῖ καὶ μετὰ τὸν θάνατό του. Οἱ τελευταῖες ἀνακαλύψεις μερικῶν κεφαλῶν ἀγαλμάτων τοῦ 4ου αἰῶνα στοὺς Γάλλους καὶ τὴν Ποταμιὰ ἐνθυμίζουν τὴν σχολὴ τοῦ Σκόπα καὶ τοῦ Πραξιτέλη· εἶναι πραγματικὰ ἀριστουργήματα ποὺ ἂν δὲν εἶχαμε τὴν ἀναγέννηση στὴν τέχνη τῆς βασιλείας τοῦ Εὐαγόρα σίγουρα θὰ μᾶς ἔλειπαν.

Θὰ τελειώσω τὴν ὀμιλία μου μεταφράζοντας πιστὰ ἓνα κομμάτι ἀπὸ τὸν πρόλογο τοῦ βιβλίου. Ἐγραψε ὁ Casson: «Ἡ Κύπρος εἶναι ἡ μόνη Βρεττανικὴ κτῆση ποὺ διαφωτίζει τὴν ἱστορία καὶ τὴ δράση τῶν Ἑλλήνων. Ἡ συμβολὴ τῆς στὶς γνώσεις μας γιὰ τὴν Ἑλληνικὴ τέχνη καὶ τὴν Ἑλληνικὴν ἱστορία εἶναι μεγάλη καὶ σημαντικὴ. Τῆς εἶχαν ἐπικολλήσει γιὰ πολλὰ χρόνια ἓνα παρεπίγραμμα μὲ τὴ λέξη «χώρα τῆς Ἀνατολῆς» χωρὶς νὰ καταβληθῆι καμμιά προσπάθεια νὰ ἐξευρεθῆι κατὰ πόσον ἡ τέτοια προσωνυμία δὲν ἀναφερόταν παρὰ σ' ἐπιπόλαια στοιχεῖα στὴ ζωὴ τῆς. Προτιμῶ νὰ κοιτάζω τὴν ἱστορία καὶ τὴν τέχνη τῶν Κυπρίων ὡς νᾶταν ἡ ἱστορία καὶ ἡ τέχνη Ἑλλήνων τῆς Ἀνατολῆς παρὰ ἐξελληνισθέντων Ἀνατολιτῶν. Γιατὶ ἀπὸ πολλὰς ἀπόψεις ἡ Κύπρος διατήρησε περισσότερα γνωρίσματα ποὺ εἶναι ἀρχαῖα Ἑλληνικά, ἢ ἴσως Ἀρχαῖκά, ἀπὸ ὅποιαν ἄλλη περιοχὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου. Ἡ Ἀνατολὴ ἐπέπεσε ἐπάνω τῆς σὲ διάφορους καιροὺς μὲ καταθλιπτικὴ δύναμη, μὰ φαίνεται πῶς τὸ Ἑλληνικὸ στοιχεῖο ὅπως πάντοτε ἐπεκράτησε στὸ τέλος... Ἡ Κύπρος διατήρησε πολλὰ ἀρχαῖα γνωρίσματα ποὺ εἶχαν ξεχαστεῖ στὸν Ἑλληνικὸν κόσμον. Στ' ἄλλα ἡ Κύπρος διατήρησε τὸν θεσμό τῆς βασιλείας (ποὺ ἐφόσον μοῦ εἶναι δυνατό νὰ γνωρίζω δὲν εἶχεν ἀνατολίτικες συγγένειες) καθὼς κ' ἓνα τρόπο γραφῆς ποὺ εἶχε κληρονομήσει ἀπὸ τὰ Μινωικὰ χρόνια»

Ἴδου πῶς ὁ Stanley Casson εἶδε τὴν Ἑλληνικὴ Κύπρον.

ΩΡΑΙΟ ΠΟΥ 'ΝΑΙ ΤΟ ΦΩΣ!

Τὸ σούρουπο σὰν πέφτει, μαῖτρο φόντο στὴν εἰκόνα,
διώχνει τὸ δέος ἔν' ἀστέρι ἐξωτικό.

Σὰν πέφτει μιὰ ζωὴ στὸν ἄνισό της τὸν ἀγώνα,
ποῦναι μιὰ λάμψη στὸ σκοτάδι τὸ πηκτό ;

Ἀστροφεγγιὰ γιορτάζει στὸν αἰθέρα, ἢ τὸ φεγγάρι
ἀπὸ τὸ βράδι ὡς τὴν αὐγὴ φωτορροεῖ.

Βεγγαλικό, λαμπάδα, εἴτε καντήλι εἴτε λυχνάρι,
δὲ σπᾶει τὸ σκότος ὅταν σβύσει μιὰ ζωὴ

Ὁραῖο ποῦναι τὸ φῶς! Σὲ μιὰ κορφὴ νὰ παιγνιδίζει,
νὰ σοῦ κεντάει μὲς τὸ γυαλὸ τὸν οὐρανό,
σὲ κάποια λίμνη ἓνα τοπίο, ἓνα δέντρο νὰ ζωγραφίζει,
κι' ἀπάνωθὲ του ἔν' ἀσημένιο ἀγερινό.....

Δυὸ μάτια π' ἀγαπᾶς νὰ σοῦ τὰ δείχνει μεθυσμένα
ἀπὸ λατᾶρα κι' ἀπὸ δίψα γιὰ φιλιὰ.

Δυὸ χεῖλη νὰ φλογίζει, καὶ ν' ἀφήνει χουσωμένα
στὰ δάχτυλά σου τὰ μεταξίνα μαλιά.

Ὁραῖο ποῦναι τὸ φῶς! Ὅλο χαρὰ, χουσὴ γοητεία!
Καὶ πῶς μπορεῖς νὰ τ' ἀρνηθεῖς σὲ μιὰ στιγμή,
νὰ φύγεις ἀπ' τοῦ κόσμου τὴν ὠραία φωταγωγία
δίχως ἢ θλίψη στὴ μορφὴ σου νὰ φανεῖ ;

Καὶ ἀκόμα: Πῶς νὰ ζήσει ἓνας δραπέτης τοῦ θανάτου,
καὶ νὰ γελᾷ καὶ ν' ἀγκαλιάζει τὴ χαρὰ ;

Στὸ χῶμα θὰ τρικλίζουν τραγικὰ τὰ βήματά του,
καὶ θᾶχει τάφο σφραγισμένο τὴν καρδιά.

Τὰ μυστικά, πῶχει γνωρίσει στοῦ Θανάτου τὸ σκοτάδι,
πάντα κλεισμένα στὴν ψυχὴ του θὰ κρατεῖ,
μὴν ξεπηδήσει ὁ Τρόμος ἄγριο τέρας ἀπ' τὸν Ἄδη
καὶ συγνεφιάσουνε γιὰ πάντα ὄλ' οἱ θνητοί.

Γνώρισα τὸ δραπέτη τοῦ θανάτου σ' ἓναν ξένο,
π' ἀπ' τὴν κρεμάλα ἔχει γυρίσει στὴ ζωὴ.

Τὸν βλέπω μέρα-νύχτα μὲ τὸ πρόσωπο θλιμμένο,
καὶ δὲ ρωτῶ γιὰ νὰ μάθω τὸ γιατί.

Ταξίδευε μιὰ νύχτα καὶ μιὰ μέρα πρὸς τὸν Ἄδη,
μ' ἓνα σχοινὶ—σκληρὸ στεφάνι—στὸ λαιμό.

Κ' ἔζησε, μὰ σφαλᾷ μὲς τὴν ψυχὴ του τὸ σκοτάδι,
καὶ στὸ μυαλό του ζοφερὸ τὸν οὐρανό.

Ἄν ἦταν βολετὸ νὰ ξεκλειδώσει τὴ φωνή του,
 θὰ μᾶς μιλοῦσε γιὰ τὴν ὕστατη στιγμὴ,
 ποὺ σ' ἔλιγγο γυροῦσε καὶ χανότανε μαζί του
 ἢ Πλάση ἀλάκερη σὰ μαζα σκοτεινῆ.

Θάλεγε, πὼς ἀντίκου στὴ ματιά του τὴ σβυσμένη
 εἶχε στερέψει μιὰ βρουσούλα ἐρατεινῆ,
 τὴν ὥρα ποὺ ἢ κοπέλλα ἢ λυγερὴ καὶ ἀγαπημένη
 γέμιζε πάλι στῆνομά του τὸ σταμνί.

Καὶ θάλεγε τί φοίικην εἶχε νιώσει ἐνῶ κοιτοῦσε
 πλήθη σκουλήκια σάπια κρέατα νὰ τρουποῦν
 στῆς γῆς τὴ μαύρη μήτρα, ποὺ δυὸ ρόδα ἐγχυμονοῦσε
 καὶ μαργαρίτες ὠδηγοῦσε νάνεβοῦν.

Θάλεγε καὶ γιὰ κάτι γαλανά, θεσπέσια μάτια,
 ποὺ ἓνας λαὸς ἀπὸ σκουλήκια εἶχε ριχτεῖ
 στὰ βλέφαρα, στοὺς γυάλλινους βολβούς των καὶ κομμάτια,
 μικρὰ κομμάτια, τᾶειχε δίκαια μοιραστεῖ.

Καὶ θάλεγε τί τρόμον εἶχε νιώσει ἀσφυκτιώντας
 μὲς τοὺς Μηδὲν τὴ φυλακὴ τὴ σκοτεινῆ,
 καὶ πόσο εἶχε πεθάνει ἀπὸ μαρᾶζι, νοσταλγώντας
 τ' ἄστρα, τὸν ἥλιο, αὐτὴ τὴ γῆ τὴ φωτεινῆ.

Μὰ δὲ μιᾶ, καὶ κλείνει τὰ μεγάλα μυστικά του,
 μήπως μ' αὐτὰ γίνουν ἀγέλαστοι οἱ θνητοί.
 Καὶ σέρνει κουρασμένα τὰ βαριά τὰ βήματά του
 στὴ γλῶσση, στὴν ἄμμο, καὶ θαρρεῖς ὑπνοβατεῖ.

Ξυπνάει καμμιὰ φορὰ στὴ ναρκωμένη τὴν καρδιά του
 ἢ σφριγηλὴ καὶ πολυδύναμη ζωῆ.
 Τότε, σὰ χελιδόνι φτερουγᾶ ἀπὸ τὴ χαρὰ του,
 καὶ προσκύνάει σὰν ἀσηκτιῆς τὴ μάνα γῆ.

Ὁραῖο ποῦναι τὸ φῶς, σὲ μιὰ κορφῆ σὰν παιγνιδίζει
 καὶ σοῦ κεντάει μὲς τὸ γυαλὸ τὸν οὐρανό.

Ὁραῖο, καὶ σὲ μιὰ λίμνη τὸ δεντροῦ σὰ ζωγραφίζει
 κι' ἀπάνωθὲ του ἐν' ἀσημένιο αὐγερινό.

1914.

ΤΕΥΚΡΟΣ ΑΝΘΙΑΣ

(Ἀπὸ τὴν ἀνέκδοτη συλλογὴ «ΕΚ ΒΑΘΕΩΝ»)

ΚΥΠΡΟΣ ΚΑΙ ΑΘΗΝΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ

Εἰς τὸ προσφάτως ἐκδοθὲν βιβλίον τοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ Ἑλληνικότης τῆς Κύπρου» ὁ Δρ. Δικ. Αἰμιλιανίδης ἀναφέρεται δι' ὀλίγων καὶ εἰς τὰς σχέσεις τῆς Κύπρου πρὸς τὰς Ἀθήνας κατὰ τὸν 5. αἰ. π.Χ. καὶ εἰς τὴν ἐπίδρασιν αὐτῶν ἐπὶ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ πολιτεύματος κυπριακῶν πόλεων κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον¹⁾ Ὁ συγγραφεὺς τοῦ βιβλίου ἀναλύει τὴν συντηρητικότητα τῶν Ἑλλήνων Κυπρίων καὶ εὐρίσκει ὅτι εἶναι ἐσφαλμένη ἢ ὑφ' ἡμῶν διατυπωθεῖσα γνώμη, ὅτι ἡ περίφημος ἐπιγραφή τοῦ Ἰδαλίου τοῦ ε' αἰ. π.Χ., ἡ ἀναφερομένη εἰς τὸν ἱατρὸν Ὀνάσιλον²⁾ διαπιστοῖ τὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τὸ πολίτευμα τῆς πόλεως ταύτης δημοκρατικῶν ἀντιλήψεων προερχομένων ἐκ τῆς ἀθηναϊκῆς ἐπεκτάσεως εἰς τὴν ἀνατολικὴν Μεσόγειον μετὰ τοὺς περσικοὺς πολέμους, ὡς αὕτη ἀνελύθη εἰς τὴν προτινῶν ἐτῶν δημοσιευθεῖσαν μελέτην ἡμῶν ὑπὸ τὸν τίτλον «Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς πολιτείας τοῦ ἀρχαίου Ἰδαλίου»³⁾ Ὁ συγγραφεὺς ἀρνούμενος τὴν ἀθηναϊκὴν ταύτην ἐπίδρασιν δικαιολογεῖ τὴν ἀποψιν τοῦ διὰ τοῦ ὅτι οἱ Ἕλληνες Κύπριοι διὰ τὴν συντηρητικότητά των ἔμειναν πιστοὶ εἰς τοὺς θεσμοὺς τῶν ὀμηρικῶν χρόνων τοὺς ἀναφερομένους εἰς τὴν βασιλειαν, ὡς τούτους ἔφεραν μεθ' ἑαυτῶν οἱ ἐν τῇ νήσῳ ἐγκατασταθέντες Ἀχαιοὶ ἄποικοι⁴⁾. Περαιτέρω οὗτος ἐξηγεῖ καὶ ἄλλους λόγους, διὰ τί ἀπεκλείετο ἐπίδρασις ξένων ἐπὶ τὸν πολιτισμὸν τῆς νήσου, λόγους ὀφειλομένους εἰς τὴν δυναμικότητα τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ αὐτῆς ἀποκρούοντος πᾶν τὸ ἀλλογενές, ἀλλόθρησκον καὶ ἀλλόγλωσσον⁵⁾.

Ἐπειδὴ ἡ γνώμη αὕτη, περὶ μὴ ἐπιδράσεως πολιτειακῶν θεσμῶν ἐξ Ἑλλάδος ἐπὶ τὰς πόλεις τῆς Κύπρου, ἀπτεται σοβαρωτάτου ζητήματος σχετιζομένου πρὸς τὴν ἱστορίαν, τὸ παρελθὸν ἐν γένει καὶ τὰς πολιτικὰς ἐπιδιώξεις τῆς νήσου μας, ἀναιρεῖ δὲ προδήλως, ὡς μὴ ὄφελον, αὐτὸν τοῦτον σκοπὸν τοῦ βιβλίου καὶ τοῦτο παρὰ τὰ, ὡς πιστεύομεν, ἀντιθετὰ ἐπιστημονικὰ ἱστορικὰ καὶ ἀρχαι-

1) Σελ. 69 κ.έ.

2) Ἡ ἐπιγραφή δημοσιεύεται ὑπ' αὐτοῦ ἐν σελ. 68 σμ. 1 κατὰ τὰ Κυπριακὰ τοῦ Σακελλαρίου. Ὁ ἔκτροπος νὰ ἐλαμβάνοντο ὑπ' ὄψιν ποτὲ νεώτεροι καὶ ὀρθότεροι δημοσιεύσεις, ὡς τοῦ Solmssen καὶ Schwyzer.

3) Βλ. Κυπριακὰς Σπουδὰς Α' 1937 σελ. 61 κ.έ. Ἡ μελέτη δὲν εἶναι συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀρχαίου Ἰδαλίου, ὡς ἀνακρίβως ὁ συγγραφεὺς ἀναγράφει.

4) Αὐτ. σελ. 66 κ.έ.

5) Αὐτ. σελ. 71 κ.έ.

αλογικά πορίσματα, θὰ ἐκθέσωμεν εἰς τὰ ἐπόμενα δι' ὀλίγων τὰ ζητήματα τὰ ἀναφερόμενα ὄχι μόνον εἰς τὴν πραγματικὴν ἢ φαινομένην ἐπίδρασιν τῶν πολιτειακῶν θεσμῶν ἐπὶ τὴν Κύπρον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἐν γένει σχέσεις πολιτισμοῦ μεταξὺ κυρίως Ἑλλάδος καὶ εἰδικῶς τῶν Ἀθηνῶν ἀφ' ἑνὸς καὶ Κύπρου ἀφ' ἑτέρου.

Καὶ ὅσον μὲν ἀφορᾷ τὰς ἀντιρρήσεις, τοῦ Δρος. Αἰμιλιανίδου κατὰ τῆς γνώμης ἡμῶν, ὅτι αἱ ἐκστρατεῖαι τῶν Ἀθηναίων εἰς τὴν ἀνατολικὴν Μεσόγειον δὲν ἔφεραν καὶ πνοὴν δημοκρατικοῦ ἀνέμου, παραπέμπομεν ἐν γένει πρὸς λεπτομερῆ γνώσιν τῶν ζητημάτων εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν μελέτην ἡμῶν, ἣ ὁποῖα πρέπει νὰ ἀναγνωσθῇ μετὰ τῆς δεούσης προσοχῆς πρὸς πλήρη κατανόησιν τῶν συναφῶν συλλογισμῶν καὶ ἀποδείξεων, τοὺς ὁποίους δὲν προτιθέμεθα νὰ ἐπαναλάβωμεν ἐνταῦθα. Δὲν δυνάμεθα ὅμως νὰ μὴ ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχὴν εἰς τινὰ σημεῖα, τὰ ὁποῖα παρεβλήθησαν ὑπὸ τοῦ Δρος. Αἰμιλιανίδου ἢ εἰς τὰ ὁποῖα δὲν ἐδόθη ὑπ' αὐτοῦ ἡ δέουσα προσοχή:

1) Ὅτι εἰς τὰς κυπριακὰς πόλεις ἦτο τὸ πολιτεύμα κατὰ παντὸς τοὺς χρόνους τοιοῦτον, ὡς λέγει, ὥστε νὰ ἀποτελῇ τελειὰν τυνέχειάν τῆς ὀμηρικῆς πρῶτης, δὲν δύναται νὰ εἶναι ἀληθές, Οὐδάμοι π.χ. γίνεται ἐν Κύπρῳ μέχρι τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων λόγος περὶ εὐγενῶν ἄλλων πλὴν τῶν μελῶν τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας ἢ περὶ συνελεύσεως τοῦ λαοῦ πρὸς λήψιν ἀποφάσεων, ὡς συμβαίνει μὲ τοὺς ὀμηρικοὺς βασιλεῖς. Ὡσαύτως δὲν γίνεται λόγος περὶ βουλῆς, ὡς συμβαίνει μετέπειτα κατὰ τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους κατὰ τὸ πρότυπον τῶν ἑλληνικῶν δημοκρατικῶν πόλεων. Πᾶσα ἐξουσία ἦτο συγκεντρωμένη εἰς τὸν βασιλέα ἢ εἰς τὴν βασιλικὴν οἰκογένειαν, ὡς μᾶς πληροφορεῖ ὁ Ἀριστοτέλης (ἀπ. 483) καὶ ὁ ἱστορικὸς Κλέαρχος (Ἀθῆν 265α). Τοῦτο εἶναι θεσμὸς ἀνατολικός. Καὶ ἦτο φυσικὸν οἱ Ἀχαιοὶ ἄποικοι ἐν Κύπρῳ νὰ μὴ ἐκφύγουν ποιάς τινος ἀνατολικῆς ἐπιδράσεως διὰ τὴν γεινίασιν πρὸς τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὴν ἐπ' αὐτῶν κυριαρχίαν τῶν ἀνατολικῶν λαῶν. Ὡς τοιοῦτοι μᾶς ἐμφανίζονται οἱ φέροντες ἤδη ἑλληνικὰ ὀνόματα βασιλεῖς τῶν κυπριακῶν πόλεων κατὰ τοὺς χρόνους τῆς καταλήψεως τῆς νήσου ὑπὸ τῶν Ἀσσυρίων (8 αἰ. π.Χ.)⁶⁾ Τὴν ἀνατολικὴν ἐπίδρασιν δηλοῦσιν ἀναμφισβητήτως αἱ ἀνατολικαὶ παραστάσεις ἢ τὰ ἀνατολικά σύμβολα τῶν νομισμάτων τῶν βασιλέων τῆς νήσου (κριδς, ἀστήρ, ἡμισέληνος, περὶ τὸς ἥλιος κ' ἄ) Το αὐτὸ βεβαίον καὶ ὁ ἡμιθηρησκευτικὸς χαρακτήρ τῆς βασιλείας, ὁ ὁποῖος δὲν εἶναι ὀμηρικὸς⁷⁾ καὶ τὸν ὁποῖον, μολονότι μνημονεῖται, ἀντιπαρέρχεται ὁ συγγραφεὺς⁸⁾. Ἦτο ἄλλως τε πολὺ φυσικὸν ὅτι αἱ πολιτικαὶ συνθήκαι θὰ εἶχον ποιάν τινὰ ἐπίδρασιν ἐπὶ τὴν μορφήν τοῦ πολιτεύματος τῶν πόλεων τῆς νήσου, χωρὶς τοῦτο νὰ ἀντιβῆναι πρὸς τὴν συν-

6) Βλ. Πρίσμα Ἀσσαρχαδὸν καὶ κύλινδρον Ἀσσυρπανιπάλ παρὰ Thompson σελ. 25.

7) Βλ. Hill, A History of Cyprus I, σελ. 89 κ.έ.

8) Σελ. 66.

τηρητικότητα τοῦ λαοῦ αὐτῆς. Οὐδὲ δύνανται αἱ ἐπιδράσεις αὐταὶ νὰ ἔχωσι σημασίαν περὶ τῆς ἐθνολογικῆς ὑποστάσεως τοῦ πληθυσμοῦ, διότι ἦσαν φυσικὸν ἀποτέλεσμα τῆς ἐξελίξεως τῶν πολιτικῶν συνθηκῶν.

2) Εἶναι μοναδικὴ μέχρι τοῦ ε' αἰ. π.Χ. ἡ περίπτωσις, ἐξ ὧν μνημονεύονται, τῆς πολιτείας τοῦ ἀρχαίου Ἰδαλίου, καθ' ἣν ὁ βασιλεὺς καὶ ἡ πόλις συνεργάζονται εἰς ἀποφάσεις περὶ παραχωρήσεως βασιλικῶν κτημάτων καὶ πληρωμῆς χρηματικοῦ ποσοῦ εἰς τὸν ἰατρόν Ὀνάσιλον καὶ περὶ πάντων τῶν ζητημάτων τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν θεραπείαν τῶν τραυματιῶν τοῦ πολέμου κατὰ τὴν διάρκειαν αὐτοῦ. Ἡ ὕπαρξις χωριστοῦ ταμείου τῆς πόλεως καὶ τοῦ βασιλέως βεβαιοῦται ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς, τοῦτο δὲ εἶναι ἄγνωστον εἰς τοὺς ὀμηρικὸς χρόνους.

3) Ἡ ἔννοια τῆς πόλεως, ὡς ἐμφανίζεται εἰς τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην, εἶναι διάφορος τῆς ἐννοίας τῆς πόλεως-χωριοῦ, ὅπως τὴν γνωρίζομεν ἐκ τοῦ Ὀμήρου, εἰς τοὺς χρόνους τοῦ ὁποίου πόλεις πραγματικῶς δὲν ὑπῆρχον. Τούναντιον αὕτη προσεγγίζει ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τοῦ Ἰδαλίου πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς πόλεως, τὴν ὁποίαν ἀπαντῶμεν εἰς τὰς ἀττικὰς ἐπιγραφάς, καὶ ἡ ὁποία ἀντικαθιστᾷ τὸν ὄρον «βουλὴ καὶ δῆμος», χωρὶς νὰ ταύτιζεται πρὸς αὐτόν⁹). Νοοῦνται διὰ τοῦ ὄρου «πόλις» οἱ πολῖται ὡς μέλη ταύτης ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ κράτους.

4) Συμφώνως πρὸς τὴν ἔννοιαν ταύτην ἀποτελεῖ ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἀναμφισβητήτως τιμητικὸν ψήφισμα πρὸς τὸν Ὀνάσιλον τὸν ἰατρόν ὅμοιον πρὸς τὰ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων εἰς εὐεργετοῦντας ἀπονεμόμενα¹⁰). Δὲν λείπει καὶ ἡ μνεία τοῦ τυπικοῦ ὄρου τῆς ἀναγραφῆς τοῦ ψηφίσματος ἐπὶ πλακός, ὡς ἐγένετο καὶ εἰς τὰ ἀθηναϊκὰ ψηφίσματα. Τοῦτο εἶναι κατὰ τὸ ἐντελῶς νέον σύστημα ἄγνωστον παρ' Ὀμήρῳ καὶ μὴ παραδιδόμενον περὶ τῶν λοιπῶν πόλεων τῆς Κύπρου. Εἶναι ἄρκετον νὰ μᾶς δεῖξη τὴν ἑλληνικὴν ἐπίδρασιν ἰδίως δὲ τὴν ἀθηναϊκὴν μετὰ τὴν μεγαλυτέραν ἰσχὺν τοῦ λαοῦ. Συναφῆς εἶναι καὶ ἡ χρονολόγησις ἐπὶ τῇ βάσει ὀνόματος ἄλλου ἢ τοῦ βασιλέως ὡς ἐπ' αὐτῷ ἄρχοντος, τοῦ Φιλοκύπρου τοῦ Ὀνασαγόρου, καὶ τοῦτο εἶναι ὡσαύτως στοιχεῖον ἑλληνικὸν δημοκρατικόν, ἄγνωστον παρ' Ὀμήρῳ.

5) Ἰδιαιτέρας σημασίας εἶναι ἡ ἐν τῷ ψηφίσματι χρῆσις τοῦ ὀνόματος Ἰδαλιεῖς, ὡς ἀλλαχοῦ Ἀθηναῖοι, Σαλαμῖνιοι κλπ., τὸ ὁποῖον ἀποδεικνύει τὴν θέσιν τοῦ λαοῦ ἐν τῇ πόλει. Τὸ ὄνομα τοῦτο διαπιστοῦται καὶ ἐκ τῶν νομισμάτων τῆς πόλεως, εἰς τὰ ὁποῖα ἀντὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ βασιλέως, ὡς συνήθως συμβαίνει, ἀναγράφεται τὸ

9) Βλ. παραδείγματα παρὰ Dittenberger Sylloge³ σποράδην.

10) Βλ. πχ. τὸ ψήφισμα εἰς Εὐαγόραν ἐν τῷ ἔργῳ ἡμῶν Euagoras I von Salamis σελ. 47 καὶ ψήφισμα πρὸς τὸν Ζήνωνα τὸν Κιτιέα παρὰ Διογ. Λαερτ. VII 10.

έθνικόν Ἰθαλιεῖς. Τὸ αὐτὸ παρατηρεῖται καὶ εἰς τὰ νομίσματα τοῦ Μαρίου καὶ τῆς Σαλαμίνας τῆς Κύπρου τῶν αὐτῶν χρόνων καὶ τὸ φαινόμενον δὲν δύναται νὰ εἶναι τυχαῖον. Ἡ ἀναγραφή ἐθνικοῦ ὀνόματος εἶναι φανερά ἔνδειξις τῶν τάσεων τῶν χρόνων τούτων¹¹⁾. Ἀνόλογος εἶναι ἡ ἀναγραφή τοῦ Εὐαγόρου Α' εἰς τὸ τιμητικὸν ψήφισμα τῶν Ἀθηναίων πρὸς αὐτὸν τῷ 4109 ὡς Σαλαμίνιου.

6) Τὸ ὅτι ἡ τοιαύτη μεταβολὴ παρουσιάζεται εἰς πόλιν τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς νήσου καὶ οὐχὶ εἰς παραλίους δὲν δύναται νὰ εἶναι ἀπόδειξις περὶ τοῦ λανθασμένου τῆς ἐκτεθείσης περὶ ἀθηναϊκῆς ἐπιδράσεως ἐπὶ τὸ πολίτευμα τοῦ Ἰθαλίου γνώμης. Οὐδεμία ἔνδειξις ὑπάρχει ὅτι ἀνάλογος μεταβολὴ δὲν συνετελέσθη καὶ εἰς τὰς λοιπὰς πόλεις καὶ δὴ τὰς παραλίους, τούναντιον δὲ μερικὰ τεκμήρια ἀνωτέρω ἐκτεθέντα μαρτυροῦσι περὶ τοῦ ἐναντίου. Καὶ ταῦτα ὅμως ἐὼν ἔλειπον δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ἰσχύῃ *argumentum ex silentio*, διότι οὐδεμία ἀνάλογος ἐπιγραφὴ διεσώθη ἐκ τῶν λοιπῶν πόλεων καὶ τῶν αὐτῶν χρόνων.

7) Ἡ ἐπίδρασις δημοκρατικῶν ἀντιλήψεων εἰς τὸ πολίτευμα τοῦ Ἰθαλίου ἐκ τῆς δράσεως τῶν Ἀθηναίων εἰς τὴν ἀνατολικὴν Μεσόγειον δὲν προϋποθέτει πάλιν μεταξὺ βασιλείας καὶ λαοῦ, ὡς ἀνέμενον ὁ συγγραφεὺς τοῦ βιβλίου¹²⁾. Αὐτὸ θὰ συνέβαινεν, ἂν ἐπρόκειτο ἡ δημοκρατία νὰ ἀντικαταστήσῃ τὴν βασιλείαν μετὰ ἐσωτερικὸς ἀγῶνας τῆς πόλεως. Τοιοῦτό τι δὲν ἐγένετο. Ἄλλο εἶναι ἐπίδρασις ἀντιλήψεων, ἡ ὁποία ὀφείλεται εἰς ἐξωτερικὰ πολιτικὰ γεγονότα, καὶ ἄλλο ἀνατροπὴ πολιτεύματος ὀφειλομένη εἰς ἐσωτερικὰ αἷτια. Μὴ λησμονώμεν δὲ ὅτι ἡ μορφή τῶν ἀναμείκτων πολιτευμάτων εἶναι ἡ ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἀπὸ τοῦ Σόλωνος ἐπικρατούσα¹³⁾. Τὰ περὶ τεμένους καὶ βασιλικῶν κτημάτων, ἐφ' ὧν στηρίζει τὰς ἀντιορήσεις τοῦ ὁ συγγραφεὺς οὐδ' ὅπως ἀναιροῦσι τὰς διαπιπτώσεις ταύτας.

Τὴν σημασίαν τῶν ὑπὸ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ Ἰθαλίου παρεχομένων στοιχείων περὶ ἀθηναϊκῆς ἐπιδράσεως εἰς τὸ πολίτευμα τῆς πόλεως ταύτης πρέπει τις νὰ κατανοήσῃ, ὡς εἶπον καὶ ἐν ἀρχῇ, ἐκ τῆς λεπτομεροῦς καὶ κατὰ λέξιν ἀναλύσεως αὐτῆς, οὐχὶ δὲ ἐκ τινῶν λέξεων, καὶ δὴ ἐν συνδυασμῷ μετὰ τῶν νομισμάτων τῆς πόλεως καὶ τῶν συγχρόνων ἱστορικῶν γεγονότων. Τα στοιχεῖα, ταῦτα παρεβλέφθησαν ὑπὸ τοῦ Δρ. Αἰμιλιανίδου, ἔστω καὶ ἂν προηγουμένως ἀνεγνωρίσθησαν ρητῶς ὑπὸ τοῦ Sir G. Hill εἰς τὸ πρὸ τινος χρόνου δημοσιευθὲν περὶ Κύπρου σύγγραμμα του¹⁴⁾ λέγοντος: «Τὸ Ἰθαλίον, ὁπωσδήποτε, ἂν πρόσφατος ἐρμηνεία μιᾶς περιφήμου ἐπιγραφῆς καὶ τῶν νομισμάτων εἶναι δικαιολογημένη, ὅπως φαίνεται νὰ εἶναι, ἀπὲ

11) Βλ. Συμβολὴν εἰς τὴν πολιτείαν τοῦ ἀρχαίου Ἰθαλίου, Κυπρ. Σπ. Α' σελ. 77
12) Σελ. 70.

13) Βλ. Zillig, Theorie von der gemischten Verfassung. Diss, Würzb. 1916, σελ. 20 κ.έ

14) A. History of Cyprus I σελ. 115.

λαυε κατὰ τὸν ε' αἰ. πολιτεύματος διαφέροντος ἀπὸ ὅτι εἶναι γνωστὴν περὶ ἄλλων πόλεων τῆς Κύπρου. Ὁ βασιλεὺς καὶ ἡ πόλις φαίνονται νὰ ἦσαν συνδεδεμένοι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥτιον ἐπὶ ἴσοις ὅροις, οἱ ὁποῖοι ἐφανέρωνον σημαντικὰ δημοκρατικὰ στοιχεῖα. Αὕτη ἡ ἰδιورρυθμία δυνατὸν νὰ ὀφείλεται εἰς τὴν ἀπορίαν τοῦ Holwerda¹⁶⁾, τὴν ὁποῖαν ἀναγράφει μὲν ὁ Δρ. Αἰμιλιανίδης¹⁷⁾, «ὅτι δηλ. ἡ Κύπρος ἔμεινεν ἀνέπαφος ἐκ τῆς δημοκρατικῆς κινήσεως, ἡ ὁποία κατέλαβε τόσον ἰσχυρὰ τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα», καὶ τοῦτο διὰ νὰ δείξη οὗτος τὴν σημιτικὴν δῆθεν ἐπὶ τὴν νήσον ἐπίδρασιν, ἀλλὰ δὲν ἀναίρει προσπάθων νὰ τὴν ἐξηγήσῃ. Ἡ ἄποψις αὕτη τοῦ Holwerda κατὰ τὰ προηγούμενα δὲν χρειάζεται ἐξήγησιν, διότι δὲν εἶναι ἀληθής. Ἡ Κύπρος, ὅπως καὶ αἱ λοιπαὶ ἑλληνικαὶ πόλεις, ὑπέστη τὴν ἀθηναϊκὴν καὶ ἑλληνικὴν ἐπίδρασιν ἀπαλλαγείσα πάσης ἔστω καὶ μικρᾶς σὺν τῷ χρόνῳ σημιτικῆς ἐπιδράσεως.

Μήπως ὁμως εἶναι μοναδικὴ ἡ περίπτωσις καὶ καινοφανὴς ἡ τῆς ἐπιδοάσεως τῶν Ἀθηνῶν εἰς τὴν πολιτικὴν καὶ λοιπὴν ἱστορικὴν ζωὴν τῆς Κύπρου καὶ ὁ στενὸς σύνδεσμος τῆς νήσου μας πρὸς αὐτάς; Δὲν ἦτο φυσικὸν ὅτι οἱ ἀγῶνες τῶν Ἀθηνῶν εἰς τὴν ἀνατολικὴν Μεσόγειον θὰ ἦσκουν ποικίλης μορφῆς ἐπίδρασιν ἐπὶ τοὺς Ἑλληνας Κυπρίους, ἀνθρώπους ὁμαίμονας, ὁμογλώσσους, ὁμοθρήσκους, καὶ οἱ συνεπῶς τὰ ἱστορικὰ γεγονότα θὰ ἔφερον κοινότητα πολιτισμοῦ μεταξὺ τῶν δύο χωρῶν; Θὰ ἔπρεπε τούναντιον νὰ ἀνεμόνον ὅτι οἱ Ἑλληνας τῆς μητροπολιτικῆς Ἑλλάδος ἔλθόντες ὡς Ἀχαιοὶ εἰς τὴν Κύπρον καὶ ἐγκατασταθέντες ὡς ἄποικοι το πρῶτον, ὡς κυρίαρχοι τῶν περισσοτέρων πόλεων ἔπειτα παρέμειναν ἐν αὐτῇ ζῶντες μὲ τὸ συντηρητικὸν τῶν πνεῦμα καὶ ἄνευ ἐπαφῆς πρὸς τὴν πατρίδα τῶν, τρόπον τινὰ ἐν πολιτιστικῷ ἀποκλεισμῷ καὶ μὴ ὑφιστάμενοι τὴν ἐπίδρασιν τῆς χώρας ἐκείνης καὶ ὅταν ἀκόμη ἱστορικὰ γεγονότα προεκάλουν τὸν σύνδεσμον τοῦτον;

Ὁ Δρ. Αἰμιλιανίδης εὕρισκει διάφορον τὴν θέσιν τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τὴν τῶν Κυπρίων Ἑλλήνων ὀφειλομένην εἰς ὅρους γεωγραφικούς καὶ εἰς τοὺς περιστοιχίζοντας τὴν νήσον ξένους λαοὺς¹⁸⁾. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι τοῦτο συνέβαινεν, ἐφ' ὅσον ἡ νήσος περιήρηχετο ἀλληλοδιαδοχῶς ὑπὸ ξένους κυριάρχους. Ὑπ' αὐτοὺς ἀνεπτυσσεν ἴδιον πολιτισμόν, ὁ ὁποῖος μᾶς παρουσιάζεται εἰς τὴν τέχνην μὲ τὸ ὄνομα «κύπριος χαρακτήρ» εἰς τὸ περιφημον χωρίον τοῦ Αἰσχύλου (Ἰκέτ. 282)¹⁹⁾. Ἀλλὰ πολὺ διάφορα ἦσαν τὰ πράγματα.

15) Αἱ ὑπογραμμίσεις ὑφ' ἡμῶν. Αἱ παρατηρήσεις τοῦ Hill ἀναφέρονται εἰς τὴν ημετέραν μελέτην.

16) Die Alten Kyprier in Kunst und Kultus σελ. 61.

17) Σελ. 65 ὑποσ. 2.

18) Σελ. 68 κ. ε.

19) Τὸ χωρίον δὲν δύναται νὰ ἔχη ἔθνολογικὴν σημσίαν, ὡς φρονεῖ ὁ Hill ἔσ. 95 κ. ε.

ἀφ' ὅτου ἡ Κύπρος περιήλθε κατὰ τὰ μέσα τοῦ 6. αἰ. π. Χ. ὑπὸ τοὺς Πέρσας, τοὺς μονιμωτέρους ὀπωσδήποτε κυριάρχους τῆς. Παρὰ τὴν νέαν δουλειαν ἐδημιουργήθησαν ὄροι εὐνοϊκοὶ διὰ τὴν Κύπρον ὡς ἐκ τῆς ὑποταγῆς τῆς εἰς τοὺς αὐτοὺς κυριάρχους, ὅφ' οὓς ὑπέκειτο καὶ ἡ δυτικὴ Μικρὰ Ἀσία²⁰), ἡ ὁποία εἶχεν ἀναπτύξει προηγουμένως πολιτισμὸν καταστάντα τὸν πρόδρομον τοῦ Ἀθηναϊκοῦ πολιτισμοῦ. Οὕτω εὔρε τὴν εὐκαιρίαν ἡ Κύπρος νὰ ὠφεληθῆ ἐκ τῆς προόδου τοῦ Ἰωνικοῦ πολιτισμοῦ ὡς ἐκ τῆς προκοψάσης ἐπαφῆς²¹). Ἀσφαλῶς ἡ κοινότης τῆς καταγωγῆς τῶν κατοικούντων τὴν Ἰωνίαν καὶ τὴν Κύπρον Ἑλλήνων, τὸ ὁμῶλόγησον, τὸ ὁμόθησκον καὶ τὸ ἐν παντὶ συγγενὲς ὑπῆρξαν ἡ αἰτία τῆς τοιαύτης ἐπιδράσεως. Τούναντιον ἴχνη περσοικῆς ἐπιδράσεως ἐν Κύπρῳ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους καὶ τοὺς μετέπειτα δὲν παρουσιάζονται. Ἀπτότατον παράδειγμα εἶναι ἡ τέχνη, καὶ δὴ ἡ γλυπτικὴ, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ καὶ ἡ κεραμεικὴ²²).

Ἡ Ἰωνικὴ ἐπανάστασις καὶ ἡ ἐξέγερσις ἀπὸ κοινοῦ τοῦ Ὀνησίλου καὶ τῶν Ἑλλήνων Κυπρίων κατὰ τῆς ξενικῆς περσοικῆς κυριαρχίας καὶ κατὰ τῶν Φοινίκων μαρτυρεῖ ἀκόμη περισσότερον, πόσον ἰσχυρὸς ὑπῆρξεν ὁ κοινὸς σύνδεσμος τῶν ἐνδιαφερόντων καὶ τῶν τάσεων²³). Ἡ ἐξέγερσις αὕτη ὑπῆρξε τὸ λαμπρότερον καὶ ἡρωϊκώτερον ἔργον τῆς ἀργαίας κυπριακῆς ἱστορίας καὶ εἶναι πολὺ διδακτικὸν ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ συνδέσμου τῆς Κύπρου πρὸς τὰ ἑλληνικὰ ἰδεώδη. Οἱ Ἕλληνες τῆς Κύπρου ὄχι μόνον δὲν ἐκλείσθησαν εἰς τὸν νέον τῶν οἶκον διαρκῶς ἀπερροφημένοι εἰς τὴν συντηρητικότητά των καὶ τοὺς ἡμιρικούς θεσμοὺς, ἀλλὰ τούναντιον, μόλις οἱ ὄροι ἐπέτρεψαν, ἐξεδήλωσαν τὸ σύνδεσμόν των πρὸς τοὺς λοιποὺς Ἕλληνας καὶ ἐζήτησαν νὰ λάβωσιν παρ' αὐτῶν τὰ νέα στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ των, τὰ ὁποῖα ἡ ξένη κυριαρχία τῶν ἀνατολικῶν λαῶν τοὺς ἐστέρησεν ἐπὶ μακρόν. Ἡ συνεργασία μεταξὺ λαοῦ τῆς Σαλαμίνας καὶ τῶν λοιπῶν πόλεων δεικνύει ὅτι σιγα σιγα ἐσβῆθεν ὁ ἡμιθησκευτικὸς χαρακτὴρ ὁ ὑπὸ ἀνατολικὴν ἐπίδρασιν εἰς τὰ πολιτεύματα τῶν πόλεων τῆς Κύπρου ὑφιστάμενος πρὸ τοῦ νέου πνεύματος τῆς δυνάμεως τοῦ λαοῦ ὡς κυριάρχου.

Ὅτε δὲ αἱ Ἀθηναίαι μετὰ τὰς ἐσωτερικὰς ἔριδας τῶν κομμάτων καὶ τὴν διαπάλην ἐκ τῶν νομοθεσιῶν ἀνέλαβον τὴν ἡγεμονίαν τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν πολιτικὴν ἡγεμονίαν αὐτῆς μετὰ

20) Βλ. Gjerstad, Die Antike IX 273 κ. ἐ.

21) Ὁ Hill ἐ. ἀ. 218 φρονεῖ ὅτι καὶ ἄνευ τῆς κατακτῆσεως ταύτης ὑφίσταντο αἱ σχέσεις αὗται. Περὶ τῆς ἐπαφῆς τῆς τέχνης καὶ προηγουμένως βλ. Lawrence ἐν. J. H. St. 1926 σελ. 163 κ. ἐ., ὁ ὁποῖος ἀναγνωρίζει περισσότερα ἑλληνικὰ στοιχεῖα εἰς τὴν γλυπτικὴν τῆς ἀρχαίης περιόδου παρὰ οἰαδήποτε ἄλλα.

22) Βλ. Myres, Catalogue of the Cesnola Collection σελ. 132, Lawrence ἐ. ἀ. Spyridakis Euagoras I. von Salamis σελ. 112, Gjerstad, Un Acad. internat 1931 cyriot pottery σελ. 44.

23) Βλ. Spyridakis, Euagoras I. σελ. 112. Εἶναι περίεργον ὅτι εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο, κεφαλαϊώδους σημασίας, οὐδεμίαν προσοχὴν ἔδωσεν ὁ Δρ. Αἰμιλιανίδης.

τούς περσικούς πολέμους, ἐσυνεχίσθη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων τῆς Κύπρου ἢ αὐτῇ κατεῦθυσαι ἐπαφῆς πρὸς τὴν μητροπολιτικὴν πατρίδα καὶ ἢ παραδοχὴ τῶν προόδων τῆς χώρας ἐκείνης, τὰς ὁποίας ἠδυνήθη αὕτη ζωσα βίον ἐλεύθερον νὰ ἐπιτελέσῃ ἐν τῇ παρόδῳ τῶν ἐτῶν. Τότε οἱ Κύπριοι ἰσχυρίσθησαν ὅτι πρόγονοὶ τῶν ἦσαν οἱ Ἀθηναῖοι²⁴), ὅτι Ἀθηναῖοι ἥρωες κατέφυγον εἰς τὴν νήσόν των καὶ ἴδρυσαν τὰς ἀποικίας τῆς, ἐν αἷς τὴν Σαλαμίνα ὁ Τεῦκρος φεύγων τὴν ὄργην τοῦ πατρός του διὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀδελφοῦ του Αἴαντος, ὁ Δημοφῶν υἱὸς τοῦ Θησέως, τοῦ συνοικιστοῦ τῶν Ἀθηνῶν τὴν Αἰπείαν—κατὰ Πλούταρχον Σόλ. 2 ὁ Φάληρος, ἄλλος Ἀθηναῖος, ὑπῆρξεν ὁ ἰδρυτὴς τῆς—τὸν Ἀκάμαντα ὁ Ἀκάμας, ἕτερος υἱὸς τοῦ Θησέως, τοὺς Χύτρους ὁ Χύτρος, ὁ ἔγγονος τοῦ αὐτοῦ Ἀκάμαντος. Ὁ νομοθέτης Σόλων κατέφυγεν εἰς Κύπρον μετὰ τὴν ῥύθμισιν τῶν ἐσωτερικῶν ζητημάτων τῆς πατρίδος του καὶ ἔγινεν ὁ σύμβουλος τοῦ βασιλέως Φιλόκυπρου, ἴσως καὶ ὁ ῥυθμιστὴς τοῦ πολιτεύματος τῶν Σόλων²⁵), οἱ ὅποιοι, ὡς ἐπίστευον οἱ ἀρχαῖοι²⁶), ὠνομάσθησαν ἐξ αὐτοῦ. Ἡ παρουσία τοῦ Σόλωνος ἐν Κύπρῳ εἶναι ἐνδεικτικὴ τῶν σχέσεων τῆς νήσου πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, αἱ ὁποῖαι διὰ ταύτης λαμβάνουσι οὐσιαστικὴν μορφήν καὶ δὲν εἶναι τυχαῖον γεγονός. Ἡ ἐπίδρασις τοῦ Σόλωνος ἐπὶ τὸν Φιλόκυπρον πρέπει νὰ ὑπῆρξε μεγάλη. Ἀπήχησιν τῆς πολιτικῆς τούτου ἐπιδράσεως μᾶς παρέχουσιν αὐτὰ τὰ ποιήματα τοῦ Ἀθηναίου νομοθέτου, ὧν σφάζονται ἀποσπάσματα ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἐπίσκεψιν ταύτην. Εἶναι δὲ γνωστὴ ἡ πολιτικὴ σημασία τῶν ἐλεγείων τοῦ Σόλωνος²⁷). Οἱ μετέπειτα διέγνωσαν ὡσαύτως εἰς τὴν ἐπίσκεψιν ταύτην μεγάλην πολιτικὴν σημασίαν. Ὁ μῦθος ὅτι ὁ Σόλων ἔπεισε τὸν Φιλόκυπρον νὰ μετοικήσῃ εἰς τὴν νέαν παραθαλάσσιον πόλιν²⁸), δεικνύει ὅτι ἤθελον οἱ Ἕλληνες Κύπριοι νὰ ἀναγνωρίσωσι τοὺς Ἀθηναίους ὡς τοὺς πολιτικούς των ἀρχηγούς, οἱ ὅποιοι τοὺς ὑπέδειξαν τὴν σημασίαν τῆς θαλάσσης πού ἔδωσεν καὶ εἰς ἐκείνους τὴν κυριαρχίαν ἐπὶ ὄλων σχεδῶν τῶν Ἑλλήνων καὶ πέραν ἀκόμη, ἔστῳ καὶ ἂν εἰς τὴν πραγματικότητά προηγουμένως οἱ Κύπριοι εἶχον θαλασσοκρατήσῃ. Ἡ ἐπίδρασις αὕτη τῶν Ἀθηναίων μᾶς εἶναι περισσότερον καταφανῆς εἰς τὰ νομίσματα τῶν Σόλων, τὰ ὑποῖα φέρουσι τὸ Γοργῶ.

24) Βλ. Ἡροδ. VII, 90.

25) Βλ. Wilamowitz Aristoteles und Athen I, 16²³ ἐρμηνεύοντα οὕτω τὴν παρὰ Πλουτάρχου Σολ. 26 μνείαν τοῦ οἰκισμοῦ τῶν Σόλων.

26) Βλ. Ἡροδ. V, 113. Πλουτ., Σολ. 26. Εἰς τὴν πραγματικότητά ἡ πόλις εἶναι παλαιότερα, ὡς καὶ τὸ ὄνομα, ὑπάρχουσα ἤδη τὸν ἰβ' αἰ. π.Χ. Βλ. Casson, Ancient Cyprus, σελ. 130 καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς καταλήψεως τῆς νήσου ὑπὸ τῶν Ἀσσυρίων, Βλ. Sykutris ἐν Philologus 83 (1928) σελ. 439 κ. ἐ. ἔνθα καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία. Πρβλ. Μετάφρασιν τοῦ ἀρθροῦ δημοσιευθεῖσαν εἰς Κυπρ. Γράμμ. Β' 209 κ. ἐ.

27) Βλ. Jaeger Solons Eunomie, Πρακτικὰ τῆς Πρωσοικῆς Ἀκαδημίας 1926.

28) Βλ. Sykutris Ἐ. ἀ. πρβλ. Hill Ἐ. ἀ. σελ. 117⁴.

νειον καὶ τῆς Λαπήθου, τὰ ὁποῖα φέρουσι τὴν κεφαλὴν τῆς Ἀθηνᾶς²⁹). Ὀλόκληρος ἡ βορειοδυτικὴ παραλία τῆς Κύπρου μετὰ τοῦ Μαρίου διατελεῖ ὑπὸ ἀθηναϊκὴν ἐπίδρασιν, ἡ δὲ λατρεία τῆς Ἀθηνᾶς ἐν Σαλαμῖνι καὶ ἀλλαχοῦ τῆς νήσου δεικνύει ὅτι ἡ ἐπίδρασις αὕτη ἐξετάθη εἰς ὀλόκληρον τὴν νήσον.

Τὰς πολιτικὰς ταύτας κατευθύνσεις εὐρίσκομεν πολὺ ζωηροτέρας εἰς τὴν δρᾶσιν τοῦ βασιλέως τῆς Σαλαμῖνος Εὐαγόρου Α'. Δὲν πρόκειται περὶ τῶν ἐμπορικῶν καὶ πολεμικῶν σχέσεων, αἱ ὁποῖαι ἀπέβησαν εἰς ἀμφοτέρους ἐπιφελεῖς κατα τὴν διάρκειαν τοῦ ε' καὶ δ' αἰ. π.Χ. — βλ. Κίμωννα, Περικλέα, Ἀνδοκίδην, Ἡρακλείδην κλπ.³⁰) —, ἀλλὰ πρόκειται κυρίως περὶ τῶν πολιτικῶν κατευθύνσεων, εἰς τὰς ὁποίας ὑπεβοήθησε καὶ δημιουργηθεῖσα ἀθηναϊκὴ ἀποικία ἐν Σαλαμῖνι ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ε' αἰ. π.Χ. Ὁ Εὐαγόρας ἐμπνέεται εἰς τὴν πολιτικὴν του ἀπὸ το πνεῦμα τῶν Ἀθηναίων ἀρχηγῶν καὶ δὴ τοῦ Κίμωνος καὶ τοῦ Περικλέους³¹). Ἡ ὅλη του ἐνέργεια καὶ αἱ σχέσεις του πρὸς τὰς Ἀθήνας εἶναι ἐπανάληψις ἐν πολλοῖς τῶν ἔργων τοῦ Θεμιστοκλέους, ἰδρυτοῦ τῆς ναυτικῆς δυνάμεως τῶν Ἀθηναίων, καὶ αὐτῶν, οἱ ὁποῖοι ὠδήγησαν ὡς ἐλευθερωταὶ καὶ εὐεργεταὶ πρὸ ἑτῶν τὰς ἀττικὰς τριήρεις εἰς τὴν ἀνατολικὴν Μεσόγειον νικηφόρους, καὶ ὧν ὁ ἕτερος ἔπεσε μαχόμενος ἐν τῇ νήσῳ. Τότε καὶ ἀθηναῖος πολίτης, ὁ Δημόνικος, ἀνέρχεται εἰς τὸν θρόνον τοῦ Κιτίου καὶ ἡ Ἀθηναῖα τοῦ Φειδίου κοσμεῖ τὰ νομίσματα τῆς πόλεως.

Ἡ ἐπίδρασις τῆς ἀττικῆς κλασικῆς τέχνης ἐπὶ τὴν τέχνην τῆς Κύπρου εἶναι ἀκόμη καταφανέστερα. Θὰ τὴν εὐρωμεν τόσον εἰς τὸ πρῶτον ἡμῶν τοῦ ε' αἰ. π.Χ., ὅτε οἱ Ἀθηναῖοι ἠγωνίζοντο νὰ καταβάλωσι τὴν περσικὴν δύναμιν εἰς τὴν ἀνατολικὴν Μεσόγειον, ὅσον καὶ κατὰ τὸ τέλος τοῦ αὐτοῦ αἰῶνος καὶ καθ' ὅλον τὸν ἐπόμενον δ' αἰῶνα³²). Ἀπτότατα παραδείγματα εἶναι ἡ κόρη τοῦ Βουνοῦ³³), ὁ ἀνάγλυφος ἀρχαῖκος πολεμιστῆς³⁴), ὁ Ἀπόλλων ἐν Chatsworth³⁵), ἡ Ἄρτεμις τῆς Βιέννης³⁶) κ. ἄ. Τὰ νομίσματα τῶν βασιλέων τῆς Κύπρου, ἰδίᾳ δὲ τῆς Σαλαμῖνος φέρουσι ἐλλητικῶταστας παραστάσεις, ὡς ἡ περίφημος κεφαλὴ τοῦ Ἡρακλέους τῶν νομισμάτων τοῦ Εὐαγόρου Α'. Τὰ κλασσικὰ ἔργα τοῦ Φειδίου, τοῦ Ἀγορακρίτου κλπ. ἀπεικονίζονται ἐπ' αὐτῶν³⁷), ἡ δὲ τέχνη τοῦ Σκόπα καὶ τοῦ Πραξιτέλους εὐρίσκει δημιουργικὴν μίμησιν εἰς τὰ ἔργα τῆς νήσου, ὧν τινὰ ἀνεφέρθησαν ἤδη³⁸). Καὶ ἀντιστρόφως, κύπριοι καλ-

29) Βλ. Hill, C. B. M. (Cyprus) CXVI, pl. VI, XIII XXV.

30) Λεπτομερείας περὶ πάντων τούτων βλ. Spyridakis, Euagoras I. von Salamis, σελ. 44, ἐνθα καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

31) Βλ. Spyridakis, Euagoras I. σελ. 119 κ. ἑ.

32) Βλ. Myres, Lawrence ἔ. ἄ.

33) Βλ. Hill, A History of Cyprus I. προμετωπίδα

34) Βλ. Report of the Department of Antiquities, Cyprus 1936 pl. 34.

35) Βλ. Hill ἔ. ἄ. 225.

36) Βλ. Hill ἔ. ἄ. 225 σμυ. 4.

37) Βλ. Hill, C. B. M. (Cyprus) LXXV, pl. XIX

38) Λεπτομερείας περὶ τοῦ ὅλου ζητηματος βλ. Hill ἔ. ἄ. 182 κ. ἑ.

λιτέχναι, φιλόσοφοι, ἐπιστήμονες, ὡς ὁ Στύπαξ, Εὐδημος, Συέννης κλπ. μεταβαίνουν εἰς Ἀθήνας ἀναπτυσσομένων οὕτω ἀμοιβαίων πολιτιστικῶν σχέσεων. Οἱ βασιλεῖς τοῦ δ' αἰ. π.Χ. Νικοκλῆς, Πνυταγόρας, Νικοκρέων τῆς Σαλαμῖνος, Νικοκλῆς τῆς Πάφου κ.ἄ. συνεχίζουσι τὴν πολιτικὴν τοῦ Φιλοκύπρου, Ἀριστοκύπρου, Ὀνηόλου τοῦ στ' καὶ ε' αἰ. καὶ Εὐαγόρου Α'. Ἀπὸ τὰς Ἀθήνας ἐμπνέονται καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας κατευθύνονται³⁹).

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω διαφαίνεται ὅτι ἡ ἑλληνιστικὴ κίνησις ἐν Κύπρῳ δὲν ὑπῆρξε φαινόμενον τὸ πρῶτον παρουσιαζόμενον ἐν τῇ νήσῳ κατὰ τὸν δ' αἰ. π.Χ. Εἶναι τὸναντίον καὶ εἰς τὴν πολιτικὴν καὶ εἰς τὴν τέχνην καὶ εἰς τὰ γράμματα συνέχεια πολὺ παλαιότερας παραδόσεως ἀπορρεούσης ἀπὸ τὴν ἀντίληψιν τῶν Ἑλλήνων Κυπρίων ὅτι ἦσαν στενότερα καὶ ἀρρήκτως συνδεδεμένοι πρὸς τοὺς Ἑλλήνας τῆς μητροπολιτικῆς πατρίδος, παρ' ἧς ἔπρεπε νὰ δέχωνται τὸν πολιτισμὸν των. Διετήρουν τὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ἔφεραν μαζί των ἐγκατασταθέντες τὴν β' χιλιετηρίδα π.Χ. εἰς τὴν νήσον ὡς ἔμποροι κατὰ πρῶτον καὶ ἄποικοι μετέπειτα, ἤσκουν εἰς ἰκανὸν βαθμὸν συντηρητικότητα ἐκδηλουμένην εἰς τὰς πολιτειακὰς μορφάς, τὴν γλῶσσαν, τὴν θρησκείαν, τὴν τέχνην κλπ., ἀλλ' ὅτε ἐδόθη εἰς αὐτοὺς ἡ εὐκαιρία νὰ δεχθῶσι παρὰ τῶν Ἑλλήνων τῆς μητροπολιτικῆς πατρίδος τὰς ἐν τῷ μεταξύ προόδους τῆς, τὸ ἔκαμαν μὲ τὴν μεγαλύτεραν εὐχαρίστησιν καὶ ὡς φυσικὴν συνέπειαν. Ὅτε δὲ αἱ Ἀθηναῖοι ἀπὸ τοῦ 6. αἰ. π.Χ. ὑπῆρξαν τὸ κέντρον πάσης τισαύτης κινήσεως εἰς τὸν ἑλληνικὸν κόσμον, τὸ Ἴνδαλμα καὶ τὸ παιδευτήριον τῆς Ἑλλάδος, καὶ οἱ Ἑλληνες Κύπριοι προσέβλεψαν πρὸς αὐτὰς ὡς πρὸς μητέρα πολιτισμοῦ, ὡς πρὸς κυρίαρχον δύναμιν, τὴν μόνην ἰκανὴν νὰ ἐμπνεύσῃ καὶ καθοδηγήσῃ τὴν ζωὴν των. Μέσα εἰς αὐτὸ τὸ πλαίσιον πρέπει νὰ κριθῇ ὡς μία, ἀλλ' οὐχὶ μοναδικὴ περίπτωσις, καὶ ἡ ἐπίδρασις τῶν δημοκρατικῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ τὸ μοναρχικὸν Ἰδάλιον εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ πολιτεύματός του. Δι' αὐτὸ καὶ τὸ μεγαλύτερον πνευματικὸν τέκνον τῆς νήσου, ὁ Ζήνων ὁ Κιτιεύς, πρὸς τὸν πόλιν αὐτὴν ἐστράφη, διὰ νὰ ἀντλήσῃ σοφίαν, καὶ εἰς ἐκείνην μετέβη τὸν γ' αἰ., διὰ νὰ ἰδρῦσῃ τὴν Σχολὴν του.

Ἡ Κύπρος εἶχε πάντοτε ἐστραμμένα τὰ μάτια πρὸς τὴν πόλιν τῆς Ἀθηνῶν. Ἄν καὶ γεωγραφικῶς ἐστραμμένη πρὸς τὴν Ἀνατολήν καὶ εἰς αὐτὴν ἀνήκουσα, ἄπλωνε τὰ φτερά της εἰς τὴν μακρυνὴν χώραν, τὴν μητρόπολιν τῆς, καὶ ὄχι πρὸς τὴν ξένην διὰ τοὺς κατοίκους τῆς γῆν τῆς Ἀσίας. Οὐδ' ἐκλείετο μόνη εἰς τὸν ἑαυτὸν τῆς ἀρνούμενη πᾶσαν ἑξῶθεν ἐπίδρασιν. Ἔτσι ἐγένετο χιλιάδες χρόνια πρὶν, ἔτσι γίνεται καὶ σήμερον. Διότι ὁ αὐτὸς λαὸς ἔχει τὴν αὐτὴν ψυχὴν.

Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΙΣ

39) Βλ. Spyridacis, Euagoras I. σελ. 119.

Τ Ο Λ Ι Μ Α Ν Ι

"Εφυγαν τὰ καράβια μὲ τὰ γκρίζα
τ' ἀκάθαρτα πανιά, καὶ μὲ τοὺς ναῦτες
ποὺ βρίζαν καὶ λερώναν τὸ λιμάνι.

"Εφυγαν τὰ καράβια, κ' ἰριδένιο
τὸ φῶς μὲ χρυσαχτίδες πλημμυρίζει
τὸν πράσινο βυθὸ καὶ τ' ἄσπρο κύμα.

Κ' εἶν' ἤσυχοι ὅλοι οἱ μῶλοι καὶ καθάρισι'
κ' οἱ ἄδειες ἀποβάθρες ναουρίζουν
τὸν ἴσκιό τους στὰ χάρδια τῶν κυμάτων.

Καὶ τὸ λιμάνι ἔχει πιά τώρα μεγαλώσει!
Μὰ τὰ καράβια φεύγοντας, μαζί τους
πήρανε τὴν ψυχὴ ποὺ τούχαν δώσει. . .

ΝΙΚΟΣ ΚΡΑΝΙΔΙΩΤΗΣ

ΚΥΡΙΑ ΑΓΓΕΛΙΚΗ WHITFIELD

Στῆς ἀχαρῆς μου ζωῆς τὴν ἀγωνία
τῆ στοργικῆ σου μοῦ ἔδειξες ψυχὴ.
Ὡ ἀγγελικὴ τοῦ πόνου μου ἀδελφῆ
πῶς θὰ ξεχάσω τέτοια καλωσύνη;

Τὸν τρυφερό σου λόγο ποὺ ἀπαλύνει
σὰν βάλσαμο τὸν δέχτηκα ἱερό,
σὰν ρόδου μοσκοβόλημα γλυκὸ
σὲ νύχτας σκοτεινῆς τὴν ἔρημια.

"Αχ, τώρα ποὺ μὲ δέρνει ἀνεμοζάλη
εἶνε βουβὲς τῆς λύρας μου οἱ χορδές.
Μ' ἂν ἦταν νὰ εὐδοκῆσουν πειὰ καλὲς
οἱ θεοὶ γιὰ μένα ἡμέρες ν' ἀνατείλουν

γιὰ τῆς ψυχῆς σου ὧ τ' ἄφραστα τὰ κάλλη
θεῖους ρυθμοὺς στὰ χεῖλή μου ἄς μοῦ στείλουν.

ΞΑΝΘΟΣ ΛΥΣΙΩΤΗΣ

Η ΜΑΝΑ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΙΩΤΗ*

"Ήτανε μιά χρονιά," πού οί βροχές πέσανε από νωρίς και τὰ βοσκοτόπια εἶχανε κιόλας πρασινίσει. Στὰ πιά ψηλά χωριά εἶχε πιάσει μάλιστα ἕνος πρώιμος χειμώνας, πού ἔκανε τῆς κάργιες νά τρομάζουν και νά φεύγουν κοπαδιαστές στήν πεδιάδα.

Στή Λάμια ὡστόσο ὁ καιρός ἦτανε ἀκόμη σχετικά γλυκός, και μόνο οἱ ἑληές πού εἶχανε μαυρίσει μαρτυροῦσαν τήν παρουσία τοῦ Φθινόπωρου. Εἶναι ἀλήθεια πῶς τὰ δειλινὰ ἔπαιρνε κάπου-κάπου μιά δυνατή ὄστρια, πού ἔκανε τοὺς ἐλαιῶνες νά κυματίζουν σά μιά ἀπέραντη γκριζα φουσκοθαλασσιά. Τὰ νέφη ἔτρεχαν τότε βιαστικά στὸν οὐρανό, και σὸ βάθος ἢ θάλασσα ἔπλεε μὲς τὴν καταχνιά. Καμιά φορά ἔβρεχε και λίγο, μὰ ὕστερα πάλι ὁ οὐρανός ξαστέρωνε, κι' ὀλόκληρη ἢ βουνοπλαγιὰ ὡς πέρα στή λευκή πολιτεία ἔλαμπε μὲσα σὸ ἀσημένιο φῶς τοῦ δειλινοῦ.

Ἐκεῖνο τὸ πρῶινό ἢ Στάθαινα δὲν πῆγε στή δουλειά. Σηκώθηκε ἀπὸ νωρίς και σιγύρισε τὴν ἀποθήκη πού χρησιμοποιοῦσανε γιὰ κατοικία τους. Σκούπισε τὸ χωματένιο πάτωμα, ἔσιαξε τὸ ἀχυρένιο στῶμα της, κ' ἔβαλε τὴ μεγάλη πήλινη χύτρα στή φωτιά. Περιπάτησε ὕστερα μὲ νευρικότητα ἀπάνω κάτω, ρίχνοντας τὸ ἀμήχανο βλέμμα της ὀλόγυρα, και πῆγε ν' ἀκουμπήσει στήν ἀνοιγμένη πόρτα, πού ἔβλεπε ὡς πέρα μακριὰ σὸ φιδωτὸ δρόμο πού κατηφόριζε στή λευκή πολιτεία.

"Ἐμεινε ἐκεῖ κάμποση ὥρα, ὡσπου κάποτε οἱ φωνές τῶν ἐργατῶν πού μάζεβαν τὴ συγκομιδὴ ἀπὸ τὸ γειτονικό ἐλαιῶνα τὴ συνέφεραν. Ἐστριψε τότε τὰ βαθουλωμένα μάτια της πρὸς τὸ μέρος πού ἔρχονταν ὁ θόρυβος, και τὸ στυγνὸ της πρόσωπο πῆρε μιά ὄψη σκυθρωπὴ και σκοτεινὴ. Ἄφησε ἕνα βαθὺ ἀναστεναγμὸ νά ξεφύγει ἀπὸ τ' ἀδύνατα στήθη της, και γύρισε πάλι μὲς τὴν ἀποθήκη.

— «Ἐ σὺ Ζωηρῶ!», εἶπε, και τίναξε ἀπὸ τὸν ὦμο τὴν κόρη της, ἕνα κορίτσι ἴσα μὲ δώδεκα χρονῶν, πού κοιμόταν ἀπάνω σὲ κάτι λιγδωμένα χράμια σὸ βάθος τῆς καλύβας. «Ὅπου νᾶναι θάρθει ὁ Μανωλάκης μας, και σὺ ἀκόμη θὰ κοιμᾶσαι. Σῆκω τεμπέλα!»

Τὸ κορίτσι ἀνακάθησε μὲ μιάς στὰ στρωσιδία, ἀνοιξε διάπλατα τὰ μάτια του, και κοίταξε μὲ βιασύνη ὀλόγυρα.

— «Ἦλθε ὁ Μανώλης, μητέρα;», ρώτηξε μὲ ἀνυπομονησία.

Ἐκείνη δὲν τῆς ἀπάντησε, μόνο τὴ σκούνηξε μὲ τὸ πόδι της νά σηκωθῆ.

* Ἀπὸ τὴ συλλογὴ διηγημάτων τοῦ κ. Νίκου Κρανιδιώτη «ΧΡΟΝΙΚΑ», πού κυκλοφορεῖ σὲ λίγο.

— «Έλα! Δὲ σ' ἄφησα πίσω ἀπὸ τῆ δουλειᾶ γιὰ νὰ τεμπελιάζης. Σήκω νὰ κάμεις καὶ σὺ κάτι».

Ἡ Ζωηρῶ χασμουρήθηκε μιὰ-δυὸ φορές, τεντώθηκε καὶ στάθηκε στὰ πόδια της. Σὲ λίγη ὥρα ἦτανε κιάλας ἔτοιμη κ' ἔρευνοῦσε μαζί με τὴ μητέρα της τὸ δρόμο ποῦ ἔφερνε ἀπ' τὴ χώρα.

— «Θ' ἀργήσει...», εἶπε τὸ Ζωηρῶ γιὰ νὰ διακόψει τὴ σιωπὴ.

Ἡ Στάθαινα γύρισε καὶ τὴν κοίταξε.

Κάτω ἀπὸ τ' ἄφθονα ξανθὰ μαλλιά εἶδε τὸ κερένιο τῆς πρόσωπο, ποῦ ἐφαίνονταν ἀκόμη πιὸ ἀδύνατο μέσα στὸ καθαρὸ καὶ θερμὸ φῶς ποῦ ἔχυναν τὰ πελώρια μάτια της. Τὰ βλέμματά τους συναντήθηκαν κ' ἡ Στάθαινα ἔνιωσε ἀμέσως μιὰν ἀπέραντη τρυφερότητα νὰ πλημμυρίζει τὴν καρδιά της. Ἐκανε νὰ τὴν ἀγκαλιάσει, καὶ δοκίμασε τὴ διάθεση νὰ κλάψει. Γύρισε ὅμως ἀπότομα τὸ βλέμμα της πρὸς τὴ διεύθυνση τοῦ ὑποστατικοῦ, καὶ τινάζοντας τὴ Ζωηρῶ ἀπὸ τὸ μπράτσο, τὴν ἔκαμε νὰ προσέξει πρὸς τὸ μέρος ποῦ τῆς ἔδειχνε.

— «Ὁ Μανώλης δὲ θ' ἀργήσει νὰ γυρίσει. Αὐτὰ ἐδῶ ὅμως πότε θὰ γυρίσουν... Μ' ἀκούς; Νὰ ποιὸ εἶναι τὸ ζήτημα.»

Μιλοῦσε, καὶ τὸ σῶμα της εἶχε τὴν παγερὴ ἀκίνησιά τῶν ἀγαλμάτων τὸ πρόσωπό της ἦτανε χλωμό, καὶ ἡ ἔκφρασή του εἶχε πάρει ἕνα ἀπότομο τόνο ἰσχυρῆς ἀποφασιστικότητος.

— «Ὅταν πέθανε ὁ πατέρας σου, ἐσὺ ἦσουν ἀκόμη παιδάκι στὰ σπάργανα. Ὁ Μανωλάκης ὅμως θὰ θυμάται πῶς μᾶς τὰ πούλησαν ὀλα ἕνα-ἕνα, πῶς μᾶς ξεσπίτωσαν, καὶ πῶς καταντήσαμε σ' αὐτὴν ἐδῶ τὴν ἀποθήκη... Εἴκοσι χρόνια ὁ πατέρας σου μοχθοῦσε νὰ ξεπλερώσει ἕνα μικρὸ χρέος ποῦ δημιούργησε. Εἴκοσι χρόνια ὁ Μείντανῆς ἔτρωε ὅλους τοὺς κόπους καὶ τίς στερήσεις μας, ὥσπου στὸ τέλος ἔφασε κι' αὐτὸν τὸν ἴδιο τὸν πατέρα σου...»

Κ' ὕστερα μαλακώνοντας τὸν τόνο τῆς φωνῆς της στήριξε τὴν παλάμη της στὸν ὦμο τῆς κόρης της, καὶ πρόσθεσε:

— «Ὅλα αὐτὰ ποῦ βλέπεις ἦτανε μιὰ φορὰ δικὰ μας: ὁ ἐλαιῶνας, ὁ μύλος, τὸ ὑποστατικό... Αὐτὸ ἐδῶ ἦτανε ἡ ἀποθήκη τοῦ μύλου. Τὴν πήρε κι' αὐτὴν ὁ Μείντανῆς. Καθήσαμε ὅμως ἐδῶ, γιατί δὲν εἶχαμε ποῦ ἄλλοῦ νὰ πάμε. Τώρα μᾶς ζητᾶ νὰ τοῦ τὴν ἀδειάσουμε κι' αὐτὴν...»

Ἡ Ζωηρῶ ἄκουε χωρὶς νὰ μιλά. Ἔστρεψε μόνο τὸ χλωμὸ τῆς πρόσωπο ἕνα γύρο καὶ κοίταξε. Πίσω ἀπὸ τὸν πυκνὸ ἐλαιῶνα μιὰ λεπτὴ στήλη γαλάζιου καπνοῦ ἀνέβαινε πάνω ἀπὸ τὴν κόκκινη στέγη τοῦ ὑποστατικοῦ. Πιὸ πέρα ἕνα ρυάκι κυλοῦσε ἀπαλὰ τὰ νερά του, καὶ στὸ βάθος μιὰ λαδερὴ ἀκίνητη θάλασσα ἀντανάκλουσε ἐκθαμβωτικὰ τὸ χινοπαριάτικο ἥλιο. Ἀπὸ τὸν ἐλαιῶνα ἔφταναν τώρα οἱ κουβέντες τῶν ἐργατῶν περισσότερο καθαρές, ἀνάμιχτες με ξεφωνητὰ καὶ με γέλια.

Οἱ δυὸ γυναῖκες βυθίστηκαν παλι στίς σκέψεις τους.

Πέρασε ἔτσι κάμποση ὥρα. Κόντεβε κιόλας μεσημέρι, ὅταν ἀπὸ τὸ μονοπάτι πού ὀδηγοῦσε στὴν ἀποθήκη ἀκούστηκαν ζωηρά βήματα. Οἱ γυναῖκες τινάχτηκαν ἀπάνω, κοιτάχτηκαν μὲ ἀνυπομονησία, κ' ἕνα χαμόγελο ἀνθισε μονομιᾶς στὰ χεῖλη τους. «Ὅσο νὰ κινηθῆ ἡ Στάθαινα, τὸ Ζωηρὸ ροβόλησε κιόλας στὸ μονοπάτι, καὶ χάθηκε πίσω ἀπ' τὶς ἐλῆές.

Ἡ καρδιά τῆς Στάθαινας χτύπησε ζωηρά. Περιμένε μιὰ στιγμή. Ὁ ἕνα λεπτό ἀκόμη.

— «Μωρὴ βρωμοῦσα! Δὲ μοῦ ἀδειάσατε ἀκόμη τὴ γωνιά», ἄκουσε τὴ φωνὴ τοῦ Μεῖντανῆ, καὶ τὸν εἶδε ἀμέσως νὰ ξεπροβάλλει ἀπὸ τὸ μονοπάτι μαζί μὲ τὸν ὑποταχτικό του τὸν Ἡλία. Λίγο πιὸ πίσω ἀκολουθοῦσε συνεσταλμένη ἡ Ζωηρὸ.

Ἡ Στάθαινα ἔμεινε ἀποσβολωμένη καὶ τοὺς κοίταζε.

— «Δὲ μιλάς ἐσύ, ὠρὴ μάγισσα; Δὲ σὰς εἶπα νὰ μοῦ ἀδειάσετε τὴν ἀποθήκη, γιατί ἐφέτος εἶναι μεγάλη ἡ ἐσοδεῖα καὶ τὴ χρειάζουμαι;»

Ἡ Στάθαινα κατόβαλε μιὰ δυνατὴ προσπάθεια καὶ τὸν παρακάλεσε:

— «Λυπήσου μας, ἀφέντη. Δὲν ἔχουμε πουθενὰ νὰ πᾶμε. Τώρα μάλιστα πού πιάσανε οἱ βροχές. Ὁ Μανώλης μου, πού λείπει στὸ στρατό, πήρε τὴν ἀδειά του κι' ὅπου νᾶναι θὰ γυρίσει. Μὴ τὸν κακοκαρδίσεις, ἀφέντη!»

— «Χά.. χά.. χά, Νὰ μὴ κακοκαρδίσουμε τὸ μοσκοαναθρεμμένο της... Νὰ δοῦμε κι' αὐτὸς τί λέρα θὰ μᾶς ἔρθει.»

— «Μεῖντανῆ!»

Γύρισε καὶ τὴν κοίταξε. Τὰ μάτια τῆς ἔβγαζαν φωτιά. Κοιτάχτηκαν σιωπηλά, κ' ἕνα θανάσιμο μῖσος πέρασε σὰν ἠλεκτρικὸς σπινθήρας μέσα ἀπὸ τὴν καρδιά τῆς Στάθαινας.

— «Ἄς εἶναι... Αὐτὸ δὲ μᾶς ἐνδιαφέρει», εἶπε πάλι ὁ Μεῖντανῆς, πού ἤθελε νὰ τελειώνει γρήγορα τὶς δουλειές του. «Ἡ ἀποθήκη εἶναι δική μου Σὰς τὴν ἄφησα ἀπὸ φιλανθρωπία γιὰ λίγες μέρες μέχρι ὅτου βρῆτε κάπου νὰ κουρνιάσετε. Καὶ σεῖς καθόσαστε τώρα δώδεκα χρόνια. Δώδεκα γρόνια χωρὶς νὰ πληρώνετε μιὰ δεκάρα.»

Κ' ὕστερο γυρίζοντας στὸν Ἡλία:

— «Κόμε καλὸ σοῦ λέει ὁ ἄλλος. Νὰ σοῦ τὸ ἀναγνώριζαν τοῦλάχιστο... Μὰ ὁ κόσμος εἶναι γεμάτος ἀπὸ τέτοια ἀχάριστα σκυλλιά σὰν καὶ τούτους.»

Εἶπε τὰ τελευταῖα λόγια, καὶ σκουντώντας τὸ Ζωηρὸ, πού ἦτανε στὴν εἴσοδο, μπῆκε κ' ἔρριξε μιὰ ἐρευνητικὴ ματιὰ στὴν ἀποθήκη.

— «Βρωμιές!» Ἐπρόφερε μέσα ἀπὸ τὰ δόντια του, καὶ ἔφτυσε μὲ θόρυβο στὸ δάπεδο.

Ἐποῦ πετάχτηκε πάλι ἔξω. Τὸ χονδρὸ του πρόσωπο ἦτανε ἰδρωμένο καὶ κατακόκκινο.

— «Ρὲ σὺ Ἡλία, πάρε ἀμέσως τὰ κουρέλια τους καὶ πέτα τα στὸ δρόμο.»

— «Ποτέ!» Βρυχήθηκε ή Στάθαινα, κ' ἔφραξε με τό κορμί της τήν εἴσοδο.

Τό Ζωηρώ, πού σ' ὄλο αὐτό τό διάστημα παρακολουθοῦσε τή σκηνή σιωπηλά, πήγε καί πιάστηκε ἀπό τήν ποδιά τῆς μάνας της καί ἄρχισε νά κλαίει.

ἌΟ Ἥλιος στέκονταν ἀναποφάσιτος.

— «Ἐμπρός, ζῶν!» Πρόσταξε πάλι ὁ Μείντανῆς.

ἌΟ ἄλλος ἔκαμε μερικά βήματα, μὰ ὅταν ἔφτασε μπροστά στήν Στάθαινα γύρισε πάλι πίσω καί κοίταξε με ἀμχανία τόν ἀφέντη του,

— «Βγάλ' τήν πόρτα», οὐρλιαξεν ἐκεῖνος, κ' ἔτρεξε κι' ὁ ἴδιος νά τὸ βοηθήσει.

— «Βοήθεια! Βοήθεια!», φώναξε ή Στάθαινα, κι' ἀκούμπησε με δύναμη τίς πλάτες της στήν ξύλινη πόρτα νά τήν προστατεύσει.

Ἐκεῖνοι ὁμως ἀπόσπασαν με βία τοὺς σιδερένιους κρίκους πού τήν κρατοῦσανε στό χωματένιο τοῖχο, κ' ή πόρτα ἔπεσε κάτω με πάταγο παρασύροντας μαζί της τή Στάθαινα καί τήν κόρη της.

— «Κακοῦργοι!» Ἐμπεξε μιὰ δυνατὴ φωνή.

Ἐμεινε κάμποση ὥρα πεσμένη με τό κεφάλι ἀνάμεσα στά χέρια της. Ὑστερα σήκωσε ἀπάνω τό πρόσωπό της. Ἀνάμεσα ἀπό τὰ ξέμπλεκα μαλλιά της στύλωσε τὰ μάτια της καί τοὺς κοίταξε.

— «Σά θάρθει ὁ γυιός μου θά σᾶς τὸ ξεπλερώσει. ἌΟ γυιός μου πού πολεμᾷ γιὰ τὴ δικαιοσύνη. Ἐγὼ τί μπορῶ νά κάμω...»

Πρόφερε τὰ λόγια ἀργά-ἀργά, μ' ἕνα τόνο θερμὸ γιομάτο ἔκσταση. Ἐν τῷ μεταξύ ή Ζωηρώ εἶχε ξεσπάσει σ' ἕνα κλάμα ἀσυγκράτητο, πού τό διάκοπταν κάθε τόσο μακρόσυρτοι λυγμοί.

— «Τὴ δασκάλα θέλεις τώρα νά μᾶς παραστήσεις. Αἶ;», κ' ὕστερα γυρίζοντας στὸν Ἥλία: «Ἐλα, βγάλε τὰ παράθυρα καί σὰ θέλουν ᾶς καθήσουν μέσα νά ξεχειμωνιάσουν.»

Εἶπε κ' ἔτοιμάστηκε νά φύγει, ὅταν ἀπό τό βάθος τῆς αὐλῆς πρόβαλε ἕνας νέος ντυμένος στό χακί.

— «Μανώλη... Μανωλάκη», εἶπε κλαίοντας τὸ Ζωηρῶ πού τὸν εἶδε πρῶτη, κ' ἔτρεξε νά ριχτῆ στήν ἀγκαλιά του.

ἌΗ Στάθαινα στυλώθηκε με μιᾶς στά πόδια της καί περιμενε με συγκρατημένη ἀξιοπρέπεια.

— «Τί συμβαίνει, μητέρα!» Φώναξε κείνος, καί βιάστηκε νά πλησιάσει.

Ἐπακολούθησαν μερικὲς στιγμὲς σιωπῆς. Τὰ βήματά του ἀντήχησαν βαριά στό πλακόστρωτο, καί τὰ μάτια του κοίταξαν ἐρευνητικά τὰ πρόσωπα τῶν ξένων.

— «Τί νά συμβαίνει... Νά! ἌΗ ἀχαριστία τῆς μάνας σου ἔφερε τὰ πράματα ὡς ἐδῶ...» Εἶπε, κ' ἔδειξε τήν πόρτα καί τὰ παράθυρα.

Ἐκεῖνος τὸν κοίταξε μιὰ στιγμή μ' ἕνα βλέμμα σκοτεινὸ καί λοξό, κ' ὕστερα στράφηκε πρὸς τὴ μητέρα του.

— «Παιδί μου!»

Ρίχτηκαν μερικές στιγμές ό ένας στην άγκαλιά του άλλου, κ' ύστερα πάλι στάθηκαν όλοι σιωπηλοί. Στο μάτις του στρατιώτη τρεμόπαιξε μιá παράξενη φλόγα.

— «Έλα, πάμε!», έκαμε ό Μείντανής στον Ήλία για νά δώσει διέξοδο στην άμηχανία του. Πρίν προφθάσει όμως νά κινηθή, ό Μανώλης του έφραξε τό δρόμο.

— «Δέ θα τό κουνήσει κανένας από δω, πρίν βάλετε τις πόρτες και τά παράθυρα εκεί πού ήτανε»

— «Νάτα μας! Δέ μās έφτανε ή βρωμουσα ή μάνα του, μās ήρθε τώρα κι' αυτός. "Έλα Ήλία, βάλ' τονε στη θέση του».

Δέν είχε συμπληρώσει καλά-καλά τή φράση του, και με μιάν επιδέξια κίνηση ό στρατιώτης άρπαξε τό Μείντανή από τήν άμασχάλη και τόν έξεσφενδόνισε στα χώματα.

— «Μή, Μανωλάκη μου! Για όνομα του Θεου. "Έλα, άγόρι μου!», ίκέτευσε ή γρηά Στάθαινα, κι' ώρμησε νά τόν τραβήξει από τό χέρι.

Έν τώ μεταξύ ό Μείντανής είχε βάλει τίνς φωνές και κάμποσοι εργάτες και εργάτριες είχαν μαζευτή από τόν έλαιώνα και παρακολουθούσαν από μακρυά τή σκηνή.

— «Πιάστε τον, ώρε σεις, και με σκότώσε, Πιάστε τό δολοφόνο. Ώρε Ήλία! "Αχ... "Αχ...», φώναζε μαζί και βογοούσε.

Κανένας όμως δέν κουνήθηκε από τή θέση του. Μόνο ό Ή- λίας τονέ σήκωσε σιγά-σιγά στα χέρια, και έπειδή εκείνος δέ μπορούσε νά περπατήσει, τόν κράτησε δυνατά από τό μπράτσο, και τόν βοήθησε νά φύγουνε.

— «Μωρε σκυλλιά, κανένας σας δέ συγκινείται, έ; 'Αχάριστοι, έ- νοια σας, και θα κανονίσω και σας μαζί με δαυτον. 'Αχάριστοι! "Ωχ, με πέθανε ό άχρειος. "Αχ!»

Άκουμπισμένος στο μπράτσο του Ήλία βλαστημούμε και βογο- γούσε, όσο πού χάθηκε κουτσαίνοντας στο βάθος τής αύλης. Ό στρατιώτης τούς παρακολούθησε μιá στιγμή πού έφευγαν, κ' ύστερα άγκαλιάζοντας με τό ένα χέρι τά μάνα του και με τό άλλο τήν άδελφή του χώθηκε μέσα στην καλύβα.

Πέρασε έτσι κάμποση ώρα, όταν άκούστηκε στην αύλή ένα βαρύ ποδοβολητό.

— «Έδω βρίσκεται ό στρατιώτης Μανώλης Στάθης;» ρώτηξε μιá τραχειά φωνή.

Οί γυναίκες προβάλανε σαστισμένες νά δοϋνε ποιός φώναζε.

Τρεις άστυνομικοί περίμεναν έξω άπάνω στ' άλογα.

— «Ό στρατιώτης Στάθης, πού γύρισε σήμερα...»

— «Νάμαι!», άπάντησε ό Μανώλης πού είχε βγή στο άναμεταξύ.

— «Συλλαμβάνεσαι για κακόβουλο επίθεση έναντίον του κ. Μείν- τανή. Έχουμε έντολή νά σε παραδώσουμε στις στρατιωτικές άρ- χές για τά περαιτέρω.» Μίλησε ό επί κεφαλής και κατέβηκε από τό άλογο του νά τόν παραλάβει.

— «Όχι! Δέ θα τόν πάρετε. "Όχι... Μανώλη, άγαπημένο μου

παιδί!», σπάραξε ή Στάθαινα, κ' έσφιξε δυνατά στήν άγκαλιά της τó Μανώλη.

Τά κοκαλιάρικα χέρια της είχαν τεντώσει σέ μιá υπέρτατη προσπάθεια νά τον συγκρατήσουν, και τά ροζιαρικά της δάκτυλα άνεβοκατέβαιναν τρέμοντας άπάνω στά μάγουλα και τις πλάτες του παιδιού της.

— «Τόσο καιρό σέ πρόσμενα, λαχτάρα μου... Μανώλη μου, παιδί μου! "Όχι. "Όχι!» Ξέσπασε σ' ένα μακρόσυρτο κλαμα, κι' άπό πίσω τó Ζωηρώ την παρακολουθούσε μέ λυγμούς.

Οί άστυνομικοί περίμεναν λίγη ώρα, κ' ύστερα τον πήρανε άπάνω στ' άλογά τους και φύγανε.

Κόντεβε τώρα νά βραδυάσει, κ' οί σκιές κατέβαιναν όλοένα άπό τά βουνά στις δροσερές κοιλάδες και την πεδιάδα. Οί έλαιώνες είχανε πάρει ένα χρώμα μουντό βαθυπρασινό, και μόνο πέρα μακρυνά όπου έπεφτεν άκόμη ό ήλιος, τρεις λιγεροί εύκαλυπτοι έπαιζαν μέσα στη λυρική εύαισθησία του ξανθού φωτός.

Οί δυό γυναίκες κάθουνταν άκόμη βουβές, έξω άπ' την καλύβη τους, μέ τó βλέμμα βυθισμένο πρós τη Χώρα. Στά μάτια τους είχανε στεγνώξει τά δάκρυα, και τά πρόσωπά τους ήτανε χλωμά και λυπημένα.

— «"Έλα, Ζωηρώ!», τινάχτηκε άπότομα ή Στάθαινα, σά νά ξυπνούσε άπό βαθειά νάρκη.

"Εριξε ένα έρευνητικό βλέμμα μέσα στην καλύβη, και φάνηκε ίκανοποιημένη άπό τις σκέψεις της.

— «Μάζεψε γρήγορα τά πράματά μας νά του δίνουμε...»

"Η Ζωηρώ στάθηκε μέ άμηχανία και την κοίταξε.

— «Πάμε νά βρούμε τó Μανώλη».

— «Το Μανώλη;»

— «Ναί... Πέρα στή χώρα...»

Σηκώθηκαν γρήγορα κ' έτοιμάστηκαν. "Εκαναν τις άποσκευές τους δυό μεγάλα δέματα, και τά φορτώθηκαν στην πλατη. Δρασκέλισαν ύστερα τó κατώφλι της άποθήκης, και περπάτησαν στο πλακόστρωτο. Προχώρησαν άκόμη λίγο, και στή γωνία του δρόμου, σά νάτανε συνεννοημένες, σταθήκανε κ' οί δυό και στρέψανε τα βλέμματα τους πίσω.

Μέσα στη φθινοπωρινή γαλήνη ή Λάμια έλαμπε όλοκόκκινη, λουσομένη στό δυσμικό φώς. Πίσω άπό τó ύποστατικό οί γλαυκοί έλαιώνες είχανε πάρει τώρα κι' αύτοι ένα σιμάτινο χρώμα, και λίγο πιό πέρα οί γκριζοί βράχοι του βουνού άντανακλούσαν τις τελευταίες άχτίδες του ήλιου που βασίλευε.

"Η Στάθαινα ένίωσε κάτι, σάν ένα άόρατο χέρι νά της ψαχουλεύει την καρδιά. "Εσφιξε δυνατά τά δόντια της, κ' ένας σπασμός έκαμε τά στεγιά της χείλη νά κυματίσουν άπαλά. Τó πρόσωπό της είχε πάρει τώρα μιá έκφραση άδυσώπητης τραχύτητας.

Γύρισε κ' εἶδε τὴν κόρη τῆς ποῦ ἔκλαιε σιωπηλά.

— «Πάμε, Ζωηρώ!», εἶπε.

Κ' οἱ δυὸ γυναῖκες κινήσανε μὲ τὰ μάτια προσηλωμένα στὴ λευκή πολιτεία, ὅπου ἦταν ὁ Μανώλης, τὸ παιδί τους ποῦ πολεμοῦσε γιὰ τὴ δικαιοσύνη καὶ τὴ λευτεριά.

ΝΙΚΟΣ ΚΡΑΝΙΔΙΩΤΗΣ

Η ΑΝΑΣΤΑΣΙΣ

Ἦτοῦμ μεσάνυχτα ἡ ζωὴ, τζι' ὁ νοῦς τοῦ κόσμου γροῦτα,
τὸ ἴδιον ὅπως τὴν γῆν ὄντες ἐπρωτοπλάστην
μὲ ἡ Ἀλήθεια ντύννετον φουστάνια σαττακρούτα
ἡ σκέψις τέλια σιέρισση, μὲ τσένερες τζι' ἀρκάστην.

Μόνον οἱ γιοῦδες τῆς ψευκιᾶς ἔμ ποῦ καλοπερνοῦσαν
εἰς βάρος σου, φτωχόκοσμε, τζι' ἐλάες ἐν γραφτόσ σου.
Ἦσοῦν τζι' ἀρμάστην ὁ Γριστός μὲ μιὰν κοπέλλαν ροῦσαν,
ἐφάνην νήλιος καψερός τζι' ἔσφιξεν τὸ μυαλόσ σου.

Τότες ἀγρώνισες στὸ φῶς τοὺς σκούντροους τῆς ζωῆσ σου
κόλασες τζιαὶ παραδείσους τζι' ἀξίες πκοιοὶ τῆς ἔχουν,
ποῦ τρώασιν τοὺς κόπους σου τζι' ἐκλέφταν τὴν τιμῆσ σου,
τζι' εἶχαν σωρὸν λαουινικά γιὰ νὰ σὲ κατατρέχουν.

Τζι' ὅπως γινίσκεται ὁ αἰσιμὸς τζι' ἡ γῆ κουτρομπελιέται,
γυρίζει ξέρη ἡ θάλασσα, τζι' ἡ θάλασσα γιὸν ξέρη,
ἔτσι λοῆς τζι' ἔσ' ὁ νωσες τὸ στήθος σου νὰ σιεῖται
τζι' εὐρέθης ποῦ τὸ κάσιμον πᾶς τοῦ βουνοῦ τὰ φτέρη.

Ἦλλαξες πκιόν! ἐγέμωσες τοὺς τόπους ἀηδόνια,
ποῦ ψάλλαν τὴν Ἀνάστασιν τοῦ Δίτζιου νύχταμ μέραν,
ἔπλασες τράχτορ πῶκαμνες σὰν κάμπους τὰ τραχώνια,
τζι' ἐγύριζες καματερὴν κάθε μυαλοῦ τῆσ στέραν.

Ἐχόρτασες, ἐπότισες τὴν γῆν κορμιὰ τζιαὶ γαῖμαν.
Ἄμμὰ τὸ δέντρον τῆς ζωῆς ἐβλάστησεν ποῦ τότες.
Οὔλα τ' ἀνθρώσια πῆρεν τα τζιαὶ παίρνει τα τὸ ρέμαν.
Ἐν ἐμπορέσαν τίποτες νὰ κάμουν οἱ προδότες.

Τζιαὶ σήμερον κατακλυσμὸς ἡ δύναμῆ σου ἐγίνην.
Τρέμουν οἱ σκούντροι σου τωρὰ τὰ νέφη τ' οὐρανοῦ σου
ἐν τζιαὶ γλυτῶνουν, ξαίρουν το, πκιὸν ποῦ τῆδ διτζισούνην
εἰς ὅπκοιαν τρύπαν τζι' ἄν χωστοῦν στήφ φόραν τοῦ θυμοῦ σου.

ΠΑΥΛΟΣ ΛΙΑΣΙΔΗΣ

Η ΜΠΑΛΑΝΤΑ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΖΩΗΣ

Βάλε φωτιά στὸ πρῶτο μέγυρο
καὶ κάψε τὴν τρανὴ τὴν πολιτεία
ποῦ χρόνια τὴ στερέωσε ἢ πλάνη!

“Ὅτι χαλιέται κι εἶναι σάπιο
μὴ τὸ λυπᾶσαι γιατί ὁ νόμος
τῆς αἰώνιας ἀλήθειας ἦρθε καιρὸς
πέρα ὡς πέρα ν’ ἀπλωθῇ.

Κιόταν συντριμια μείνουνε
καὶ τραγικά κι ἔρμα ρημάδια
τὰ θέμελα τοῦ παλιοῦ κόσμου
μὴ κλάψης μιὰ στιγμή
καὶ μὴ θρηνήσης!

Ἡ Βαβυλώνα χάθηκε εἶναι καιρὸς
καὶ πέθανε κι ὁ θρηνωδὸς Ἱερουσίας.

“Ὅτι πεθαίνει κι εἶναι σάπιο
δάκρυ δὲν τοῦ ἀξίζει οὔτ’ ἓνα!

Μ’ ὠραία κι ἀπλᾶ γράμματα
θὰ γράψουμε τοὺς νόμους μας
καὶ τὶς γλυκὲς μας πεποιθήσεις.
Δὲ θὰ χρειασθοῦνε πλάκες
κι οὔτε μὲ κερανοῦς καὶ ἀστραπὲς
τὸ θησαυρὸ μας θὰ ἐκθέσουμε.

Ἦρεμα, σιωπηλά, κι ἀπλᾶ μαζί
θὰ μάθουμε τὴ Νέα Γραφή
Ἀγάπη, συναδέρφωση, πρώτη ἀγάπη
καὶ στερνὴ τὸ φῶς, ἢ γῆ!

Ἐνα πουλάκι στὸ κλαδί
τῆς μυγδαλιᾶς τὸ ἀνθισμένο
ὠρες καὶ ὠρες κελαδεῖ
κι εἶναι στὸ πάθος του δοσμένο!
Μιὰ μέλισσα σ’ ἓναν ἀνθὸ
μεγάλο κάνει πανηγύρι·
κυλιέται, καὶ τὸ σῶμα τὸ μικρὸ
μὲ νέκταρ τῶχει ντύσει καὶ μὲ γύρη!
Τὸ φτωχόπαιδο ἔχει βάλει
συντροφιά του ἓνα τραγοῦδι
καὶ τοῦ δίκιου τ’ ἀνθογιάλι
δροσερὸ κρατᾶ λουλούδι.

Ἐνας εἴλωτας—χαρά του!—
μέσ’ τὸν ἥλιο ἀποκοιμήθη
κι ἐσιγήσαν στὴν καρδιά του
τῶν βασάνων του τὰ πλήθη.

ΠΑΝΟΣ ΤΑΛΙΑΔΩΡΟΣ

Η ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΛΑΪΚΗ ΜΟΥΣΙΚΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

“Αν πρὶ λίγα χρόνια ἐπιχειροῦσε νὰ μιλήσει κανεὶς στὸ νησί μας γιὰ λαϊκὰ τραγούδια, θ’ ἀντίκρουζε ἀσφαλῶς μεγάλη ἀδιαφορία· θὰ φαίνονταν ὡς ἕνας ἄνθρωπος ποὺ ἀναζητᾷ ἀξίες σὲ κοινὰ καὶ τριμμένα πρόγμματα ποὺ προσπαθεῖ μάταια ν’ ἀνακαλύψει θησαυροὺς καὶ διαμάντια ἐκεῖ ποὺ δὲν ὑπάρχουνε παρὰ ἀσήμαντα πετράδια. Ἡ ἀναβίωση τοῦ ἐνδιαφέροντος γιὰ τὸ λαϊκὸ τραγούδι—σ’ ὅλο τὸν κόσμο—εἶναι μιὰ ἀπὸ τίς μεγαλύτερες καὶ πιὸ ἀξιοσημείωτες ἐπιτυχίες τῶν μουσικῶν στὰ νεώτερα χρόνια. Τὸ ἐνδιαφέρον αὐτὸ δὲν ἔχει περιορισθεῖ, ἀπὸ μέρους τῶν εἰδικῶν, σὲ πλατωνικές ἐκφράσεις, ἀλλὰ ἔχει δημιουργήσει πραγματικὴ μουσικὴ ἀναγέννηση. Τὸ λαϊκὸ τραγούδι, βεβαίως, ὑπῆρξε πάντα ἡ μοναδικὴ χαρὰ καὶ τὸ κυριώτερο μέσο ἐκδήλωσης τοῦ λαοῦ ἀπὸ τὴν πιὸ μακρινὴ ἐποχὴ, ὅπου τὸ φῶς τῆς ἱστορίας χάνεται μέσα στὰ σύννεφα τοῦ θρύλου, ὡς σήμερα. Στους τελευταίους ὄμως αἰῶνες, στους ὁποίους ἡ Μουσικὴ πῆρε μεγάλη ἀνάπτυξη, στὴν ἐποχὴ κυρίως τῶν μεγάλων κλασσικῶν, τὸ λαϊκὸ τραγούδι ἦταν—γιὰ τοὺς μουσικοὺς—ἕνα δημιούργημα τοῦ λαοῦ προωρισμένο νὰ τέρπει τὸ λαὸ κυρίως. Στὴν ἐλεύθερη μουσικὴ δημιουργία πολὺ λίγη ἐπίδραση μποροῦσε νὰ ἐξασκήσει, γιατί καὶ δὲν ἐθεωρεῖτο σὰ μιὰ πηγὴ ἀπ’ ὅπου ὁ συνθέτης μποροῦσε ν’ ἀντλήσει οὐστηματικά.

Εἶναι κυρίως πρὸς τὰ τέλη τοῦ περασμένου αἰῶνα ποὺ ἡ ἀγάπη τοῦ ἄρχισε νὰ καλλιεργεῖται μὲ φανατικὸ ἐνθουσιασμό. Τὸ κήρυγμα τῆς νέας αὐτῆς πραγματικῆς θρησκείας—γιατί εἶχε τὸ χαρακτῆρα ἀληθινῆς σταυροφορίας—ἦρθε ἀπ’ τὴ Ρωσσία. Ἡ ἀναγέννηση τῆς Ρωσσοικῆς σχολῆς στάθηκε ἕνα μοναδικὸ παράδειγμα πρὸς μίμηση καὶ δὲν ἄργησε νὰ φέρει πλούσιους καρπούς. Ἡ ἀναγέννηση αὐτὴ, ποὺ πραγματοποιήθηκε κατὰ τὰ μέσα τοῦ περασμένου αἰῶνα χάρις στὸ ἐνθουσιῶδες κήρυγμα μερικῶν πρωτοπόρων¹⁾, ὑπῆρξε ὁ μεγάλος διδάσκαλος καὶ καθοδηγητῆς τῶν Ἐθνικῶν Σχολῶν. Ἡ εὐεργετικὴ πνοὴ τῆς ἀγάπης τοῦ λαϊκοῦ τραγουδιοῦ ἄρχισε σιγὰ σιγὰ νὰ γενικεύεται σ’ ὅλες τίς χώρες. Εἶναι κυρίως πρὸς τὰ τέλη τοῦ περασμένου καὶ τίς ἀρχές τοῦ δικοῦ μας αἰῶνα ποὺ ἡ κίνηση αὐτὴ φούντωσε γιὰ ν’ ἀνθίσει καὶ νὰ δώσει τοὺς πλούσιους καρπούς της. Πλήθος μελετητῆς παντοῦ συνάζουνε ὅπως οἱ μέλισσες, καὶ φέρουνε

1) Οἱ πρώτες συλλογές λαϊκῶν τραγουδιῶν εἶχαν ἐκδοθεῖ ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰ. (στὰ 1790 μιὰ τοῦ Pratsch καὶ στὰ 1792 ἡ συλλογὴ «Chansonnier Russe») βλ. *Καλφοκορέση*: «Μουσόργγκου» σελ. 2.

τόν ἄφθονο, τόν πηγαῖο κ' αἰώνιο θησαυρό, κ' οἱ συνθέτες χορηγοποιούνε πλατειά, ἐμπνέονται ἀπ' εὐθείας ἀπ' αὐτό, ὅπως θά ἐνεπνέοντο ἀπὸ τῆ φύση, ἀπ' τόν οὐρανό, τόν κάμπο, τὸ βουνό, τῆ θάλασσα τῆς πατρίδας τους. Τὸ λαϊκὸ τραγούδι, ἔτσι, πήρε τὴ θέση τοῦ στὴν ἐλεύθερη μουσικὴ δημιουργία ὄλων τῶν χωρῶν τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς. Στὰ Βαλκάνια—κ' ἰδιαίτερα στὴν Ἑλλάδα—εἶναι κυρίως μετὰ τὸ μεγάλο πόλεμο (1914—18) ποὺ σημειώνεται ἀξιόλογη πρόοδος κ' ἀναδημιουργοῦνται οἱ Σχολές με βάση τὴ χρησιμοποίηση τοῦ ἔθνικοῦ τραγουδιοῦ ὡς πρωταρχικοῦ παράγοντα στὴν ἐλεύθερη σύνθεση¹⁾. Δὲν εἶναι λοιπὸν ὑπερβολικὸ ὅ,τι εἶπαμε στὴν ἀρχὴ πῶς πρὶ λίγα χρόνια, ἐδῶ μάλιστα στὴν Ἀνατολή, δὲν εἶχαμε ἀκόμα κυττάξει, με τὴν ἀγάπη καὶ τὴ στοργή ποῦ τοῦ ἀξίζει, τὸ δικό μας αὐτὸ φυσικὸ πλοῦτο.

Πρὶν ἀναφερθοῦμε στὸ κυπριακὸ λαϊκὸ τραγούδι, ἄς προσπαθῶ-
σουμε νὰ καθορίσουμε μουσικοεπιστημονικὰ τὴ σύσταση καὶ τὶς ιδι-
ότητες τοῦ λαϊκοῦ τραγουδιοῦ γενικά, τί ἐννοοῦμε με τὸ μαγικὸ ἀ-
ληθινὰ αὐτὸ ὄνομα. Τὸ λαϊκὸ τραγούδι εἶναι, βέβαια, μιὰ ἀπλὴ
συνηθέστατα μελωδία ποῦ ἔχει, σὲ πρώτη ἐξέταση, δυὸ χαρακτηρι-
στικά: τὴν ἀνωνυμία τοῦ δημιουργοῦ τῆς καὶ τὴν προφορικὴ παρά-
δοση. Ἀληθινὰ, δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ καθορίσει κανεὶς τὸν ἕνα ὀρι-
σμένο τοῦ δημιουργοῦ. Οὔτε εἶναι καὶ δίκαιο νὰ τὸν ἀναζητήσουμε.
Ὁ δημιουργὸς τοῦ εἶναι τόσο κοντὰ στὴν κοινὴ αἰσθητικὴ τοῦ λαοῦ,
ὥστε ἡ ἔμπνευσή του ν' ἀπορρέει ἀπ' αὐτὴ, καὶ σ' αὐτὴ ν' ἀπευθύ-
νεται τὸ τραγούδι του, ὥστε νὰ πλησιάζει σ' ἕνα τύπο δημιουργή-
ματος ποῦ ὑποβάλλεται—ἀν τολμάει κανεὶς νὰ πεῖ—ὀμαδικά. Ἀλλὰ
ἀκόμα καὶ κυρίως γιατί τὸ δημιούργημά του, ἀπὸ τὴ στιγμή ποῦ
γεννήθηκε, ἔχει ὑποστῆ τὴν ἐπεξεργασία τῶν αἰώνων, ἔχει δεχτεῖ,
ὄχι τὴν ἐπίδραση μονάχα, ἀλλὰ βαθεῖές ἴσως ὀλλαγές ποῦ ἡ κοινὴ
αἰσθητικὴ τοῦ λαοῦ ἔχει ἐπιβάλλει ἢ ὑποβάλλει. Δὲν εἶναι λοιπὸν ἔρ-
γο τοῦ ἑνὸς ἀλλὰ τῶν πολλῶν, ὄχι μιᾶς ἀλλὰ πολλῶν γενεῶν καὶ
ἐποχῶν. Εἶναι ἕνα ἀπόσταγμα μακρόχρονης δοκιμασίας, ἕνας τύπος
ἐθνικῆς αἰσθητικῆς: μιὰ κληρονομιά ποῦ μεταφέρεται ἀπὸ στόμα σὲ
στόμα, καὶ μεταβιβάζεται ἀπὸ πατέρα σὲ γυιό, ἀπὸ γενεὰ σὲ γενεὰ
σὰ μιὰ ἱερὴ παρακαταθήκη.

Γι' αὐτὸ εἶναι συχνὰ τόσο δύσκολο νὰ καθορίσει κανεὶς ἔστω
τὴν ἐποχὴ τῆς δημιουργίας ἑνὸς λαϊκοῦ τραγουδιοῦ. Ζεῖ ὅμως πάντα,
μολονότι δὲν εἶναι γραμμένο πουθενά—ἴσως μάλιστα γι' αὐτό—ζεῖ
με τὴν ἴδια ζωντανὴ δροσιά, με τὸν ἴδιο παλμό καὶ τὸ αὐτὸ νεανι-
κὸ σφρίγος ποῦ ζοῦσε γιὰ τὴν κάθε ἐποχὴ, γιὰ τοὺς αἰῶνες. Ζεῖ,
γιατί εἶναι ἕνα κομματι ἀπ' αὐτὴ τὴν ψυχὴ τοῦ Ἑθνους, εἶναι μιὰ
ἀντανάκλαση τοῦ αἰώνιου φωτός ποῦ περιλούζει τὸν τόπο τῆς
παραγωγῆς του, γιατί εἶναι ἕνας ζωντανὸς παλμὸς ποῦ βγήκε ἀπ'

1) Στὸ βιβλίο μου «Ἀρμονία τῆς Σύγχρονης Μουσικῆς» ἐξετάζω πλατειά
τὴ δημιουργία τῶν διαφόρων Ἑθνικῶν Σχολῶν (Τόμ. I, σελ. 96—142).

την ατμόσφαιρα, τὸ βουνό, τὴ θάλασσα, τὸν οὐρανό, ἀπ' αὐτὴ τὴ φύση. Εἶναι μιὰ συνισταμένη ὄλων αὐτῶν τῶν πραγμάτων καὶ μιὰ μετουσίωση τῶν γνήσιων ψυχικῶν ἰδιοτήτων τοῦ λαοῦ· γι' αὐτὸ εἶναι μιὰ μόνιμη καὶ σταθερὴ ἀξία.

Τὸ Λαϊκὸ τραγούδι, σὰν ἓνα δημιουργημὰ αὐτοῦ τοῦ λαοῦ, ποῦ ἐκφράζει μ' ἀπλότητα, ἀγνότητα, εἰλικρίνεια κ' εὐθύτητα τὴν ψυχὴ τοῦ κάθε Ἔθνους, διατηρεῖ ἀνάγλυφες ὄλες ἐκεῖνες τὶς ἰδιότητες ποῦ στὸ σύνολό τους χαρακτηρίζουν μιὰ Φυλὴ. Μ' ὄλη τὴν ἀπλότητα κ' ἀφέλεια στὴν ἔκφραση, μ' ὅλα τὰ κοινὰ γνωρίσματα πολλῶν λαϊκῶν τραγουδιῶν διαφόρων λαῶν, στὰ λαϊκὰ τραγούδια ἐνὸς ἔθνους ὅμως ὑπάρχει, στὸ βάθος, ἓνα μοναδικὸ κ' ἀλάθευτο γνώρισμα, ἕνας μυστικὸς δεσμὸς ποῦ τὰ ἐνώνει: ἡ σφραγίδα τῆς Φυλῆς. Ὅπως κάθε λουλούδι, φυτὸ ἢ ζῶο, ὅπως αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος—ὁ δημιουργὸς του—δέχεται στὴ διαμόρφωση τοῦ χαρακτήρα καὶ τῆς ψυχροσύνης του τὴ βαθεὶα ἐπίδραση τῶν κλιματολογικῶν συνθηκῶν, ἔτσι καὶ τὸ τραγούδι—ποῦναι, ὅπως λέει ὁ Καρλάυλ «αὐτὴ ἡ κεντρικώτατη οὐσία μας»—γεννιέται κ' ἀναπτύσσεται ὑπὸ τὴν ἄμεση ἐπίδραση καὶ κατεύθυνση ποῦ τοῦ δίνει ὁ τόπος καὶ ἡ Φυλὴ. Γι' αὐτὸ, ὅπως εἶπαμε λίγο πρὶν, ἔχει ὅλα τὰ ἀναγκαῖα στοιχεῖα γιὰ νὰ ζεῖ πάντα στὴν ψυχὴ ἐνὸς Ἔθνους, μ' ὅλες τὶς βαθειές, συχνά, ἀλλαγές ποῦ μπορεῖ νὰ συμπέσουν στὴν ἱστορία ἐνὸς λαοῦ.

Αὐτὸ κάνει τὸ μεγάλο Γάλλο μουσικολόγο καὶ μελετητὴ τῆς ἑλληνικῆς μουσικῆς Bourgault Ducoudray νὰ ὑποστηρίξει πὼς ὅλα κεῖνα τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς μουσικῆς τῶν ἀρχαίων βρίσκονται τῶρα ζωντανὰ καὶ πάλλοντα μέσα στο λαϊκὸ τραγούδι. «Γιατί, καθὼς λέει, ἀπὸ πέντε χιλιάδες χρόνια εἶναι πολὺ πιθανὸ πὼς ἡ λαϊκὴ μουσικὴ ἔχει λίγο ἀλλάξει. Ὑπάρχει σ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους τῆς ἴδιας φυλῆς ἓνα βάθος κοινῶν αἰσθημάτων ποῦ μεταβιβάζονται καὶ διακονίζονται χωρὶς ν' ἀλλάζουν. Ἄν στὴν οὐσία τους αὐτὰ τὰ αἰσθήματα δὲν ἔχουνε ἀλλάξει ποτέ, δὲ βλέπει κανεὶς γιατί ἡ λαϊκὴ μελωδία, ποῦ εἶναι ἡ αὐθόρμητη καὶ ἐνστικτώδης ἔκφρασή τους, θὰ ἀλλάζε»¹). Ἔτσι στὸ ἑλληνικὸ λαϊκὸ τραγούδι μπορεῖ νὰ βρεῖ κανεὶς ὅλες ἐκεῖνες τὶς ἰδιότητες (τρόπους, ρυθμοὺς κ.λ.) ποῦ χαρακτηρίζουν τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ μουσικὴ. Ὁ Ducoudray πιστεῦε ἀκόμα πὼς ἡ μελέτη τοῦ λαϊκοῦ τραγουδιοῦ ἔρχεται νὰ προσθέσει ἓνα νέο ἐπιχειρήμα, τὸ μουσικὸ, στὰ συμπεράσματα τῆς νεώτερης ἐπιστήμης σχετικά μὲ τὴν κοινότητα τῆς προέλευσης ὄλων τῶν ἀρίων λαῶν.

Πρέπει νὰ παρατηρήσουμε ἀκόμα πὼς τὸ μουσικὸ στοιχεῖο στὴ λαϊκὴ μουσικὴ δὲν εἶναι ἀνεξάρτητο, ἀλλὰ συνυφασμένο μὲ τὴν ποίηση (στὸ τραγούδι), ἢ μὲ τὴν ὄρχηση (χοροὶ) ἢ ἀκόμα καὶ μὲ τὶς δυὸ μαζί (τρογουδιστοὶ χοροὶ). Ἡ ποίηση κ' ὁ χορὸς ὑπῆρξαν οἱ

1) Bourgault—Ducoudray: «Τριάντα λαϊκὲς μελωδίες τῆς Κάτω Βρεττανίας» πρόλογος σελ. 9.

πιό στενοί αδελφικοί σύντροφοι τῆς μουσικῆς στὴν ἀρχαιότητα καὶ τὶς βρισκουμε ἀδελφωμένες τὶς τρεῖς Τέχνες συχνά ἀκόμα ὡς σήμε-
ρα στὴ λαϊκὴ μουσικῆ.

Τελειώνοντας τὶς γενικὲς παρατηρήσεις μας γιὰ τὸ λαϊκὸ τρα-
γοῦδι, ὡς μουσικὸ καὶ φυσικὸ φαινόμενο, μένει νὰ προσθέσουμε ὅτι ἀνάμεσα στὰ τραγοῦδια ὄλων τῶν λαῶν ὑπάρχει μεγάλη ἀνα-
λογία τραγουδιῶν ποὺ παρουσιάζουσι πλήρεις τὶς ἀρετὲς ποῦναι βα-
σικὲς σ' ἓνα ἔργο τέχνης (μελωδικὴ πλοκῆ, ρυθμὸς, ἀρχιτεκτονικὴ,
ἰσορροπία στὴ φραστικὴ καὶ ρυθμικὴ σύσταση κλπ.).

Τὸ πρᾶγμα ἐξηγεῖται ἀπ' ὅ,τι ἔχουμε πεῖ καὶ πρὶν. Τὸ ἀξιοθαύ-
μαστο αὐτὸ εἶναι ἀποτέλεσμα μακροχρόνιας ἐπεξεργασίας τοῦ λαοῦ,
ποῦναι στὴν ἀγνότερή του καλλιτεχνικὴ ἐκδήλωση προικισμένος μ'
ἀλάνθαστη κριτικὴ ικανότητα καὶ βαθειὰ διαίσθηση τῆς ἀρετῆς καὶ
τοῦ καλοῦ.

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΚΥΠΡΙΑΚΟΥ ΛΑΪΚΟΥ ΤΡΑΓΟΥΔΙΟΥ.

ΔΕΣΜΟΣ ΜΕ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΑΪΚΗ ΜΟΥΣΙΚΗ.

Ἡ μελέτη τοῦ κυπριακοῦ λαϊκοῦ τραγουδιοῦ εἶναι μελέτη αὐ-
τοῦ τοῦ Κυπριακοῦ λαοῦ καὶ τῆς κυπριακῆς φύσης. Γιατὶ εἶναι ἕνας
καθρέφτης μέσ' ἀπ' τὸν ὁποῖο ζεῖ καὶ πάλλει αὐτὴ ἡ κυπριακὴ ψυ-
χὴ· γιατί εἶναι ἡ ζωντανὴ ἔκφρασις τῆς κυπριακῆς φύσης, γιατί κρῦ-
βει μέσα του τὴ δροσιά τοῦ κυπριανοῦ βουνοῦ, τὴν ἀνοικτοσύνη
τοῦ κάμπου, κάτι ἀπὸ τὸ φῶς ποὺ περιλουζεῖ ὀλόχρονα τὸ νησί.

Ἀπὸ μουσικὴ ἄποψη τὸ κυπριακὸ λαϊκὸ τραγοῦδι εἶναι δισηπό-
στατο ὡς δημιουργημὰ· περικλείει μέσα του τὸ ἑλληνικὸ πνεῦμα
συνυφασμένο μὲ τὴν ἀνατολικὴ ψυχοσύνθεση. Παρουσιάζει ἀπὸ
τὴ μιὰ ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς Ἑλληνικῆς μουσικῆς κι' ἀπὸ
τὴν ἄλλη διατηρεῖ μ' ἀνάγλυφο τρόπο τὴ βαθειὰ ἐπίδραση τῆς Ἀ-
νατολῆς. Ἔτσι, ἔχει πολλὰ ἀναλογίαι μ' αὐτὸ τὸ ἑλληνικὸ λαϊκὸ
τραγοῦδι, ποὺ ἔχει ἀναμφισβήτητα ἀνατολικὴ ἐπίδραση. Μόνο ποῦ-σὲ
μᾶς ἡ ἐπίδραση αὐτὴ εἶναι βαθύτερη καὶ πιὸ ἔντονη. Στὴ μακραίωνη
ἱστορία του τὸ νησί μας ἦρθε σὲ στενωτάτη ἐπαφὴ μὲ τοὺς γύρω
ἀνατολικούς λαοὺς καὶ δέχτηκε ἀναπόφευκτα στοιχεῖα ἀπὸ τὴ λαϊκὴ
τοὺς τέχνη καὶ τὰ ἀφομοίωσε, ὅπως συνέβη καὶ στὴν Ἑλλάδα. Ἀλλά,
ἀκόμα, τοποθετημένο μακριὰ ἀπὸ τὴν ἄλλη Ἑλλάδα καὶ πιὸ κοντὰ
στὴν ἀτμόσφαιρα τῆς Ἀνατολῆς, ἔτεινε πάντα, φαίνεται, ἀπὸ φυσικὴ
κλίση μ' εὐχαρίστηση τ' αὐτὴ πρὸς τὸν ἡδονικὸ καὶ ἑλκυστικὸ χρω-
ματισμὸ τῆς ἀνατολικῆς μουσικῆς. Πιστεύουμε ὅμως, μ' ὄλ' αὐτά,
πὼς τὸ ἑλληνικὸ πνεῦμα ὑπῆρξε πάντα ζωτικὸς παράγοντας στὴ δι-
αμόρφωση τοῦ κυπριακοῦ λαϊκοῦ τραγουδιοῦ. Κι' ὁ ζωντανὸς παλ-
μὸς του διατηρεῖται ἀκόμα σὰν ἄσβεστη φλόγα ἀπὸ τὸν καιρὸ τοῦ
Τεύκρου, ἀπὸ τὸν καιρὸ τοῦ Ὀμήρου καὶ τῶν Κυπρίων Ἐπῶν. Ἀλ-
λὰ γιατί θὰ σβυνόταν ἀφοῦ οἱ βασικὲς προϋποθέσεις, οἱ φυλετικὲς

καί κλιματολογικές συνθήκες, έμειναν οί ἴδιες; ἀφοῦ μ' ὄλες τίς κατακτήσεις καί τίς ξένες κυριαρχίες ἢ ψυχή, τὸ πνεῦμα, ἢ φυλετικὴ ἐνότητα, αὐτὴ ἢ φύση κι' ὁ χαρακτήρας τοῦ λαοῦ δὲν ἔχουνε ἀλλάξει;

Μιά ματιὰ στὴν ἱστορία τῶν προγόνων μας, στὸν τρόπο τῆς ζωῆς τους καί τῆς καλλιτεχνικῆς τους ἐκδήλωσης μᾶς πείθει πῶς ὁ Κύπριος ζοῦσε καί ἐκφραζόταν μὲ τὸν ἴδιον περίπου τρόπο μὲ τὸν Ἕλληνα τῆς κυρίως Ἑλλάδας. Εἶναι λοιπὸν φυσικὸ νὰ ὑποθέσουμε πῶς τὴν ἴδια θέση ποῦχε στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα ἢ Μουσικὴ θὰ εἶχε καί στὴν ἀρχαία Κύπρο. Δὲν ξέρουμε, βέβαια, ἂν οἱ πρόγονοί μας ἔφταναν στο ὕψος πού ἡ μεγαλόπνευστη φαντασία τοῦ θείου Πλάτωνα τοποθετοῦσε τῇ Μουσικῇ, θεωρώντας τὴν σάν τὴν Ἀκρόπολι πάνω στὴν ὁποία ἔπρεπε νὰ στηριχθοῦνε τὰ ἠθικὰ θεμέλια τῆς Πολιτείας, καί πού ἦταν, ἐπομένως, ἓνα ὄργανο μορφωτικὸ τόσο μεγάλης σημασίας ὥστε νᾶναι ἐκ τῶν «ῶν οὐκ ἄνευ», στὴ μόρφωση τῶν νέων καί στὴ διάπλαση τοῦ χαρακτήρα. Ἀληθινά, κ' ἡ παραμικρὴ ἀκόμη μεταβολὴ στο εἶδος τῆς μουσικῆς ἐνέχει τὸν κίνδυνο καταστροφῆς κατὰ τὸν Πλάτωνα μιά ἀπλὴ ἀλλαγὴ στοὺς «τρόπους» μπορεῖ νὰ φέρεי τὴ διάσειση αὐτῶν τῶν θεμελιωδῶν νόμων τῆς Πολιτείας («Πολιτεία, Βιβλ. Δ'). Δὲν ὑπάρχουν μαρτυρίες—ἀπ' ὅτι ξέρουμε—ἂν οἱ Κύπριοι ἔφταναν στο ὕψος αὐτό, ἀλλὰ εἶναι δίκαιο νὰ φαντασθοῦμε πῶς ἀφοῦ ὁ λαὸς πού κατοικοῦσε τὴ Λήδρα, τὴν Πάφο ἢ τὴ Σαλαμίνα δὲν ἦτανε φυλετικῶς διαφορετικὸς ἀπ' τὸ λαὸ πού κατοικοῦσε τίς ὄχθες τοῦ Εὐρώτα ἢ ἀκόμη τοὺς πρόποδες τῆς Ἀκρόπολης, δὲ θᾶχε ριζικὰ διαφορετικὲς ἀντιλήψεις γιὰ τὴν τέχνη. Ἡ στενὴ ἐπαφὴ τῶν Κυπρίων μὲ τὴν ἄλλη Ἑλλάδα (ξέρουμε πῶς μαζί μὲ διάφορους φιλοσόφους, ρήτορες κι' ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων ἐρχόντουσαν καί μουσικοί!) θὰ δημιούργησε ἀσφαλῶς παπαρόμιες μὲ τὴν Ἑλλάδα προϋποθέσεις γιὰ τὴν Τέχνη. Ὁ ἰδιῶς ἄνθρωπος χαρακτήρας τοῦ τόπου, βέβαια, θὰ συντελοῦσε στὴ διαμόρφωση ὠρισμένων τοπικῶν καλλιτεχνικῶν συνθηκῶν, ὅπως συνέβη καί μὲ τὴ γλῶσσα.

Σ' ὠρισμένες γιορτές ἢ μουσικὴ (καί ὡς ἓνα σημεῖο καί ἡ λαϊκὴ) εἶχε ἀσφαλῶς τὴ θέση της. Στις γιορτές πρὸς τιμὴ τῆς Ἀφροδίτης, καθὼς καί τοῦ Ἀδωνη, εἶναι γνωστὸ ὅτι εἶχε σημαντικὸ ρόλο ἡ Μουσικὴ²⁾. Ἡ λατρεία, ἰδιαίτερα, τῆς Ἀφροδίτης εἶχε ἀναγκαστικὰ βαθεῖα ἀντανάκλαση στὴν ὅλη ζωὴ καί καλλιτεχνικὴ ἐκδήλωση τοῦ λαοῦ.

1) Διάφοροι κιθαρῶδοι, σάν τὸν Στρατόνικο καί αὐλητές, σάν τὸ Δωριῶνα γιγόντουσαν δεκτοὶ μ' ἀρκετὲς τιμές στις αὐλὲς τῶν Κυπρίων Βασιλέων (βλ. *Σακελλαρίου* «Κυπριακά» σελ. 692). Καί σχολὲς μουσικῆς, ἀναφέρεται πῶς ἰδρύθησαν στὴν Κύπρο (σελ. 765).

2) Στὰ «Ἀδώνια» λ.χ. πού γινόντουσαν στὴν Πάφο ἢ μουσικὴ (μὲ βάρβιτο καί αὐλὸ) συνώδευε τὴν πένθιμη τελετὴ τοῦ χαμοῦ τοῦ Ἀδωνη κ' ἔδινε τὸν κύριο τόνο τοῦ πένθους καί τοῦ θρήνου. Τὸ ἐπίθετο τοῦ Ἀδωνη «Γιγγρας» εἶχε ἀκριβῶς σχέση μὴ θρηνητικὴ αὐλητικὴ μουσικὴ (βλ. Περισιτιάνη: «Γενικὴ Ἱστορία τῆς Νήσου Κύπρου» σ. 345).

Τὰ «Κύπρια Ἔπη» ἀκόμα θᾶχάν τοὺς δικοὺς τοὺς ραψωδοῦς, τὸν Θάμυρί τοὺς καὶ Δημόδοκό τοὺς, πού στίς διάφορες θρησκευτικὲς καὶ λαϊκὲς γιορτὲς ἀπὸ τῆ Σαλαμίνα ὡς τοὺς Σόλους καὶ τὴν Πάφο θὰ ἀπάγγελαν μὲ τὴ συνοδεία τῆς λύρας τοὺς τὶς διάφορες ραψωδίες τοὺς τέρποντας τὸ λαό.

Τὰ ὄργανα πού χρησιμοποιοῦσαν οἱ Κύπριοι, μολονότι κοινὰ σ' ὄλους τοὺς ἀνατολικοὺς λαοὺς, ἦτανε ἰδιαιτέρως αὐτὰ πού ἦτανε πιὸ ἀγαπητὰ καὶ δημοφιλέστην Ἑλλάδα, ὅπως τὸ ἐθνικὸ τῶν Ἑλλήνων ὄργανο, ἡ λύρα. Ἐν κρίνουμε ἀπὸ μερικὲς ἀγγειογραφίες ἢ ἀποσπάσματα ἀρχαίων συγγραφέων τὰ πιὸ διαδεδομένα ὄργανα στὸ νησί ἦτανε ἡ λύρα¹⁾, ἡ κιθάρα, ἡ κινύρα (ἀπὸ τὸν Κινύρα, εἶδος ἄρπας δεκάχορδης²⁾) καὶ ὁ αὐλός· ἐπίσης ὁ δίαυλος— χαρακτηριστικὸ ὄργανο στὴν Ἑλλάδα— ἦτανε γνωστὸς στὴν Κύπρο, ὅπως φαίνεται ἀπὸ πολλὰς παραστάσεις (ἀναφέρουμε ἰδιαιτέρως τὸν Κύπριο αὐλητὴ στὴ συλλογὴ Cesnola μὲ τὴ χαρακτηριστικὴ «φορβεία» γύρω ἀπ' τὸ στόμα³⁾).

Πλαί στὴν ἄλλη μουσικὴ ἢ λαϊκὴ, τὸ αἰώνιο αὐτὸ ρεῦμα, ἀκλουθοῦσε πάντα τὸ δικό του δρόμο τέρποντας μὲ τὸ κελάρισμά του ὅλες τὶς γενεές. Στὴν ἐποχὴ ἐκείνη, μ' ὄλο πού μᾶς λείπουνε πολλὰ στοιχεῖα, ἡ λαϊκὴ μουσικὴ ἦτανε ἀσφαλῶς ἓνα κομμάτι τῆς ὅλης μουσικῆς τῶν ἀρχαίων Κυπρίων (καὶ Ἑλλήνων), καθὼς τὴν ξέρομε εἴτε ἀπὸ τὰ λίγα μουσικὰ ἀποσπάσματα πού σωθῆκανε, εἴτε ἀπὸ τὶς μελέτες τῶν μεγάλων θεωρητικῶν τῆς ἀρχαιότητος. Ἄλλὰ αὐτὴ ἡ δική μας, ἡ σημερινὴ λαϊκὴ μας μουσικὴ, δὲν μπόρεῖ νὰ μᾶς δώσει μιὰ ἀπάντηση; Μ' αὐτὸ ἀγγίζουμε ἓνα λαογραφικὸ ζήτημα, πού θίξαμε καὶ πρὶν γενικὰ: κατὰ πόσο τὰ λαϊκὰ τραγούδια κ' οἱ λαϊκοὶ χοροὶ μπόρεῖ νὰ θεωρηθοῦνε σὰ ζωντανὰ τεκμήρια τοῦ παρελθόντος τὴν ἀπάντησιν τὴν ἔχουμε δώσει κ' ὅλας τὸ λαϊκὸ τραγούδι κάθε χώρας στὰ βασικά του χαρακτηριστικὰ διατηρεῖ ζωντανὸ καὶ λαμπρὸ τὸ φῶς τοῦ παρελθόντος. Ἔτσι, πιστεύουμε πῶς ἡ Ἑλληνικὴ λαϊκὴ μουσικὴ ὅπως καὶ ἡ Βυζαντινὴ μουσικὴ, εἶναι οἱ κληρονόμοι τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς μουσικῆς. Εἶναι τὰ δυὸ ρεύματα πού συνέχισαν τὴν παράδοσιν καὶ τὴ λαμπρὴ κληρονομίαν πού μᾶς κληροδότησε ἡ ἀρχαιότητα. Δὲν πρόκειται νὰ ἰσχυρισθοῦμε πῶς θὰ βροῦμε στὴ λαϊκὴ μας μουσικὴ αὐτούσιες ἀρχαῖες μελωδίες, ἀλλὰ ὅτι στὸ σύνολο τῆς— μ' ὄλα τ' ἀναπόφευκτα νεώτερα καὶ ξένα στοιχεῖα πού ἔχουν παρεισφύσει καὶ ἀφομοιωθεῖ κατὰ τοὺς αἰῶ-

1) Σ' ἓνα ἀγγεῖο κυπριακῆς τέχνης, πού χρονολογεῖται ἀπὸ τὰ 900 π.Χ. καὶ στὴ μέση μιὰς παραστάσεως ὑπάρχει ἓνα πρόσωπο πού κρατᾷ μιὰ τετράχορδην λύρα, πράγμα πού σημαίνει πῶς τὸ ὄργανο ἦταν γνωστὸ ὅσο μακρυνὴ ἐποχῇ, (τὴν ἴδια ἐποχὴ καὶ στὴν Ἑλλάδα ἦταν ἀκόμα τετράχορδη).

2) Ὁ Περισιτάνης (προσ. φ. βιβλίον σελ. 306) ἀναφέρει πῶς τὸ ὄνομα παράγεται ἀπ' τὴ φοινικικὴ λέξι κίννορ=ἄρπα.

3) Ὁ αὐλητὴς αὐτὸς εἶναι τυπωμένος ὡς frontispiece στὴν «Ἱστορία τῆς Μουσικῆς» τῶν Stanford and Forsyth.

νες τῆς ἐξέλιξῆς τῆς—ὕπάρχει βαθύ τὸ πνεῦμα τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας. Ἄν, ἀληθινά, ἡ Μουσική, ὅπως κάθε Τέχνη, στηρίζεται πάνω σὲ μερικούς υυστικούς κι' ἀγαλλοίωτους νόμους, τοὺς νόμους τῆς Φυλῆς, τότε δὲ μπορεῖ παρὰ νὰ κυριαρχοῦνε αὐτοὶ οἱ νόμοι πάντα στὴν ἐκδήλωση τοῦ λαοῦ. Τὸ ἴδιο μπορεῖ νὰ λεχθεῖ, ὡς ἓνα σημεῖο, καὶ γιὰ τὴν Κυπριακὴ λαϊκὴ μουσικὴ. Πολλοὶ καὶ διάφοροι ξένοι φυλετικῶς λαοὶ πέρασαν ἀπο πάνω στὸ νησί μας κι' ἀφήκαν ἀναμφισβήτητα τὴν ἐπίδρασή τους· ἡ ἐπίδραση αὐτή, ἰδιαίτερα τῆς Ἀνατολῆς (ἀραβοπερσικὴ μουσικὴ) εἶναι σὲ μεγάλο βαθμὸ αἰσθητὴ, ἀλλὰ παρ' ὅλα αὐτὰ πιστεύουμε βαθειὰ πῶς τὸ νῆμα τοῦ δεσμοῦ μὲ τὸ ἀρχαῖο ἑλληνικὸ πνεῦμα δὲν ἔχει κοπεῖ. Τὸ βρῖσκουμε νὰ διτηρεῖται σὲ τέτιο σημεῖο, πού μᾶς ἔχει ἐκπλήξει καὶ μᾶς κάποτε, μολονότι φυσικὴ ἴσως θᾶταν ἡ σκέψη: ἂν ἡ γλῶσσα διατηρήθηκε μὲ τέτιο θαυμαστὸ τρόπο, γιὰτὶ τὸ λαϊκὸ τραγούδι, ποῦναι κάτι ἀδελφικὰ συυφασμένω μαζί τῆς, δὲ θὰ διατηροῦσε τὰ χαρακτηριστικὰ πού προέρχονται ἀπὸ τὴν ἴδια αἰσθητικὴ τοῦ αὐτοῦ, φυλετικῶς, λαοῦ;

Μὰ ματιὰ σὲ πολλὰ μας λαϊκὰ τραγούδια πείθει πόσο πλατεῖα εἶναι ζυμωμένοι μέσα στὴ λαϊκὴ μας μουσικὴ οἱ ἀρχαῖοι ἑλληνικοὶ «τρόποι», ἰδιαίτερα οἱ διατονικοὶ πού ἐκπροσωποῦνε ἀληθινὰ τὸ καθαρὸ καὶ ἰσορροπημένο ἑλληνικὸ πνεῦμα. Πολλὰ μας τραγούδια εἶναι σχεδὸν ἀποκλειστικὰ κτισμένα σ' αὐτοὺς τοὺς τρόπους· ἄλλα στὸν ὑποδωρικὸ, ἄλλα στὸ φρυγικὸ, στὸν ὑποφρυγικὸ (ἢ λυδικό¹). Ὑπάρχουνε, βέβαια, ὅπως ἔχουμε πεῖ, σὲ μεγάλη ἀναλογία τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν ἀνατολικῶν λαϊκῶν τραγουδιῶν, οἱ χρωματικὲς κλίμακες. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ, ὅπου ὀλοφάνερα εἶναι βαθειὰ χαραγμένοι ὁ χρωματισμὸς, ἐπεμβαίνει τὸ ἴδιο πνεῦμα γιὰ νὰ φέρει μιά, ἔστω προσωρινὴ καὶ διαβατικὴ, ἀλλαγὴ, μιά στιγμιαία μετατροπία πρὸς κάποιον ἑλληνικὸ τρόπο. (ἔννοοῦμε φυσικὰ «διατονικό», γιὰτὶ, γιὰ μᾶς, οἱ διατονικοὶ εἶναι οἱ σεμνότεροι, οἱ διαυγέστεροι κ' ἐπομένως οἱ γνησιώτεροι ἐκπρόσωποι τῆς ἑλληνικῆς αἰσθητικῆς καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος). Συχνά, μονάχα μὴ μικρὴ φρασούλα, κάποτε ἀκόμα μερικές, ἐλάχιστες νότες πού φέρουνε, ὅμως, πάντα εὐπρόσδεκτο κ' εὐχάριστο χρῶμα. Αὐτὸ δείχνει, ὅπως καὶ στὴν περίπτωσιν τῆς ἄλλης ἑλληνικῆς λαϊκῆς μουσικῆς τὴν ἔμφυτη ἀγάπη καὶ κλίση τοῦ λαοῦ μας πρὸς ὅ,τι ἀποτελοῦσε τὸ κυριώτερον ἐκφραστικὸ στοιχεῖο στὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ μουσικὴ.

Ἄλλὰ, ἐκτὸς τὴν τονικὴ ἰδιοσυστασία τῶν διαφόρων λαϊκῶν μας τραγουδιῶν, ὑπάρχει καὶ ἡ ρυθμικὴ ὑπόσταση τῶν χορῶν μας ἰδιαίτερώς, ποῦναι ἀπλὴ ἐπανάληψη γνωστῶν ρυθμῶν τῆς ἀρχαίας

1) Λυποῦμαι πού δὲ μπορῶ νὰ δώσω ἐδῶ μουσικὰ παραδείγματα, ἔτσι πού μὲ συγκεκριμένο τρόπο ν' ἀποδειχθοῦν ὅσα ὑποστηρίζω. Ὁ ἐνδιαφερόμενος μπορεῖ νὰ δει τοὺς ἑλληνικοὺς τρόπους στὸ προαναφ. βιβλίό μου, ὅπου ἐξετάζονται λεπτομερῶς (Τόμ. I, σελ. 64 κ.έ.).

έλληνικῆς μουσικῆς (μετρικῆς). Σ' αὐτὸ θ' ἀναφερθοῦμε πιὸ κάτω. Τώρα τὸ σημειώνουμε γιὰ νὰ κλείσουμε τὶς παρατηρήσεις μας μ' ἕνα — πού θεωροῦμε — φυσικὸ συμπέρασμα: ἡ κυπριακὴ λαϊκὴ μουσικὴ εἶναι ἕνα παρακλάδι τῆς ὅλης ἑλληνικῆς λαϊκῆς μουσικῆς, καὶ δὲν εἶναι παρακινδυνευμένο, ἴσως, νὰ ὑποστηριχθεῖ ὅτι ὁ δεσμός μὲ τὴν ἀρχαιότητα διατηρεῖται ὡς ἕνα σημεῖο, μ' ὅλες τὶς ξένες ἐπιδράσεις, στὸ ζωντανὸ αὐτὸ συνεχιστὴ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ψυχῆς τοῦ παρελθόντος, ποῦναι τὸ λαϊκὸ τραγούδι κι' ὁ λαϊκὸς χορὸς.

ΤΡΟΠΟΙ ΚΑΙ ΡΥΘΜΟΙ ΤΩΝ ΚΥΠΡΙΑΚΩΝ ΤΡΑΓΟΥΔΙΩΝ.

ΠΕΡΙΣΥΛΛΟΓΗ ΤΩΝ ΛΑΪΚΩΝ ΤΡΑΓΟΥΔΙΩΝ.

Ἄς κυτάξουμε τώρα προσεκτικὰ τὴ λαϊκὴ μας μουσικὴ. Μποροῦμε νὰ καθορίσουμε κ' ἐδῶ, ὅπως καὶ σ' ὅλες τὶς χώρες, δυὸ μεγάλες οἰκογένειες: τὸ τραγούδι καὶ τὸ χορὸ. Ἡ ζωὴ κι' ὁ θάνατος, ἡ θρησκεία, ἡ σκλαβιά κ' ἡ ἐλευθερία, ἡ χαρὰ, τὸ παιγνίδι, κ' ἡ καλληκαρυστὴ ἔχουν πάντα προσφέρει θέματα στὴ λαϊκὴ μουσική. Σὲ μᾶς κυριαρχικὴ θέσῃ ἔχει ἡ ἀγάπη. Πάνω ἀπ' ὅλα ἔχει ὕμνηθεῖ καὶ ὕμνεῖται στὸ νησί τῆς Ἀφροδίτης ὁ Ἔρωτας. Ἡ δημιουργικὴ τοῦ πνοῆ ἔχει ἐμπνεύσει πλῆθος τραγούδια σ' ὄλο τὸ νησί ἀπὸ τὴ μιὰ στὴν ἄλλη ἄκρη· ὁ μικρὸς φτερωτὸς θεὸς ξεπροβάλλει σὲ κάθε βῆμα μέσα ἀπὸ κάθε θάμνο κι' ὁ ὕμνος τοῦ ἀκούεται σ' ὅλες τὶς λαγκαδιές, στοὺς κάμπους καὶ στὶς βουνοκορφές. Δὲν ξέρω ἄλλο τόσο μεγάλο πλοῦτο σ' ἐρωτικὰ τραγούδια μὲ ποιητικὲς εἰκόνες ἄπειρες σὲ ποικιλία καὶ καθαυτὸ ὁμηρικὲς σὲ σύλληψη κ' ἐκφραστικὴ δύναμη. Ἡ μελωδία, μολονότι εἶναι συχνὰ σύντομη κ' ἐπαναλαμβάνεται μὲ διάφορους στίχους, εἶναι ἀξία τοῦ ποιήματος, θεομὴ καὶ ζωηρὴ, ἐκφράζοντας τὸ διονυσιακὸ πάθος μ' ὅλη τὴ φλογερότητα ποῦ ἐμπνέει ἡ φωτολουσμένη καὶ λαμπρὴ ἀτμόσφαιρα τοῦ τόπου αὐτοῦ. Κάποτε πλέκεται μὲ μοναδικὴ εὐλυγισία, μὲ παθητικὴ εὐστροφία καὶ κάποτε μένει συγκρατημένη, σεμνὴ καὶ σοβαρὴ σ' ἀληθινὰ ρεμβῶδη τόνο. Ὁ τραγουδιστὴ παίρνει σχεδὸν πάντα τὸ τραγούδι στὶς ψηλότερες νότες τῆς φωνητικῆς τοῦ ἔκτασης κι' ἀπ' ἐκεῖ, ἀφοῦ συχνὸ μείνει μετέωρος στὴν ἀρχὴ στὸ ὕψος του, σὰ σὲ ἔκσταση, ἀφήνεται κατόπι νὰ ἀκολουθήσει τὴν παθητικὴ πλοκὴ τῆς «Παφίτικης» ἢ τῆς «Μεσαρίτικης». Τὰ γνωστότερα καὶ πιὸ διαδομένα τραγούδια («φωνές») εἶναι ἡ «Παφίτικη», ἡ «Μεσαρίτικη» ἢ «Καρπασίτικη» κ' ἡ «Παραλιμνίτικη», καθὼς καὶ τὸ «Τραγούδι τοῦ Γάμου». Τὸ καθένα ἔχει τὸ δικό του χαρακτηριστὴ καὶ ὅλα ἀποτελοῦνε, μ' ὄλο τὸ ἰδιαίτερο τοπικὸ τους χρῶμα, τὴ χαρὰ τοῦ λαοῦ, σ' ὅλη τὴν Κύπρο. Ἀπ' ὅλες ἡ «Παφίτικη» ἐκφράζει βαθύτερα ὅλη τὴ φλογερὴ ἀγάπη ποῦ καίγει τὰ «σωθικά» τοῦ τραγουδιστῆ. Εἶναι τὸ πιὸ παθητικὸ ἐρωτικὸ κυπριακὸ τραγούδι καὶ τὸ λιγώτερο ὡστόσο χρωματικὸ (εἶναι βασισμένο στὴν ὑποδωρικὴ σκάλα). Τὸ «Τραγούδι τοῦ

Γάμου» είναι άπ' όλα τὸ σεμνότερο κι' αὐστηρότερο στὸ ὕφος κ' ἐκπροσωπεῖ τὴν ἄλλη ὄψη τῆς ἀγάπης ἢ μᾶλλον τὴ συνέχεια καὶ τὸ φυσικό της ἐπακολούθημα. Ὁ γάμος εἶναι ἀπὸ τὶς ἱερώτερες στιγμές τῆς ζωῆς τοῦ Κυπρίου χωρικοῦ, γι' αὐτὸ κ' ἡ τελετὴ προετοιμάζεται καὶ γιορτάζεται μὲ τὴ μεγαλύτερη λαμπρότητα μὲ τὴ συμμετοχὴ ὁλόκληρου τοῦ χωριοῦ καὶ συχνά καὶ τῶν περιχώρων. Ἡ γνωστὴ μελωδία συνοδεύει τὰ διαφορετικὰ λόγια στὰ διάφορα στάδια τῆς προετοιμασίας καὶ τῆς γιορτῆς τοῦ γάμου—στὸ πλύσιμο τῶν μαλλιών ποῦ γίνεται στὸν ποταμὸ συνήθως, τοῦ «ρεσιοῦ» στὴ βρύση, στὸ «γέμωσμα» τοῦ κρεβατιοῦ (αὐτοῦ γίνεται τὸ Σάββατο προ τοῦ γάμου ἀπὸ ἑπτὰ μονοστέφανες) στὸ στόλισμα τῆς νύμφης κλπ. 1). Ἀπὸ τὰ ἄλλα τραγούδια μας μερικὰ ἔχουνε, πανελλήνιο χαρακτήρα, ὅπως τὸ τραγούδι τοῦ Ἄη-Βασίλη, τοῦ Λαζάρου, τοῦ Κλήδωνα²⁾ κλπ. εἶναι ὅμως διαμορφωμένα ὡς δικὰ μας λαϊκά. Μερικὰ εἶναι καθαρῶς κυπριακά, ὅπως τὸ τραγούδι τῆς σκύσας (οἱ «σοῦσες» στήνονται συνήθως τὶς Ἀποκρῆς, σὲ μερικὰ μέρη ὅμως τὴ Λαμπρῆ), μερικὰ νανουρίσματα (σὰν τῆς Ἁγίας-Μαρίας «Ἁγία Μαρίνα τζιαί-τζυρά ποῦ μαρανίσκεις τὰ μωρά») κτλ. Σ' αὐτὰ μποροῦμε νὰ προσθέσουμε ἀπὸ τὴ μιά μερικὰ μελωδήματα φλογέρας (ποῦναι ἀπὸ τὶς μοναδικές περιπτώσεις ἀνεξάρτητης μουσικῆς) κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη μερικὰ μὲ ὑποτυπώδη μελωδικὴ μορφή, σὰν ἐπωδές, μαγικὲς ἐπικλήσεις κτλ. ποῦ, ὑπολείματα μιᾶς πολὺ ἀρχαίας συνήθειας, κοντεύουνε νὰ χαθοῦνε ὀλότερος. Τώρα, αὐτές οἱ ἐπωδὲς καθὼς καὶ μερικὰ ἐπικά τραγούδια³⁾ λέγονται μὲ κάποιο μισοσαππαγγελτικό ὕφος· ὑποθέτουμε ὅμως πὼς κάποτε θὰ εἶχαν κάποια ὑπόσταση μουσική, μὲ πῶς πολὺ ρυθμικὸ χαρακτήρα.

Ἡ ἄλλη μεγάλη οἰκογένεια περιλαμβάνει τὶς χορευτικὲς μελωδίες. Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς χοροὺς μας ἔχουνε πανελλήνιο χαρακτήρα κι' ἄλλοι εἶναι ἰδιαίτερα κυπριακοί. Στους πρώτους μποροῦμε νὰ περιλάβουμε τὸ Συρτὸ (ποῦ ἦταν γνωστός καθ' ὅλους ἀρχαίους μὲ τὸνομα «ὄρμος», δὲν ξέρουμε ὅμως τὸ ρυθμὸ του), τὸν Καλαματιανὸ, Σούστα κτλ. Στους δευτέρους ἐξέχουσα θέσι ἔχουνε οἱ δυὸ Σουῖτες τοῦ Κυπριακοῦ Καρσιλαμά. α) γιὰ τὶς γυναῖκες β) γιὰ τοὺς ἄνδρες. Ἡ κάθε μιὰ σουῖτα ἀποτελεῖται ἀπὸ τέσσερις χαρακτηριστικοὺς χοροὺς κ' ἓνα πέμπτο, τὸν «Μπάλο». Ὁ πρώτος (τοῦ γυναικείου καὶ τοῦ ἀνδρικοῦ Καρσιλαμά) ἔχει ἓνα πρωτότυπο μετρικὸ σχηματισμό· τὸ μέτρο του εἶναι $\frac{9}{8}$ μὲ συνεχῆ ὑποδιάρρηση σὲ δυὸ τριμερῆ μέτρα: $\frac{3}{8} + \frac{3}{8}$ (μὲ κάποιο τονισμό στὸ

1) Βλ. τὴ σχετικὴ περιγραφή στοῦ *Σακελλαρίου* I σελ. 718—734. ἐπίσης στοῦ *Ξ. Π. Φαρμακίδη*: «Κυπριακὴ λαογραφία» σελ. 134—143 καὶ *Τ. Ἀνθία*: «Ἡ Ζωντανὴ Κύπρος» σελ. 65—99.

2) Περιγραφή τοῦ παιγνιδιοῦ αὐτοῦ τῶν κοριτσιῶν, ποῦ παίζεται τὸ Μάη, βρίσκει κανεὶς στοῦ *Φαρμακίδη* προαν. βιβλίου σελ. 26.

3) Ὁ κ. Ἀνθίας ἀπὸ προαν. βιβλίου του σελ. 137—8 δίνει μιὰν ἐνδιαφέρουσα γραφὴ μιᾶς ἀκριτικῆς φωνῆς («Ὁ Γιάννης ὁ Μωρόγιαννος...»), ποῦ ἔχει ὕφος νανουρίσματος.

δεύτερο από τὰ $\frac{3}{8}$ στο γυναικείο). Τὸ μέτρο αὐτὸ μὲ τὸν ἴδιον τρόπο δὲ συναντᾶται, ἀπ' ὅ,τι ξέρομε, στὴν Ἑλλάδα ἢ ἄλλοῦ. Σὲ λαϊκὰ διαφόρων χωρῶν τὸ συναντοῦμε ὑπ' ἄλλη μορφή¹).

Οἱ Κυπριακοὶ χοροὶ συνοδεύονται συνήθως ἀπὸ τὸ βιολί καὶ τὸ λαοῦτο.

Στὴν Κύπρο ὑπάρχουνε, ὅπως στὴν Ἑλλάδα καὶ σ' ἄλλες χώρες, οἱ τραγουδιστοὶ χοροὶ, ὅπου ἔχουμε τὴν ἀρχαίῃ ἔνωση τῶν τῶν τριῶν ἀδελφῶν τεχνῶν, τῆς ποίησης, τοῦ χοροῦ καὶ τῆς μουσικῆς. Τέτιος εἶναι λ.χ. ὁ «Ἄρμα χορὸς» τὸ «Μήλο» κ. ἄ. Σ' αὐτοὺς μπορεῖ νὰ προστεθεῖ ἐπίσης ὁ γνωστὸς κωμικὸς «Χορὸς τοῦ Πιπεριοῦ» («Νὰ σὰς δεῖξω βρὲ κοπέλλια, πῶς τὸ τρίφουν τὸ πιπέρι...»). Γενικὰ γιὰ τοὺς κυπριακοὺς ρυθμοὺς μποροῦμε νὰ παρατηρήσουμε πλήρη ὁμοιότητα μὲ τοὺς ἑλληνικοὺς. Ὁ ἐσωτερικὸς ρυθμὸς τῶν περικοπῶν μας χορῶν συγγενεὺι βαθύτατα μὲ ρυθμοὺς ἑλληνικῶν χορῶν. Κι' ἀπ' αὐτῆς τῆς πλευρᾶς ἡ ὁμοιότητα εἶναι καὶ πιὸ χαρακτηριστικῆ, γιατί δὲν παρατηροῦμε καμιά συγγένεια μὲ λαϊκοὺς χοροὺς ἄλλων γειτονικῶν χωρῶν. Τὰ γνωστὰ $\frac{5}{8}$ («Μᾶς», «Μάντρα», «Τραγοῦδι τῆς Σούσας») καὶ $\frac{7}{8}$ (Ποσ τὸν καρσιλαμὰ κλ.), εἶναι καὶ τὰ κυριώτερα καὶ χαρακτηριστικώτερα ἑλληνικὰ μέτρα. Προσθέτουμε καὶ πάλι τὸ πρωτότυπο μέτρο τῶν $\frac{9}{8}$ ($\frac{3}{8} + \frac{3}{8}$ ἢ $\frac{3}{4} + \frac{3}{8}$) ποῦναι καὶ τὸ «κατ' ἐξοχήν» Κυπριακό²). Εἶπαμε στὶς γενικὲς παρατηρήσεις μας πῶς πολὺ συχνὰ τὸ παγκόσμιον λαϊκὸ τραγοῦδι παρουσιάζει πληρεῖς τὶς ἀρετὲς ἑνὸς ἔργου τέχνης, ὑπακούοντας στοὺς ἴδιους νόμους ἀρχιτεκτονικῆς ποῦ διέπουν καὶ τὰ ἔργα τῶν μεγάλων δημιουργῶν. Τὸ κυπριακὸ λαϊκὸ — μ' ἕνα τρόπο γενικὸ — παρουσιάζει ἀπ' αὐτὴ τὴν πλευρὰ ἐξαιρετικὸ ἐνδιαφέρον· μορφολογικῶς πολλὰ εἶναι ἀπὸ τὰ ἀρτιώτερα λαϊκὰ δημιουργήματα, μ' ἀληθινὰ κλασικὴ διαμόρφωση τῶν μουσικῶν φράσεων.

Μένει νὰ ἐξετάσουμε τὴ δυνατότητα περισυλλογῆς τοῦ λαϊκοῦ μας αὐτοῦ πλοῦτος. Μερικὲς προσπάθειες, ἀπὸ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία, ἔχουνε γίνεῖ ὡς τώρα γιὰ τὴν καταγραφή μερικῶν μας λαϊκῶν τραγουδιῶν καὶ χορῶν. Ἀπ' ὅτι ξέρομε ἔχουν κάνει γραφὴ διαφό-

1) Στὴν Ἠπειρὸ τὸ συναντοῦμε μὲ ὑποδιαίρεση $\frac{2}{8} + \frac{2}{8} + \frac{2}{8} + \frac{3}{8}$ (βλ. *Πονηγίδη* «Ἠπειρωτικὸς ρυθμὸς»). Μὲ τὸν ἴδιον τρόπο σ' ἀρμενικοὺς λαϊκοὺς χοροὺς (βλ. *Komitos*: «Ἀρμενικοὶ χοροὶ» ἀρ. 5), στὴ Βουλγαρία, ἐπίσης στὴν Τουρκία (μὲ ὑποδιαίρεση σὲ $\frac{4}{8} + \frac{5}{8}$ βλ. *Djémal Réchid*: «Τουρκικὲς Σκηνές»).

2) Στὰ μέτρα αὐτὰ βλέπουμε καθαρὰ ρυθμοὺς τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς μετρικῆς. Τὸ πενταμερὲς — ποῦναι καὶ τόσο σπάνιον — μέτρο ($\frac{7}{8}$) εἶναι ὁ *παίων* (πεντάσημος) τῶν Ἀρχαίων, τὸ ἑπταμερὲς ($\frac{7}{8}$) εἶναι ὁ *ἐπίτριτος* (ἑπτάσημος), τὸ πρωτότυπο μέτρο τῶν $\frac{9}{8}$ μὲ τὴν ὑποδιαίρεσή του σὲ $\frac{3}{8}$ καὶ $\frac{3}{4}$ μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὡς ἕνα σύνθετο ἀπὸ ἕνα τρίσημο, ἴαμβο ἢ τροχαιο ἢ καὶ πιὸ συχνὰ ἕνα τριβραχὺ μὲ ἕνα *ἐξόσημο* (εἶτε Ἰωνικὸ ἀπὸ μείζονος — — ο ο ἢ ἀπὸ ἐλάσσονος ο ο — —, εἶτε μολοσοσὸ, μὲ τρεῖς δηλ. συλλαβές: — — —).

Μολονότι τὸ ἑπταμερὲς κυριῶς, καὶ τὸ πενταμερὲς εἶναι συνηθισμένα μέτρα τῆς ἑλληνικῆς λαϊκῆς μουσικῆς, τὰ συναντοῦμε ὡστόσο καὶ σ' ἄλλοις λαοῦς (βλ. *B Ducoudray*: «30 λαϊκὲς μελωδίαι τῆς Κάτω Βρεττανίας» σελ. 10 καὶ 11.

ρων κυπριακῶν μελωδιῶν οἱ ἀκόλουθοι : Χρ. Ἀποστολίδης : «Ἄσματα καὶ Χοροὶ Κυπριακοὶ» (21 τραγούδια καὶ χοροὶ — Λεμεσός 1910), ποῦναι καὶ ἡ μοναδικὴ συλλογὴ ποῦ ἔχει ἐκδοθεῖ ὡς τῶρα. Ὁ ἴδιος ἐπίσης εἶχε δημοσιεύσει πρῶτύτερα μιὰ γραφὴ τοῦ «Τραγουδιοῦ τοῦ Γάμου» σ' ἓνα μουσικὸ παράρτημα τῆς «Φόρμιγγος» (Τεῦχος Ζ, 1903). Ἐπίσης ὁ Στυλιανὸς Χουρμούζιος γραφὴ τῆς «Μεσαριτικῆς», τῆς «Παραλιμνίτικῆς», τοῦ «Γαμηλίου Ἄσματος» (στὴν «Ἀγωγήν» Χ. Παπαδοπούλου. Ἔτος Γ' ἀρ. 71 — 72 Ἰούλιος 1924), ὁ κ. Χαραλαμπος Παπαδόπουλος γραφὴ τῆς «Παφίτικῆς», τῆς «Καρπασίτικῆς» καὶ τοῦ «Μήλου» καὶ ὁ κ. Κ. Ἀρτεμίδης τῆς «Μορφίτικῆς» (ὅλα αὐτὰ στὸ ἴδιο τεῦχος τῆς «Ἀγωγῆς» ποῦ προαναφέραμε καὶ στὴ βυζαντινὴ παρασημαντικὴ). Ὁ κ. Τεῦκρος Ἀνθίας στὸ βιβλίον του «Ἡ Ζωντανὴ Κύπρος» (σ. 133—141) δημοσίευσε μὲ δική του γραφὴ διάφορες «φωνές» («Παραλιμνίτισσα», «Τσαδιώτισσα», «Ακαθιώτισσα» κ.λ.). Ὁ κ. Σ. Τομπόλης (στὰ «Κυπριακὰ Γράμματα») καὶ ὁ κ. Καλλίνικος ἔχουν ἐπίσης γράψει κυπριακὰς μελωδίας. Ἐπίσης οἱ συνθέτες κ. Γιάγκος Μιχαηλίδης καὶ ὁ ὑποφαινόμενος. Εἶναι ἀναμφισβήτητο πὼς συστηματικὴ ἐργασία δὲν ἔχει γίνῃ γιὰ τὴν περισυλλογὴ τοῦ λαϊκοῦ μας πλοῦτου. Ἄν ἐξαιρέσει κανεὶς τὴ συλλογὴ τοῦ Ἀποστολίδη τίποτε ἄλλο δὲν εἶναι προσιτὸ σ' ἓνα ξένο μελετητὴ ποῦ θᾶπελε νὰ σχηματίσει μιὰ ἰδέα τῆς λαϊκῆς μας μουσικῆς. Ἀφῆνω ποῦ μοτίβα μπορεῖ νὰ χρησιμοποιηθοῦν σ' ἐλεύθερες συνθέσεις (ὅπως ἔχει γίνῃ ἀπὸ τὸν κ. Νεζερίτη στὴν ἐξαιρέτη του «Χορευτικὴ σουίτα» σὲ κυπριακὰ θέματα, ἀπὸ τὸν κ. Γ. Μιχαηλίδη καὶ τὸν ὑποφαινόμενο). Κί' αὐτὸ εἶναι σημαντικώτατο σὲ χῶρες ποῦ δὲν ἔχουνε μεγάλη μουσικὴ παράδοση· σ' αὐτὰς τίς χῶρες ἀκριβῶς δημιουργήθηκαν χάρη στο λαϊκὸ τραγούδι οἱ Ἐθνικὲς Σχολές.

Ἡ περισυλλογὴ τῶν λαϊκῶν τραγουδιῶν μπορεῖ νὰ γίνῃ μὲ τρία μέσα : α) τὴν ἀπ' εὐθείας καταγραφὴ ἀπὸ τὸ λαογράφον μουσικόν. Τὸ μέσο αὐτὸ δὲ μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ σίγουρον καὶ μὲ μεγάλη ἐπιστημονικὴ σημασίαν, γιὰτὶ ἀπὸ τὴ μιὰ ἐξαρτᾶται ἀποκλειστικὰ ἀπὸ τὴν ἱκανότητα καὶ τὴν εὐσυνειδησία τοῦ μουσικοῦ κί' ἀπὸ τὴν ἄλλην δὲν ἐπιτρέπει πάντα τὸν ἔλεγχο. Ἡ ἄμεση, ἄλλωστε, καταγραφὴ εἶναι συχνὰ ἀδύνατη· χρειάζεται, ἐπομένως, σειρὰ ἐπαναλήψεων, πρᾶγμα ποῦ δημιουργεῖ τὸν κίνδυνον ἀλλαγῶν (ὁ λαϊκὸς τραγουδιστὴς συχνὰ δὲν τραγουδεῖ μὲ τὸν ἴδιον τρόπο καὶ μάλιστα σὲ τμηματικὰς ἐκτελέσεις).

β) Τὸ δεύτερον μέσον εἶναι ὁ φορητὸς φωνογράφος μὲ κέρινους κυλίνδρους, ποῦ καταστρέφονται, ὅμως, εὐκόλα.

γ) Τὸ τελευταῖον καὶ τελειότερον μέσον εἶναι ἡ ἠλεκτρικὴ φωνοληψία, ποῦ ἔχει σπουδαιότατα πλεονεκτήματα ἀπὸ λαογραφικὴ ἄποψη· ἐπιτρέπει ὅσοσδήποτε ἀκροάσεις θέλει ὁ μουσικὸς ποῦ καταγράφει τὸ τραγούδι, μὲ ἀποτέλεσμα, βέβαιον, τὴν ἀκριβῆ καταγραφὴν του καὶ τὸ σπουδαιότερον κάνει δυνατὴ τὴν σ' ὁποιαδήποτε στιγμή ἐξέλεξιν τῆς ἀκριβείας τῆς καταγραφῆς.

Παρόμοιαι ἐργασίαι ἐπιστημονικῆς περισυλλογῆς ἔχουν τῶρα

γίνει παντοῦ, σ' ὄλες τίς χῶρες. Στὴν Ἑλλάδα ἔχει γίνει ἀξιόλογη ἔργασία, καὶ στὸ εἰδικὸ ἀρχεῖο λαϊκῆς μουσικῆς, τοῦ διευθύνεται ἀπὸ τὴν Κα Μέλπω Μερλιέ, ὑπάρχει καὶ σημαντικὸς ἀριθμὸς φωνογραφικῶν δίσκων λαϊκῶν τραγουδιῶν καὶ βυζαντινῶν μελωδιῶν¹⁾. Σὲ μᾶς καμμιά τέτια ἔργασία δὲν ἔχει γίνει, οὔτε μπορεῖ νὰ γίνει ἀπὸ τὴν ἰδιωτικὴ μονάχα πρωτοβουλία. Πρέπει νὰ τονισθεῖ ὅτι εἶναι ἐπιτακτικὸ καθήκον τῶν ἀρμοδίων, ἐννοοῦμε κυρίως τῆς Ἐκκλησίας— ἢ φροντίδα γιὰ τὴ συλλογὴ τοῦ λαϊκοῦ μας πλοῦτου. Ἡ λαϊκὴ τέχνη εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ μοναδικώτερα μας κληροδοτήματα τοῦ παρελθόντος ποῦ ἐπέπλευσε σ' ὄλες τίς τρικυμίες τῆς ἐθνικῆς μας ζωῆς, εἶναι ἓνα πραγματικὸ κεφαλόβρυσο ποῦ ἔθρεψε καὶ πότισε γενεές γενεῶν, εἶναι ἀκόμα ἓνας ζωντανὸς κήρυκας τοῦ καλλιτεχνικοῦ γούστου, τῆς ψυχροσύνθεσης, αὐτοῦ τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ λαοῦ μας, ἓνας τέλος πάντων ἐθνικὸς πλοῦτος ποῦ μὲ κάθε θυσία πρέπει νὰ διαφυλάξουμε.

Πολλὰ λαϊκὰ τραγούδια μὲ τὸν καιρὸ κινδυνεύουν νὰ σβύσουνε κ' ἢ μουσικὴ τους νὰ χαθεῖ. Κάποια στοργικὴ φροντίδα πρέπει νὰ ληφθεῖ γιὰ τὴν ἀποθησαύρισή τους. Ἀλλὰ ἀνεξάρτητα ἀπ' αὐτὸ ἐπιβάλλεται ἡ συστηματικὴ περισυλλογὴ τους ἀπὸ μιὰ Ἐπιτροπὴ εἰδικῶν ποῦ νὰ περιέλθει τὸ νησί μὲ δαπάνες τοῦ φυσικοῦ προστάτη, τῆς Ἐκκλησίας²⁾. Εἶναι στοιχειῶδες καθήκον, ποῦ ἀπορρέει ἀπὸ τὴν ἐθνικὴ σημασία τοῦ πλοῦτου αὐτοῦ, κί' ὄχι ἀπὸ τὸν κίνδυνον— ποῦναι μερικὸς—καταστροφῆς του, γιατί ἡ Λαϊκὴ μουσικὴ θὰ βγεῖ, ἐλπίζουμε, νικηφόρα, ὅπως πάντα, καὶ ἡ φλογέρα τοῦ βοσκοῦ θὰ ἐξακολουθεῖ τὰ γλυκὰ της μελωδήματα στοὺς κάμπους καὶ στὰ βουνά.

ΣΟΛΩΝ ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ

1) Πιὸ πολλές λεπτομέρειες γιὰ τὴν ἔργασία ποῦ ἔχει γίνει στὴν Ἑλλάδα σ' αὐτὸ τὸ κεφάλαιο δίνουμε στὴ μελέτη μας γιὰ τὴ «Σύγχρονη Ἑλληνικὴ Μουσικὴ» σ' ἐπόμενον τεῦχος τῶν «Κυπρ. Γραμμάτων»

2) Ἐπαναλαμβάνουμε καὶ ἐδῶ τὴν ἔκκληση αὐτὴ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν, ὅπως τὴν κάναμε κί' ὅταν μιλῆσαμε γιὰ πρώτη φορὰ γιὰ τὴν «Κυπριακὴ Λαϊκὴ Μουσικὴ» στὸ σῦλλογο «Κινύρα» τῆς Πάφου, στίς 10-12-1939 (τὰ κυριώτερα στοιχεῖα τῆς διάλεξης ἐκείνης βρίσκονται σ' αὐτὴ τὴ μελέτη). Ὁφείλω νὰ προσθέσω πῶς μετὰ τὴ διάλεξή μου ἐκείνη ὁ Πανιερώτατος Μητροπολίτης Πάφου καὶ Τοποτηρητὴς τοῦ Ἀρχιεπισκοπικοῦ Θρόνου ἔδειξε μεγάλον ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν περισυλλογὴ τῶν λαϊκῶν μας τραγουδιῶν. Κατὰ παρακλήσιν του ἦρθα σ' ἐπαφὴ μὲ τὴν κ. Μέλπω Μερλιέ, ποῦ διευθύνει τόσο ἄξια τὸ «Μουσικὸ Λαογραφικὸ Ἀρχεῖο» ἢ κ. Μερλιέ, ὅπως ἔγραψα καὶ σὲ σχετικὸν ὑπόμνημά μου (ἡμ. 13 10-1940) πρὸς τὸν Σεβ. Τοποτηρητὴ, ἄκουσε μὲ μεγάλη χαρὰ τὴν ἀπόφασιν τῆς Ἐκκλησίας Κύπρου γιὰ τὴ συστηματικὴν περισυλλογὴν τῶν τραγουδιῶν μας καὶ φάνηκε πρόθυμος νὰ συνεργασθεῖ μαζί μας. Θὰ φρόντιζε μάλιστα γιὰ τὴν ἀποστολὴν ἐν τῷ Κύπρῳ τοῦ φωνοληπτικοῦ μηχανήματος· ὁ πόλεμος ὅμως ἀνέκοψε πρόσωρινὰ τὴν προσπάθειαν. Ἀργότερα ἔγινε στὴν Ἀρχιεπισκοπὴ κατὰ πρόσκλησιν τοῦ Τοποτηρητοῦ, μιὰ σύσκεψιν μερικῶν καλλιτεχνῶν (θυμῶμαι πῶς ἔλαβον μέρος· ὁ μακ. Γεώργιος Φασουλιώτης, οἱ κ.κ. Βίκτωρ Ἰωαννίδης, Γιάγκος Μιχαηλίδης, Τεῦκρος Ἀνθίας, Σ. Τομπόλης καὶ 3—4 ἄλλοι ποῦ μοῦ διαφεύγουν). Ἦταν μιὰ σύσκεψιν, ὄχι ἀντιπροσωπευτικὴ, καὶ πρόχειρη, ποῦ δὲν κατέληξε σὲ τίποτε τὸ θετικὸν καὶ ὀριστικόν.

Ο ΚΑΡΦΩΜΕΝΟΣ

“Όταν ή μάνα του, πού σέ κάθε περίσταση ἔλεγε : «ὁ Θεός εἶναι μεγάλος», καί σταυροκοπιόταν πρί βάλει μπουκιά στό στόμα της καί πρίν πέσει νά κοιμηθεῖ, ἔκλεισε τά μάτια της ἀπάνω στό μάχθο της, ὁ Κασσιανός κατάλαβε πώς μιὰ ἀπόλυτη ἀλλαγὴ θά γινότανε στή ζωὴ του. Σά γυρίσανε ἀπό τὸ θαφτιὸ κύτταξε κατάμματα τὸν πατέρα του, καί κείνος κατάλαβε τὴ σκέψη τοῦ παιδιοῦ του. Κούνησε τὸ κεφάλι του, ξεφύσησε, κι εἶπε στεναχτὰ :

— Θεός σχωρέσοι την, πέθανε κι ἡσύχασε... Ναί... τέλειψε πιά ὁ κάματος γιὰ κείνη, κι ἀπόμενε μονάχα σ' ἐμένα ὁ μάχθος τώρα.

Μετρήθηκε μὲ τὸ δύσκολο ἔργο ποῦπρεπεν ἀναλάβει, καί τρεμουλλίασε... Ὡστόσο νά χωριστεῖ ἀπὸ τὸ παιδί του δὲν τῶθελε. “Ἦξερε πὼς γιὰ τὸ χωρικό τὸ παιδί ἔχει ἀξία ὅσο εἶνε κοντά του. Μὰ πᾶνε πολλὰ χρόνια πού βρίσκεται βουτηγμένος στή φτώχεια, ἢ καλλιτέρα.. δὲν ἔχει νά θυμηθεῖ τίποτ' ἄλλο ἀπὸ φτώχεια, δυστυχία καί καταδρομές, καί νά πού ὁ Θεός θέλησε νά τόνε χώσει ἀκόμη πιὸ βαθεία. Πέτσι τοῦ πήρε τὴν ἀγελάδα τὴν καματερὴ—φέτος τοῦ πήρε τὴ γυναῖκα τὴ δουλεύτρα, πού—ὅπως καί νάτανε—τὰ κατάφερνε καί καψοτοίμαζε τὸ «ἀπαραίτητό» τους. Παραστάνει στό νοῦ του μὲ πάθος τὴ στένεψη τῆς ζωῆς πού θ' ἀκολουθήσει, καί ξεφυτρώνει μιὰ σειρά εἰκόνας «ἀβίωτης ζωῆς». Πὼς θά ὀρθοποδήσουν;... πὼς θα δοῦνε προκοπή...; “Ἄλλος τρόπος δὲν ἦταν γιὰ νά στείλει τὸ παιδί—καλοῦ-κακοῦ—στὴ Χώρα. Ναί... τὸ παιδί γιὰ τὸ χωριὸ ἔχει ἀξία ὅσο εἶναι κοντά του, μὰ, σὰ δὲν ἔχει χωράφια νά τὰ σκάβει... εἶνε καρφί καρφωμένο στὸν τοῖχο.

Κάμποσες μέρες καθότανε συλλογισμένος, καί γυροφέρνοντας στό μυαλό του πὼς : «τὸ θέλει-δὲν τὸ θέλει», τίποτ' ἄλλο δὲν μπορεῖ νά κάμει, ξεχνούσε νά γυρίσει τὸν ἀδραχτᾶ του.—Ἐκεῖνο τὸν καιρὸ βρίσκονταν ἀκόμη ἀδραχτάδες στὰ χέρια τῶν ἀνθρώπων.—“Όταν ἡ σκέψη ἔπηξε σὲ μιὰν ὀριστικὴ ἀπόφαση, τότε, μόνον τότε, ὁ ἀδραχτᾶς ἄρχισε νά γυρίζει—νά γυρίζει κανονικὰ καί χωρὶς διακοπὴ

Τὴ μέρα πού σαράντισε ἡ μακαρίτισα, μόλις γυρίσανε ἀπ' τὸ μνημόσυνο, ὁ πατέρας ἔξανε κάμποσο καννάβι κι ἄρχισε νά κλώθει. “Ἄξαφνα, ἀπίθωσε τὸν ἀδραχτᾶ στὸ πεζούλι, πήγε καί πήρε τὸ παιδί ἀπὸ τὸ χέρι καί τῶφερε στὸ παραγῶνι. Το ζούληξε στοὺς ὤμους μαλακά, μὰ ἐνεργητικά, καί τὸ κάθισε στὸ σκαμνί.

— Αὐτὰ πού θά σοῦ εἰπῶ, ἄνοιξε τ' ἄφτιά σου νά τάκούσεις καλά!... τοῦ εἶπε ἱερόπρεπα. Κ' ἔμεινε σιωπηλὸς μιὰ δεκαριά λεφτὰ τῆς ὥρας, ἴσως καί περισσότερα.

Τὸ παιδί, ἄνοιξε καὶ τὰ μάτια καὶ τὸ στόμα γιὰ ν' ἀκούσει, καὶ μπόρεσε νὰ ξεδιακρίνει στὸ κακομοιριασμένο μέτωπο τοῦ γονιοῦ του, τὴν προσπάθεια ποῦβαζε γιὰ νὰ βρεῖ τὰ πρῶτα λόγια καὶ νὰ πει αὐτό, πού μέρες τώρα, συλλογιζόταν καὶ τακτοποιοῦσε στὸ νοῦ καὶ στὴν καρδιά του. Δὲν τούρχότανε τοῦ καψοπατέρα, νὰ κάνει ξεκάθαρη ὁμολογία στὸ παιδί του πὼς ἀδυνατοῦσε ὁλότελα νὰ τὸ ζήσει καὶ ἢ καλὰ πηγμένη καὶ τακτοποιημένη ἀπόφαση πού τις τελευταῖες μέρες τῆς εἶχε δώσει μιὰν ἀξία γιγαντιαία, πῆγαινε νὰ διαλυθεῖ καὶ νὰ σκορπίσει. Μιὰ στιγμή, ἄρπαξε τὸν ἀδραχτᾶ του κι ἄρχισε νὰ κλῶθει σασιτισμένος, μακρυὲς ὀργιές, καὶ νὰ φτύνει καταγῆς δεξιὰ-ἀριστερὰ καὶ νὰ βλαστημάει: «τὴ λάμια, τὴν αἰμοροφήχτρα, τὴν ἄσπλαχνη» πού: «πιλατεύει τ' ἀνυπεράσπιστα πλάσματα τοῦ Θεοῦ...» Κατόπι ἄρχισε νὰ στενάζει, νὰ ξεφυσάει καὶ νὰ λέει μουγκριστά: «'Αλλοίμονο καὶ τρισαλλοίμονο στὸν πού θὰ βρεθεῖ στὰ νύχια τῆς ἀνυπεράσπιστος!... Πάει!!.. Χάθηκε!... ὦχ!... ὦχ!...». Τὸν ἔπνιξε ὁ βῆγας καὶ γούρλωσε τὰ μάτια του, μὰ μὲ τὸ βῆχα ἔλεγε ἔλεγε, καὶ τινάζόντανε τὰ σάλια του στὸ πρόσωπο τοῦ κατατρεμουλιασμένου παιδιοῦ του.

Αὐτὴ τὴ βολὴ βρῆκε, ὁ πατέρας, γιὰ νὰ βάλει στὸ παιδί του τὴν ἰδέα πὼς: «τ' ἀρέσει· δὲν τ' ἀρέσει», πρέπει νὰ πάει στὴ Χώρα νὰ ξενοδουλέψει.. «νὰ κάνει παράδες...» γιατί ὁ χωριάτης κατὰβαινε πὼς μὲ τὴ ψυχολογική, νὰ ποῦμε, ἐπίδραση τοῦ τρόμου «θᾶπιαναν τόπο οἱ ὀρμήνεις του.

—...Δὲ στὸ λέω γιὰ νὰ μ' ἀλαφρώσεις... 'Απ' ἐναντίας... μοῦ φέρνει βάρος νὰ σ' ἀποχωριστῶ· μὰ πρέπει νὰ πᾶς, παιδί μου... «νὰ κάνει παράδες...» νὰ σιγουρεφτεῖς... Νὰ σι-γου-ρεφ-τεῖς... γιατί... ὦχ! ὦχ! ἢ λάμια ἢ αἰμοροφήχτρα εἶνε ἀνελέητη στὸν πού θᾶβρει ἀνυπεράσπιστο... Κι ἄλλη ἀσφάλεια ἀπὸ τὸν παρᾶ—τὸν παλιοπαρᾶ—δὲν ὑπαρχει!... Ὅση ψυχὴ κι ἂν ἔχεις—καὶ τί ψυχὴ μπορεῖ νὰ ἔχει ὁ φτωχός!—σὲ ρίχνει κάτου καὶ σὲ χτυπάει σὰ χταπόδι... Κούχ! κούχ... κούχ... Τί σοῦ λέω ;...

—Σὲ ρίχνει κάτου σὰ χταπόδι!... εἶπε ὁ μικρὸς λαχανιασμένος.

—Σὰ χταπόδι;!... Το χταπόδι ἔχει ὀχτῶ ψυχές... ὁ ἄνθρωπος: μιὰ, κι αὐτὴ: κούφ!... καὶ βγαίνει ἀπ' τὰ ρουθούνια... Ὅχι!... Σὲ ρίχνει στὴ φτώχεια... Κι ἢ φτώχεια σοῦ χτυπάει στὸ κεφάλι καὶ σὲ ζαλίζει... Κούχ... κούχ... Τί σοῦ λέω ;...

—Σὲ ζαλίζει!...

—Ζαλισμένος ἦρτα σ' αὐτὸ τὸν κόσμο, γιατί φτωχὸ μὲ γέννησε ἢ μάνα μου, καὶ ζαλισμένος ἔμεινα ὡς τὴν ὥρα... Ἐγὼ δὲν ἔζησα, ζῆσε σύ.

Καὶ σὰν ἄνθρωπος πού τέλεψε καλὰ μιὰ δύσκολη δουλειά, ἀνάπνεψε πλατειά.

—Κατάλαβες τί σοῦπα; τότε ρώτηξε σὲ κάμποση ὥρα.

—Ναί... γιὰ τὴ Δράκαινα.

—Τὴ Δράκαινα!;... Φτοῦ!.. Προκοπή!.. Παραμῦθι σοῦλεγα;!...

Καί πέταξε τὸν ἀδραχτᾶ του καταγῆς καὶ φώναξε :

— Τῆ ζωῆ!... Τὴν Κε-ρά- ζω-ή, κακότυχό μου παιδί!... κι ἄρχισε πάλι νὰ τοῦ μιλάει μὲ σφιγμένα δόντια, ὀνοματίζοντας, τώρα, σὲ κάθε φράση, τὴ «λάμια» τὴν «αἰμορουφήχτρα» τὴν «ἀ ν ε λ έ η τ η!».

Ἡ ζωῆ!... ἡ ζωῆ!...

Γιὰ νὰ μὴ πάρῃ τὸ φόβό τῆς Δράκαινας τοῦ παραμυθιοῦ, ἡ μάνα του ἔκοβε κάθε τόσο τὸ παραμῦθι καὶ τοῦλεγε : «Παραμῦθια... λόγια τῆς ἀνέμης... Ψεύτικα εἶνε, καὶ μὴ φοβηθεῖς παιδάκι μου». Ὁ πατέρας, γιὰ νὰ τοῦ βάλει στὸ νοῦ πῶς ὁ χωρικός ἀξίζει ὅσο ἔχει γῆ καὶ τὴν τσαπίζει, κι ὅταν δὲν ἔχει «ζεῖ κρυφὰ ἀπὸ τὸ Θεὸ» καὶ δὲν μπορεῖ νὰ προκόψει καὶ νὰ πάει μπροστά... τότε φοβερίζει μὲ τὴ «λάμια».

— Γιὰ τὸνομα τοῦ Θεοῦ, Κασσιανέ μου!... ἄκου τὰ ποῦ σοῦ λέω —ὁ γονιός σου—καλά!... Δὲν μπορῶ—ὁ καφερός—νὰ σὲ βοηθήσω πάρεξ μὲ λόγια... Ἄνοιξε τὰ μάτια σου νὰ καταλάβεις, καὶ πάρε τα : «βαγγέλιο»... Ἡ ἄτιμη ἡ ζωῆ!...

Καὶ τὸ παιδί : ξιέται—ρουφάει τὴ μύτη του, ἀνοίγει τὰ μάτια του κι ἀκούει—μὲ τὸ σεβασμό καὶ τὴν πίστη ποῦ ἔχει τὸ χωριατό-πουλο στὰ λόγια τοῦ γονιοῦ του—, πόσο «τρισδιαολεμένο πρᾶμα» εἶναι ἡ ζωῆ!... πόσο «θηριόγνωμος» εἶναι ὁ κόσμος, κ' ἕνα σωρὸ ἄλλα τρομερὰ πράματα, ποῦ τὰ πιότερα δὲν τὰ καταλαβαίνει.

Βροντᾶνε τὰ λόγια στ' ἄφτιά του... ταραζοῦνε τὴ ψυχούλα του... καὶ καθὼς πηγαινοέρχονται στὸ ἄγουρο μυαλό του, μπερδεύονται τόσο, ποῦ ἡ «ζωῆ»—ἡ «ζήση»—ὁ «βίος», ὁ «κόσμος»—οἱ «ἄνθρωποι»—ἡ «ἀνθρωπότης», κι ὅλα τ' ἄλλα—«Θεοῦ κατάρεις»—«Θεοῦ εὐλογίες»—σμίγουνε σ' ἕνα σύνολο, καὶ, νά! τὸ «τρομερὸ—τὸ πολύμορφο τέρας»!!

Στὴ λιγόστιγμη σιωπῆ ποῦ ἀκολούθησε—γιατί ὁ πατέρας του πρὶ ξαναρχίσει ἔκλωσέ κάμποση κλωστή—ἀνάσαινε γρήγορα καὶ δυνατὰ, καὶ χτυποῦσε-χτυποῦσε, ἡ καρδοῦλα του σὸ νὰ βρισκότανε στὸ τρεχὶο τοῦ πανικοῦ.

—Καὶ μὲ τὰ λίγα γράμματα ποῦμαθες—καὶ χωρὶς γράμματα—μπορεῖς νὰ γίνεις «ἄνθρωπος», ἐκεῖ. Ὁρεξη νάχεις γιὰ δουλειά!...

Τὴ Χώρα, ὁ πατέρας, τὴ γνῶριζε ἀπὸ ἱστορίες καὶ λόγια, καὶ ἀπὸ λιγοστοὺς παγεμούς μὲ πολὺ σύντομες διαμονές σ' αὐτῆ. Στὸν κάθε παγεμό, δοκίμαζε κ' ἕνα καινούργιο ξάφνισμα, κ' εἴτε πουλοῦσε, εἴτε ψοῦνιζε, σάστιζε νὰ μὴ τὸν γελάσουν. Ἔτσι, ἡ ἐντύπωση ποῦ κρατοῦσε γι' αὐτῆ, δὲν ἦταν παρὰ ἡ σύνθεση τῶν ξαφνισμάτων του, καὶ τῶν ὄσων—καλῶν-κακῶν—εἶχε ἀκούσει : «Μυστήρια!», «Νόμοι σκοτεινοὶ κρατοῦνε τὸν ἄνθρωπο κάτω ἀπὸ σατανικοὺς ζυγούς». «Καθὼς στὴ θάλασσα καὶ στὰ ποτάμια, τὸν παρασέρνουν νεροσυρμές. Ἄνεμικὲς τὸν δέρνουν. Κύματα τὸν ἄρπᾶνε, καὶ τὸν καταποντίζουν ρούφουλες»... «Γητέματα-πλανέματα καὶ μαργιολές... Καὶ ξεβράκωμα...Καί...» Ὅμως αὐτὰ μ' ἕνα.. «Παναγιά μου σῶσε... βοήθα τὸ παιδί!...» τᾶδιωξε ἀπ' τὴ σκέψη του—καλλίτερα : τὰ κρά-

της παράμερα—κι' ἐνῶ ἀργοτυλίγει μιὰν μακρὰ ὄργια κλωστή στὸν ἀδραχτᾶ του, ἀργοξετυλίγεται ἀπ' τὴ ψυχὴ του ἕνα θαμπὸ συναίσθημα καὶ τραβάει νὰ καθοριστεῖ... Ὡστόσο, αὐτὸ δὲν τόνε μποδίζει νὰ λέει :

—...καὶ νὰ φυλάγῃσαι ὅσο μπορεῖς ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, ἐκεῖ. Εἶναι κατεργαρέοι... «τῆς ὄργης τοῦ Θεοῦ ἀνθρώποι...» τὸ νοῦ σου... καὶ πάντα μπροστά.. Οὔτε δεξιὰ - οὔτε ζερβιά, ὅσο νὰ «κάνεις παράδες»... καὶ πιά : δὲ φοβᾶσαι τίποτα... Ἔχεις τὴν ἀσφάλεια... Δὲν πατάς στὰ σκοτεινά...

Αὐτὰ δὲν ἦτανε ὀλότελα πρωτάκουστα γιὰ τὸν Κασσιανό : Ἐνα βράδυ πού γύριζε ἀπ' τὸ «ἄλλο του χωριό»—τὸ χωριὸ τοῦ παποῦ του—ὁ γέρος τοῦ φώναζε : «Τρέχα παιδί -τρέχα παιδί !... Καὶ μὴ πιάσεις τὸ παιχνίδι στὴ στράτα... Νὰ περάσεις τὸ νεκροταφεῖο πρὶ σκοτεινιάσει καὶ βγοῦν οἱ πεθαμένοι... Τρέχα παιδί!... καὶ μὴ κυττᾶς πίσω... Οὔτε δεξιὰ... οὔτε ζερβιά!...» Θυμᾶται πάντα αὐτὴ τὴ φοβέρα. Τότες τρόμαξε τὸ νεκροταφεῖο καὶ τοὺς νεκρούς... Τώρα : τὴ ζωὴ καὶ τοὺς ζωντανούς—τὴ Χώρα καὶ τοὺς χωραίτες.

—Αὔριο ν' ἀρχίσεις νηστεία... Πέμπτη, Παρασκευὴ, Σάββατο... τρεῖς... Τὴν Κυριακὴ νὰ πᾶς νὰ ξαγορεφτεῖς στὸν παπᾶ καὶ νὰ μεταλάβεις. Τὴ Δευτέρα θὰ πᾶς στὴ Χώρα· κ' ἐνῶ παρακαλοῦσε : «Νᾶνε ἡ ὥρα ἡ καλὴ Θεέ μου !» ξεκαθάρισε μέσα του μὲ μιᾶς τὸ θαμπὸ συναίσθημά του καὶ καθωρίστηκε :

Ἦτανε μιὰ ἀνησυχία, σὰ χριστιανικὸ δέος, ποῦδωσε τόπο σ' ἕνα μοιρολατρικὸ τρόμο : «Ποιὸς ξέρει τὴ βουλή τοῦ Θεοῦ ; ! Ποιὸς ξέρει τὸ γραφτὸ τῆς Μοίρας !;»...

Παράτησε τὸν ἀδραχτᾶ καὶ χεράκωσε τὸ κούτελλό του. Συλλογιζόταν, ὁ πατέρας, πῶς δὲν εἶχε ἕνα σχέδιο προμελετημένο γιὰ τὸν παγαμὸ τοῦ παιδιοῦ του στὴ Χώρα, κι οὔτε μποροῦσε νὰ κάνει. Καλὰ - καλὰ δὲν ἤξερε ἀν θὰ μποροῦσε νὰ τὸ πάει ὁ ἴδιος ἢ ἀν θὰ τ'ὄστελλε μὲ τοὺς ἀγωγιάτες. Θὰ πήγαιναν καβάλλα ἢ πεζοί ;... Ποῦ θὰ τὸ ἀκουμποῦσε ;

Τὶς μέρες πού ἀκολουθήσανε δὲν ἄγγιξε τὸν ἀδραχτᾶ του. Καθότανε— «σταυροχεριασμένος» - «κλειδοστομισμένος» — βυθισμένος στὴν «μοιρολατρικὴ ἔκσταση» πού ὄχι μονάχα συλλογισμοὺς καὶ σκέψεις δὲν ἔχει, μὰ οὔτε κἀν ὀπασίες· κι ἂς μεγαλώνουνε τὰ μάτια, κι ἂς πᾶνε νὰ πεταχιοῦν ὀξω ἀπὸ τὶς κόχες τους. Ἐνα κενό, μονάχα... καλλίτερα : δυὸ κενά. Τὸ ἕνα στὸ μυαλό, καὶ τᾶλλο στὴν καρδιά, κι ἔτσι... τί νὰ πεῖ ;... Τί νὰ συμβουλέψει ;... Μονάχα, ξημερώματα Δευτέρας, πού θᾶφευε τὸ παιδί, — ὁ παπᾶς θὰ τ'ὄπαιρνε μαζί του—τοῦδωσε τὸ χέρι νὰ τὸ φιλήσει, γιὰ νᾶχει τὴν εὐχὴ του, καὶ τοῦπε :

—Ὁ παπᾶς, καλλίτερ' ἀπὸ μένα κι ἀπὸ κάθε ἄλλονα, θαῦρει τόπο νὰ σ' ἀκουμπήσει... σὲ σπῖτι ἢ σὲ μαγαζί... Κι ἀν δὲ μπορέσει

νά βρεῖ σπίτι ἢ μαγαζί... εἶνε καὶ ἡ Ἀρχιεπισκοπή... Εἶνε καὶ τὰ Μετόχια τῶν Μοναστηριῶν... Κουτσοβολέψου. Δούλεψε κάτω ἀπὸ ἄλλους ὅσο νὰ κάνεις δική σου δουλειά... Ἄν εἶσαι δεξιολέπης: γίνου τεχνίτης... ἂν εἶσαι ἀνοιχτομάτης: κάνε ἐμπόριο. Κ' ἢ καλογερική... καλή ναι κι αὐτή... Ὅποιος ἔχει μυαλό, προκόβει σὲ κάθε δουλειά... καί, πιά πῶσι καβάλλα!... ἀλλιῶς... πάει!... Ἡ σκρόφα, ἡ ἀνελέγητη ζωὴ, παναθεμά την, τότε ρίχνει ἀπίστομα...

Καὶ τὸν γλυκόσπρωχνε ὥσπου τὸν ἔβγαλε ἀπ' τὴν αὐλή.

—Στὴν εὐχή μου, καί... βγάλτα τὰ παπούτσια σου.

Κι ὁ Κασσιανὸς ἔσκυψε καὶ ξαναφίληρε τὸ χέρι τοῦ γονιοῦ του, καὶ τοῦκανε καὶ τὸ «κουτουλί» πού τὸχε ξεχάσει προητέρα, κι ὕστερα κάθισε καταγῆς, μεσόστρατα, κι ἔβγαλε τὰ παπούτσια του. Ἀπὸ μωρὸ παιδί, εἶχε μιά τρυφερότητα καὶ ἓνα—μιᾶς λογιῆς—σεβασμὸ γι αὐτὰ τὰ παπούτσια, πού οἱ γονεοὶ του τὰ γνοιαζόντανε πάντα τόσο πολὺ, καὶ τοῦ μάθανε τὴ σοβαρῶτερη ἰδιότητά τους: «Εὐκόλα λυώνουνε... καὶ δύσκολα ξαναγοράζονται... τὰ εὐλογημένα...». Ὅταν σὲ λίγο ἔτρεχε πίσω ἀπὸ τὸ μουλάρι τοῦ παπᾶ, ἦτανε καθῶς τότες πού ἔτρεχε στο σκολειό γιὰ νὰ μάθει «γράμμα-τα-σπουδάγματα, τοῦ Θεοῦ τὰ πράγματα»: ξυπόλητος γιὰ νὰ μὴ λυώνουνε στὴ στράτα ἄδικα τὰ εὐλογημένα.

(συνέχεια)

ΝΙΚΟΣ ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ

Ο ΑΠΟΡΗΜΕΝΟΣ

Ὅσες φορὲς μοῦ ἔτυσθεν γιὰ νὰ σὲ συνευπλάσω,
κοντὰ στήβ βρύσην τοῦ χωροῦ, διπλα στόμ μελισσιῶναν,
τζι' εἶσθεν κοντὰ τραντάφυλλα, ροδάτζινο, κκεράζια,
ἔμεινισκα ἔτσι ξηστικός, μείνισα' ἀπορημένος
πκοῖος νὰ 'νι τρεῖνος πῶδωσεν τὲς ὁμορχὲς στὸν ἄλλον.
Θωροῦσ σε τὰ τραντάφυλλα τζι' ἀλαβροκοτζινίτζουν,
ὄξα διῶδσ σου μυρωδικιὰν τζι' ὄγραν ἀντιφεντζίτζουν
πάνω στὲς δικὸ βουκοῦδες σου, τζιαι πάνω στὸ κορμίν σου ;
Τζι' ὄσες φορὲς σὲ χνουδωτὸν ροδάτζινον ἐντζίτζω
τὸ βελουδον τῆς βούκκας σου θαροκοῦμαι σθουμαλιτζω.
Θωρῶ πάλαι τὲς μελισσες ὅπου σὲ τριυρίζουν
τζι' ἀναρωθιοῦμ' ἂν ἔρχονται γιὰ νὰ τρυτίσουν μέλιν
πού πάνω στά σθειλούδκια σου τὰ κουρελλοβαμμένα ;
ὄξα ἐγελασθήκασιν τζι' ἐπήρασιν γιὰ στόμαν
τοῦ τζυβεριοῦ, τὸ στόμα σου τὸ τριανταφυλλένον ;
Τζι' ὄντας δικλήσω τζιαι τὰ δῶ τρεῖνα τὰ δικνὸ σου μάδκια
στέκω τζιαι συλλοτζομαι ἂν ἔσῃ ἢ Τζύπρου λάφκια
τζιαι εἶδεν τα ἢ μάνα σου πάνω στὸ βλάφιμόν της
τζι' ἔκαμέν τα τὰ ἴδια χωρὶς νὰ παραλλάσσουν
ἀπὸ τὰ μμάδκια τοῦ λαφκιοῦ πού στάσσουνιν γλυκάδες.

Α. ΚΛΟΚΚΑΡΗΣ

ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗ

ΔΕΚΑ ΧΡΟΝΙΑ*

Γυρίζοντας δέκα χρόνια πίσω ἀνοθυμοῦμαι τὴν πρώτη ἐξόρμησιν τῶν «Κυπριακῶν Γραμμάτων» καὶ ὅλες τὶς ἐνέργειες ποὺ προηγήθηκαν γιὰ νὰ πραγματοποιηθῆ ἡ ἔκδοσις αὐτή. Ἀνοθυμοῦμαι ἀκόμα ὅλες τὶς μικρὰς καὶ μεγάλας ἀγωνίες στὰ δέκα χρόνια τῆς ζωῆς τοῦ περιοδικοῦ μας, τὶς οἰκονομικὰς προπαντὸν ἀγωνίας του, γιὰ νὰ κρατηθῆ ἡ στή ζωῆ, καὶ τὰ λογικὰ ἐμπόδια, ποὺ ἀπὸ χίλιες δυὸ μεριεὶς παρεμβάλλονταν μπροστά του. Κοιτίζω καὶ ὅλη του τὴ δεκάχρονη δράσις γιὰ τὴν πνευματικὴ ἀνάρθωσιν τοῦ τόπου μας καὶ βλέπω τ' ἀποτελέσματα τῆς προσπάθειάς του. Μὰ δὲ θὰ γράψω τώρα τὴν ἱστορίαν τῶν «Κυπριακῶν Γραμμάτων» — κάποτε θὰ γίνῃ καὶ αὐτὸ — οὔτε θὰ κῶνον ἀπολογισμὸ τῆς δράσεως των — αὐτὸς εἶν' ἐργασία ἄλλων καὶ ὄχι ἐνὸς ποὺ εἶναι τόσο στενὰ συνδεμένος μετὰ τὸ περιοδικόν. Σήμερα θελῶ μονάχα λίγα σημεῖα χαρακτηριστικὰ νὰ θυμίσω ἀπὸ τὴ ζωῆς του.

* * *

Ἦταν ἡ ἀνοιξὴ τοῦ 1934, μέσα εἰς τὴ Μεγάλῃ Ἑβδομάδῃ. Στὸ δωμάτιον κάποιου φίλου τρεῖς ἄνθρωποι σκεφτόμαστε γιὰ τὸνομα

* Τὰ «Κυπριακὰ Γράμματα» πρωτοβγήσαν εἰς τὸ 15 Σεπτέμβριον 1934 καὶ σταμάτησαν τὸν Ἰούλιον τοῦ 1937. Ξαναβγήσαν τὸ Μᾶν τοῦ 1939 καὶ ἔξακολουθοῦν ὡς σήμερον. Συμπλήρωσαν δηλ. δέκα χρόνια ἀπὸ τὴν πρώτη τους ἐμφάνισιν, ὄχι ὅμως καὶ δέκα τέμους, γιὰτὶ γιὰ δυὸ σχεδὸν χρόνια (Αὐγ. 1937 — Ἀπρίλ. 1939) δὲ βγαίνανε.

τοῦ περιοδικοῦ ποὺ ἀποφασίσαμε νὰ βγαλοῦμε, μετὰ τὴν εὐγενικὴ φιλοδοξίαν νὰ συγκεντρώσουμε σ' αὐτὸ τὴν ἐργασίαν ὅλων τῶν Κυπρίων διανοουμένων, καὶ νὰ τὸ κάνουμε τὸ ἐκφραστικὸ ὄργανον μιᾶς ἀνώτερης πνευματικῆς ζωῆς εἰς τὴν Κύπρον. Τὶς γενικὰς γραμμὰς τῆς πορείας του τὶς διαγοράσαμε προωυτέρα, πρὶ μῆνες πολλοὺς, πρὶ χροῖνια ἂν θέτε ἀκόμη γιὰτὶ τὸ περιοδικόν μας δὲν ἦταν τὸ τυχαῖον γέννημα μιᾶς στιγμῆς, μὰ ὁ ὄρισμος καρπὸς μιᾶς πολὺ μελετημένης προεργασίας, ἡ συνισταμένη τῶν πνευματικῶν κατευθύνσεων τῆς ἐποχῆς. Ὑστερῶς ἀπὸ πολλὰ ὀνόματα, οἱ φίλοι δέχτηκαν τὸ ὄνομα «Κυπριακὰ Γράμματα» ποὺ πρότερον, γιὰτὶ χαρὰχτήριζε πλείονα τὴ γενικὴ διάθεσιν ποὺ θέλαμε νὰ δώσουμε εἰς τὸ περιοδικόν μας μετὰ τὸ ἀγκάλιασμα καθὲ ἀξιολογῆς πνευματικῆς προσπάθειας εἰς τὸν τόπον μας καὶ τὴν καλλιέργειαν μιᾶς ἀνώτερης πνευματικῆς ζωῆς εἰς τὴν Κύπρον.

Τὴν ἑβδομάδῃ τῆς Λαμπρῆς τυπώσαμε κιόλας τὶς πρώτες ἀγγελίαις ποὺ θὰ στέλναμε εἰς φίλους εἰς τὴν Κύπρον, εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδαν γιὰ συνεργασίαν καὶ συνδρομητὰς. Ὁ κληρὸς τῆς διεύθυνσεως τοῦ περιοδικοῦ ἔπεσε εἰς μένα, καὶ δέχτηκα νὰ ἐπωμιστῶ τὶς τεράστιαις εὐθύναις ποὺ ἐπιβάλλει μιὰ τόσο τιμητικὴ θέση. Ὅμως ὁ τότε «περὶ τύπου νόμος» ὄριζε πὼς ὁ ἐκδότης ἐφημερίδας καὶ περιοδικοῦ ἔπρεπε νὰ εἶναι πάνω ἀπὸ 30 χρωνῶν. Ὁ φίλος δικηγόρος κ. Ἀντ. Ἀταλιδῆς εἶχε τὴν καλοσύνη νὰ μᾶς βοηθήσῃ καὶ δέχτηκε νὰ ὑποβάλῃ αἴτησιν γιὰ νὰ τοῦ παραχωρηθῆ ἡ σχετικὴ ἀδεία, ποὺ μόλις τὸ καλοκαίρι τὴν πετύχαμε. Ἐμεινε

υπεύθυνος ιδιοχτήτης σ' όλη τήν πρώτη περίοδο, Σεπτ. 1934—'Ιούλη 1937. Οί άλλες όμως ασχολίες του κ. Αιταλίδη δέν του έπιτρέπουν πιά νά συμμετέχει στό «Κυπριακά Γράμματα», πού 'έτσι σταμάτησαν. Άλλά τότε ευτυχώς ό «περί τύπου νόμος» άλλαξε, ώστε νά έπιτρέπεται ό εκδότης του περιοδικού νά είναι μόνο πάνω από 25 χρονών, κ' 'έτσι υπόβαλα εγώ αίτηση, γιά ν' αναλάβω πιά και τυπικά τήν υπεύθυνη ιδιοχτησία του περιοδικού μαζί μέ τή διεύθυνσή του. Δέ θά εξιστορήσω τίς δυσκολίες πού μόνος τότε αντιμετώπισα. Άλλά στους πρώτους μήνες του 1938 μου παραχωρήθηκε ή άδεια και δέν έμενε παρά νά πλερώσω τό σχετικό δικαίωμα γιά νά τήν πάρω. Τότε όμως ή Σχολική Έφορεία Λευκωσίας έκανε μιá συμπληρωματική διάταξη στόν Κανονισμό του Παγκυπρίου Γυμνασίου—στό όποιο εργαζομαι—πού απαγορεύει στους καθηγητές νά είναι εκδότες έφημερίδων ή περιοδικών, κ.λ.π. Το έμπόδιο αúτ ή ανάβαλε πάλι κυριαπάνω από ένα χρόνο τήν έκδοση του περιοδικού, ως τό Μση 1939, πού βγήκε μέ υπεύθυνο ιδιοκτήτη και διευθυντή ένα από τους πωτεργάτες του περιοδικού, τό φίλο κ. Νίκο Κρανιδιώτη, Γυμνασιάρχ η τότε στην Κερύνεια και ύστερα καθηγητή στό Γυμνάσιο Βαρωσίων. Άλλά τώρα πού ό κ. Ν. Κρανιδιώτης είναι καθηγητής στό Παγκύπριο Γυμνάσιο, τά «Κυπριακά Γράμματα» αντιμετωπίζουν και πάλι τό πρόβλημα του υπεύθυνου εκδότη, κι άρχισαν κίόλας τά σχετικά διαβήματα γιά ή μεταφορά τής άδειάς σ' άλλο φίλο των Κυπριακών Γραμμάτων.

Διηγήθηκα πολύ σύντομα (γιατί όι λεπτομέρειες είναι θλιβερότερες και πολλές) τή δυσάρσητη αúτη πλευρά τής ζωής των «Κυπριακών Γραμμάτων», γιά νά δείξω μέ τί βασικά έμπόδια είχε—κ' έχει—ν' αντιπαλαίσει τό περιοδικό μας γιά νά κρατηθεί στη ζωή, μέ τί έμπόδια έχουν ν' αντιπαλαίσουν οι πνευματικοί άνθρωποι στην Κύπρο, πού θέλουν νά εργαστούν γιά τήν πνευματική άνοδο του τόπου μας τίμια και άνωστεροβούλα και χωρίς άτομική ωφέλεια.

Μά δέν είναι τό μόνο έμπόδιο πού συναντήσιμε. Οί οικονομικές δυσκολίες είναι ακόμα μεγαλύτερες. Στην πρώτη περίοδο (1934—1937) τόσοι πολλοί συνδρομητές καθυστέρησαν τήν πλερωμή τής συνδρομής των, ώστε όταν τον 'Ιούλη του 1937 σταμάτησε προσωρινά ή έκδοση, χρωστούσαν—και χρωστούν ακόμα!—διάφοροι μεγαλόσημοι και μικρόσημοι κύριοι £238 12-0 άνείσπραχτες συνδρομές τριών χρόνων! Τά σπασμένα—δηλ. τά έξοδα γιά τήν έκδοση και κυκλοφορία του περιοδικού, χαρη, τυπογραφικά, ταχυδρομικά—πλευάναμε ένας καλός μου φίλος κι ό ύποφαινόμενος. Οί δυό μας είχαμε έπιμιστεί τά οικονομικά βίση και στη νέα περίοδο των «Κυπριακών Γραμμάτων» από τό 1939, γιατί ή μείωση τής κυκλοφορίας του περιοδικού, οι άνείσπραχτες και πάλι συνδρομές και τά αύξημένα στό πενταπλάσιο έκδοτικά έξοδα, αφήνουν ζημιές, μόνο ζημιές και τίποτε άλλο. Κι αν ένας φιλόμουσος Κύπριος, έγκαταστημένος στην Αίγυπτο (πού δέ θέλει νά γνωριστεί τ' όνομά του) δέ βοηθούσε μέ γενναία έχταχη συνδρομή τά «Κυ-

πριακά Γράμματα», θά ἦταν προ βληματική ἢ ἔκδοσή των στὰ τρία τελευταῖα χρόνια. Τὰ «Κυπριακά Γράμματα» τὸν εὐχαριστοῦν καὶ τώρα θερμά, ὅπως καὶ τὸν ἄλλο καλὸ φίλο ποὺ τόσο τοὺς παραστάθηκε γιὰ χρόνια.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ πρέπει νὰ πῶ ἀκόμα πὼς τὰ «Κυπριακά Γράμματα» χρωστοῦν πολλὰ στὸν τυπογράφου τους, τὸν κ. Θωμᾶ Γ. Κυριακίδη, ποὺ μὲ τὴν ὑπομονή του, τὴν ἀνεχτικότητα του, τὴ συγκαταβατικότητα του καὶ μὲ τὴν ἀγάπη του γιὰ τοὺς ἰδεολογικοὺς πνευματικοὺς ἀγῶνες, τὰ κράτησε στὴ ζωή.

Οἱ οικονομικὲς δυσκολίες εἶν' ἐνα δεύτερο βασικὸ ἔμπόδιο στὴ ζωὴ τῶν «Κυπριακῶν Γραμμάτων». Ἄν ὅμως κρατήθηκαν στὴ ζωὴ, παρ' ὅλες τὶς οικονομικὲς ζημιές, εἶναι γιὰτὶ οἱ πρωτεργάτες των πιστεύουν πὼς δὲ μετριέται ἡ πνευματικὴ προσπάθεια καὶ τὸ πνευματικὸ ξύπνημα μὲ χρήματα. Εἶναι ἀπαραίτητες οἱ θυσίες γιὰ τὰ μεγάλα ἔργα. Κ' εἶναι μικρὴ καθε θυσία γιὰ τὸ πνευματικὸ ξύπνημα τοῦ λαοῦ, γιὰ τὴν πνευματικὴ καθοδήγησή του καὶ γιὰ τὴν πνευματικὴ καλλιέργειά του. Ἄν τὰ «Κυπριακά Γράμματα» πετύχανε τὸ σκοπὸ αὐτὸ, ἄλλος θὰ τὸ κρίνει, ὅμως αὐτὴ ἦταν ἡ ἔφεση τῶν πρωτεργατῶν τους καὶ αὐτὴ τὴ γραμμὴ προσπάθησαν τίμια ν' ἀκολουθήσουν δέκα χρόνια τώρα, μὴ λογαριάζοντας τὴν ἐξαντλητικὴ ἐργασία, τὰ οικονομικὰ βάρη, τὶς προσωπικὲς ἐνοχλήσεις, τὶς κατακραυγὲς τῶν καλοθελητῶν, τὰ ποικίλα ἑξωτερικὰ καὶ ἑσωτερικὰ ἔμπόδια, καὶ τὶς ἀρώστιες ἀκόμα

Ἄφήνοντας πολλὰς ἄλλες δυσκολίες ποὺ ἀντίκρισε στὴ δεκάχρονη

ζωὴ του τὸ περιοδικὸ μας, θέλω δυὸ λόγια νὰ πῶ γιὰ τὰ πέντε πολεμικὰ χρόνια. Τὸ ξέσπασμα τοῦ πολέμου μᾶς βοήθη στὴν ἔναρξη τῆς δευτέρας περιόδου τοῦ περιοδικοῦ, τότε ποὺ μὲ πιὸ ὀργανωμένη προσπάθεια ἀνοίγαμε τοὺς δρόμους μιᾶς εὐρύτερης καὶ πιὸ στέρερης δράσης στὴν πνευματικὴ ζωὴ τῆς Κύπρου. Ἡ σὲ μεγαλύτερη κλίμακα συνεργασία λογοτεχνῶν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα θὰ γινόταν ἐνα καλὸ καὶ γόνιμο παραδείγμα γιὰ μᾶς ἐδῶ, ποὺ ἀρχίσαμε νὰ ἐργαζόμαστε σοβαρώτερα, ἔτσι ποὺ νάχουν τὴν τιμὴ τὰ «Κυπριακά Γράμματα» ν' ἀναφέρονται συχνότερα τώρα ἀπὸ τὶς πανεπιστημιακὲς ἔδρες στὴν Ἑλλάδα μὲ τὰ πιὸ καλὰ λόγια. Μὰ τὴν προσπάθεια τούτη τὴ σταμάτησε καὶ τὴν ἀναποδογύρισε ἡ πολεμικὴ θύελλα. Οἱ εὐρωπαϊκὲς καὶ προπάντων οἱ ἑλλαδικὲς πηγὲς σταμάτησαν νὰ μᾶς τροφοδοτοῦν, οἱ Κύπριοι συνεργεῖτες ἀρχισαν νὰ σκορπίζουν, ν' ἀδιαφοροῦν ἢ νὰ κνηγοῦν τὴν ἱκανοποίησιν τῶν βιοτικῶν ἀναγκῶν, ἢ κυκλοφορία τραβοῦσε τὸν κατήφορο, ὁ χίρτης γινόταν λιγοστός, τὰ ἔξοδα μεγάλωναν, καὶ ὅλα προσιώνιζαν ἐριαλτικά τὸ θάνατο. Τὴ δεκαπενθήμερη καὶ μηνιαία ἔκδοσις τὴν κάναμε δίμηνη, τὶς 60—80 (κάποτε πάνω ἀπὸ 100) σελίδες τὶς περιορίσαμε σὲ 32—40. Καὶ φυλλοροοῦσαμε... Καμιά ἐλπίδα ἀπὸ πουθενά, καμιά φωτεινὴ ἀχτίδα ἐνισχυτικὴ.....

Στὶς κρίσιμες αὐτὲς μέρες, (ὄχι μονάχα γιὰ τὸ περιοδικὸ μας ἀλλὰ, ἴσως, καὶ γιὰ ὅλη τὴν πνευματικὴ ζωὴ τῆς Κύπρου,) ἀντιδράσαμε μὲ τὶς μικρὲς μας δυνάμεις καὶ μὲ τὴν ἀνεξάντλητη πίστιν μας, ἀντιδράσαμε ἐναντία στὸ μαρasmus καὶ

στις ἀπελπιστικῆς συνθηκῆς ποῦ βάραιναν τὴν πνευματικὴ ζωὴ τοῦ τόπου καὶ προμηνοῦσαν τὸ θάνατό της. Κρατήσαμε μὲ τὰ δόντια στὴ ζωὴ τὰ «Κυπριακὰ Γράμματα», ἀδιαφορώντας γιὰ τὶς θυσίες καὶ τὶς ζημιές, γιὰ τὶς εἰρωνεῖες καὶ τὴν ἐγκαταλείψην σχεδὸν ἀπ' ὅλους. Ὑπάρχον ἐκδόσεις—φτωχῆς καὶ σὲ περιεχόμενο καὶ σ' ἐμφάνιση, ἀλλὰ τίμιες, ἀγωνιστικῆς καὶ μὲ ἀσβεστη τὴν ἐλεύθερη πνευματικὴ πνοή—ποῦ τὶς κάναμε μόνοι μας, μὲ δυὸ τρεῖς ἀγαπημένους πιστοὺς συνεργάτες, παλαιόντας μὲ τὶς ἀντίξοες συνθηκῆς γιὰ νὰ κρατήσουμε ταχτικῆ τὴν ἐκδόση καὶ σ' ἕνα ψηλὸ πνευματικὸ ἐπίπεδο. Μᾶς κιννοῦσε ἡ θερμὴ καὶ ἀπέραντη ἀγάπη μας γιὰ τὴν πνευματικὴ ζωὴ, καὶ ἡ ἀτράνταχτη πίστη μας στὴν ἀνάγκη ἑνὸς πνευματικοῦ ὄργανου, ποῦ νὰ στέκεται δίπλα στὸ λαὸ καὶ νὰ τὸν καθοδηγεῖ σ' εὐγενέστερες καὶ ψηλότερες ἐκδηλώσεις. Γιατὶ μὲ τὴν κατάχτηση τῆς Ἑλλάδας τὰ «Κυπριακὰ Γράμματα», μαζὶ μὲ ἕνα δυὸ ἄλλα περιοδικὰ, ἔμειναν τὰ μόνα ἐκφραστικὰ ὄργανα τῆς ἐλεύθερης πνευματικῆς ζωῆς σ' ὅλο τὸν ἑλληνισμό. Τὸ θεωροῦσαμε προδοσίαν καὶ φυγομαχίαν ν' ἀφήσουμε νὰ σβύσει ὁ μικρὸς πνευματικὸς πυρσὸς ποῦ εἶχαμε στὰ χέρια μας, καὶ ποῦ κάθε δυὸ μῆνες ἔδινε λίγες ἀναλαμπές ἀπὸ τὸ ἐλεύθερο πνεῦμα τῆς αἰώνιας Ἑλλάδας. Ἡ μικρὴ φωνὴ τῶν «Κυπριακῶν Γραμμάτων», ὅσο σιγαλὴ καὶ ἀσθενικὴ καὶ ἀν κατάντησε, ἔπρεπε νὰ συνεχιστεῖ—καὶ συνεχίστηκε!—γιὰ νὰ ζυγνᾷ τὸν κόσμον ἀπὸ τὴ νάρκη καὶ τὸ δέος ποῦ πλάκωσε τὶς ψυχές. Αὐτὸ εἶναι τὸ καθήκον τῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων.

Τὸ ξαναλέω : Τὰ χρόνια αὐτὰ δὲν εἶναι ἀπὸ τὰ καλύτερα τῶν «Κυπριακῶν Γραμμάτων» σ' ἐμφάνιση. Εἶναι ὅμως ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικώτερα τῆς γενικῆς στάσεως τῶν ἀπέναντι στὰ μεγάλα προβλήματα τοῦ πνευματικοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς, προπάντων γιὰ τὴν αἰσθησιμότητα τῶν πνευματικῶν εὐδυνῶν ἀπέναντι στὸ λαὸ καὶ γιὰ τὴν ἀκατάπαυτη προσπάθεια τοὺς νὰ τὶς ἐκπληρώσουν μὲ τὶς λίγες τῶν δυνάμεις. Βγαίνανε κολοβωμένα, φτωχὰ, ἀδύναμα, μὲ περιορισμένο κύκλο δράσεως καὶ χωρὶς νὰ ἱκανοποιῦν πλέρια πρῶτα πρῶτα ἑμᾶς τοὺς ἴδιους. Μὰ τόσες ἦταν οἱ δυνάμεις μας. Μείναμε τραγικὰ ἀβοήθητοι, μὲ λίγους μόνο πιστοὺς φίλους, ποῦ μὲ τὴν ἀνεχτίμητη βοήθεια καὶ ἀγάπη τοὺς τόνωναν τὸ θάρρος μας καὶ τιμοῦσαν τὶς φτωχικῆς ἐκδόσεις μας μὲ τὴν ἐκλεκτὴ συνεργασία τοὺς.

* * *

Δὲν εἶναι συνηθισμένη ἡ στήλη αὐτὴ σὲ τέτοια γλώσσα—χορήματα, ἰδιοκτησίες, ζημιές, συνδομές, κατατρεγμούς—καὶ σὲ τόσο μικρὸς. Κάτω ἀπὸ τὸν ὠραῖο τίτλον τῆς «Ζωῆς καὶ Τέχνης» δέκα χρόνια τώρα προσπαθοῦμε νὰ ποῦμε, κάθε φορὰ μὲ λίγα λόγια σταράτα, τὶς ἀπόψεις μας γιὰ τὰ πνευματικὰ ζητήματα ποῦ ἀγγίζουν τὴ ζωὴ, καὶ νὰ χαράξουμε σὲ γενικῆς καὶ καθαρῆς γραμμῆς τὶς κατευθύνσεις ποῦ θεωροῦμε ἀπαραίτητες γιὰ τὴν καλλιέργεια μιᾶς ἀνώτερης πνευματικῆς ζωῆς καὶ δράσεως. Ἄν ὅμως σήμερον ξεστράτισε καὶ παραμάκρυνε ἡ στήλη αὐτὴ, εἶναι γιὰ τὸν θέλοντα τὴν καλοσημαδιὰ αὐτὴ ὥρα τῶν δεκάχρονων νὰ ὑποδηλώσουμε γιὰ μιὰ μόνο φορὰ τοὺς

μόχθους, τις αγωνίες και τις θυσίες που χρειάστηκαν και χρειάζονται, για να μπορούμε να δίνουμε στην ελληνική Κύπρο τη μικρή αυτή πνευματική χαρά που λέγεται «Κυπριακά Γράμματα». Δέζητοῦμε ἀναγνώριση ἢ δάφνες—γιατί δὲν ἐκάναμε τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὸ καθήκον μας—ἀλλὰ μόνο θέλουμε νὰ ἐξηγήσουμε τὴ δύσκολη μὰ τιμητική ζωὴ τοῦ περιοδικοῦ μας.

Ἔχω μπροστά μου τὰ 112 τεύχη των «Κυπριακῶν Γραμμάτων». Τὰ θωπεύω στοργικὰ μὲ τὸ μάτι καὶ μὲ τὸ χέρι. Μετροφυλλῶ μὲ συγκίνηση τὶς χιλιάδες τῶν σελίδων τους, ποὺ μιλοῦν μόνες των ἂν ἄξιζε νὰ γίνουν τόσο κόποι καὶ τόσες θυσίες. Μελέτες, διηγήματα, ποιήματα, κριτικές, λαογραφικὸ ὕλικό, σημειώματα, μεταφράσεις, ὅλα γραμμένα ἀπὸ ἑκατοντάδες συνεργατῶν,—σχεδὸν ὅλων τῶν Κυπρίων διανοουμένων, ἀρχαίων Ἑλλήνων ἀπὸ τοὺς ἐκλεχτότερους καὶ λίγων ξένων—ἀποτελοῦν τὸ πνευματικὸ αὐτὸ οἰκοδόμημα. Καὶ δὲ μετανιώνω οὔτε μίᾳ στιγμῇ ποὺ ἔγινε ὁ συνδετικὸς κρίκος καὶ ἡ ψυχὴ τῆς πολὺμόχθης ἀλλὰ τιμητικῆς καὶ γόνιμης αὐτῆς πνευματικῆς δράσης.

Τώρα, στὰ δέκα τους χρόνια, τὰ «Κυπριακά Γράμματα» στέκονται μίᾳ στιγμῇ γιὰ νὰ κοιτάξουν προσεχτικὰ πίσω τους, νὰ ἀναμετρήσουν μὲ αὐστηρὴ αὐτοκριτικὴ τὸ ἔργο ποὺ ἐπιτελέσανε, καὶ νὰ προχωρήσουν μπροστά, πάντα μπροστά, μὲ θάρρος καὶ αὐτοπεποίθηση, καὶ μ' ἀκλόνητη τὴν πίστη στὸν ὑψηλὸ πνευματικὸ προορισμό τους. Ξαίρουν τὶς ἐλλείψεις των καὶ δὲ φοβοῦνται νὰ τὶς ὁμολογήσουν. Ξαίρουν πόσο τραχὺς

κι ἀνώμαλος εἶναι ὁ δρόμος ποὺ ἀνοίγεται μπροστά τους. Ἀλλὰ δὲ δειλιάζουν. Θὰ συνεχίσουν ὑπερήφανα καὶ τίμια τὸν ὄρατο ἀγῶνα τους γιὰ τὸ πνευματικὸ ἔξπνημα καὶ τὴν πνευματικὴ καλλιέργεια τοῦ λαοῦ μας.

Ἄλλὰ τώρα, ποὺ ἡ Ἐλευθερία ξαναγυρίζει στὰ γνώριμά της γώματα τῆς ἀγαπημένης μας Ἑλλάδας, καὶ «μελετᾷ τὰ λαμπρὰ παλληκάρια» ποὺ γράφανε καὶ γράφουν μὲ τὸ αἷμα τους τὶς νέες ἐλληνικὲς ἡρωϊκὲς ἐποποιίες, τὸ καθήκον τῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων τοῦ ἑλληνισμοῦ γίνεται ἀκόμα πιὸ ἐπιταχτικὸ γιὰ δράση ἔντονη καὶ δημιουργικὴ. Καὶ τὰ «Κυπριακά Γράμματα» νιώθουν κατάβαθα τὸ ἱερὸ αὐτὸ καθήκον καὶ τὸ κάνουν—μὲ τὶς λίγες των δυνάμεις—πράξη καὶ ἐνεργεια ἐθνικὴ. Ἔχοντας τὶς ἴδιες γενικὲς κατευθυντήριες γραμμές, ὀπλισμένα μὲ τὴ σκληρὴ ἀλλὰ πλούσια δεκάχρονη πείρα τους, βασισμένα στὴν πίστη κα' ἐνθουσιασμό τῶν πρωτεργατῶν τους καὶ στὴν ἀγάπη τῶν συνεργατῶν τους, θὰ βαδίσουν μπροστά, δουλεύοντας δημιουργικὰ τὸ πνεῦμα καὶ τὴ ζωὴ, γιὰ νὰ συνελέσουν καὶ αὐτὰ στὴ δημιουργία ἑνὸς καλύτερου κόσμου. Στὴν πορεία τους αὐτῇ, στὴν πνευματικὴ τους αὐτῇ λαμπαδηδρομία, μὲ χαρὰ καὶ τιμὴ τους θὰ δοῦν νὰ πυκνώνεται ἡ φάλαγγα τῶν συνοδοιπόρων τους. Γι' αὐτὸ καὶ πάλι κλείνω τοῦτο μου τὸ σημείωμα μὲ τὴν ἀγαπημένη μου ἔκκληση: **Ὅσοι πιστοί!**

ΚΩΣΤΑΣ ΠΡΟΥΣΗΣ

ΚΥΠΡΙΑΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

Η ΠΡΟΣΩΠΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΕΥΛΟΓΙΑΣ

ΚΑΙ Ο ΕΥΛΟΓΙΑΣΜΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΚΥΠΡΙΟΥΣ

Ἡ εὐλογία (variola) εἶναι μιὰ ἐπιδημικὴ νόσος, ποὺ μάλιστα τὴν ἀνθρωπότητα ἀπὸ τὰ πολὺ ἀρχαῖα χρόνια. Ὁ Sir M. A. Ruffer στὸ βιβλίο του «Studies in the Palaeopathology of Egypt» ἀναφέρει πὼς βρῆκε ἴχνη εὐλογίας σὲ μιὰ μούμια τῆς εἰκοστῆς δαισαστείας. Ὁμοίως πολλοὶ ἐρευνητὲς διαβλέπουν περιγραφή τῆς εὐλογίας σὲ μερικὰ χωρία τοῦ αἰγυπτιακοῦ πάπυρου τοῦ Ebers "Ἄλλοι πάλι σὰν τὸν Auché, τὴν Παναγιωτάτου κλπ., θεωροῦν τὸν λοιμὸ τοῦ Θεουκιδίδη ὡς ἐπίδημία εὐλογίας. Τέλος ὁ Moore σὲ σχετικὴ τοῦ πραγματεῖα παραδέχεται πὼς ἐπίδημία εὐλογίας ἀποδεκτικῶς τὸν στρατὸν τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου. Κυρίως δὲ μὲ σαφῆ περιγραφή τῆς εὐλογίας ἔκαμε ὁ Ἀαρὼν (Ζ' αἰὼν μ.Χ.) καὶ πλήρη διαχωρισμὸ τῆς ἀπὸ τὴν ἱλαρὰ ὁ Ιατρὸς Ραζή (Θ' αἰων. μ.Χ.) ὀνομαζοντάς τὴ χάσπε! Ἀπὸ τὸ χρόνια πιά αὐτὰ οἱ ἐπίδημιες εὐλογίας ἦταν συχνὲς στὴν Ἑλλάδα, ὅπως καὶ σὲ ὅλη τὴν Εὐρώπη. Ἡ συχνότητα αὐτὴ μὲ τὰ θανατηφόρα καὶ ἄλλα δυσάρεστα ἀποτελέσματα τῆς νόσου ὀδήγησε τὸν ἑλληνικὸ λαὸ τὸν νὰ τὴν «προσωποποιήσει». Ἡ προσωποποίηση αὐτὴ ὀφείλεται στὴν ταγκόσμια ἀνθρωπομορφικὴ τάση τοῦ ἀνθρώπου καὶ συνδέεται ἄμεσα μὲ τὴν πίστη τοῦ πρὸς τὴν δαιμονικὴ προέλευση τῶν νόσων.

Στὴν Κύπρῳ βρῆκαμε μόνο μιὰ παράδοση, ὅπου προσωποποιεῖται ἡ εὐλογία, προερχόμενη ἀπὸ τὸ χωριὸ Τριμίκλινη τῆς ἐπαρχίας Λεμεσοῦ¹⁾. Ἡ παράδοση αὐτὴ εἶναι ἡ ἑξῆς: «Ἐνας λινοβράμβακος ὀνόματι Χαράλαμπος Χριστοφῆ πρὸ 120 ἐτῶν διηγεῖτο εἰς τοὺς συγχωριοὺς του, ὅτι κατὰ

τὸν καιρὸν τῆς ἐπίδημιος τῆς εὐλογίας, συνήντησε μιὰν ἀγριογυναῖκα, φοροῦσαν λερωμένην ποικαμίαν καὶ κρατοῦσαν εἰς τὰ χέρια της, ποὺ εἶχαν μεγάλα καὶ ἀκάθαρτα νύχια, ἕνα μεγάλο κουβάρι νῆμα. Εἰς ἐρώτησίν του ποῖα εἶναι καὶ τί ζητᾷ εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο, ἐκεῖνη ἀπήντησεν, ὅτι εἶναι πτωχὴ ζητιὰ καὶ γυρίζει τὸ χωριὰ, καὶ ἄλλοι τὴν δέχονται καὶ ἄλλοι τὴν διώχνουν μὲ ἄγριον ξυλοκοπήμα. Ὁ Χαράλαμπος τὴν ἠρώτησεν ἂν ἐπήγε καὶ εἰς τὸ χωριὸ τοῦ (Τριμίκλινη). Ἐκεῖνη ἀπήντησεν ὅτι μιὰ γυναικὰ καὶ ἕνας ἄνθρωπος δὲν τῆς ἐπιτρέπουν νὰ εἰσέλθῃ στὸ χωριὸ καὶ ὅτι τὴν ἐκτόπησαν σκληρὰ. Ὁ Χαράλαμπος τῆς λέγει «δὲν ἔχει τέτοια πλάσματα στὸ χωριὸ μου, νὰ ἀρνηθοῦν φιλοξενίαν εἰς μιὰν πτωχὴν ζητιάναν, Ἐλὰ νὰ πάμε μαζὶ καὶ μὴ φοβάσαι». Ἐξέκίνησαν καὶ οἱ δύο ἀπὸ τὴν βεματιὰν καὶ ἀνήχοντοτὸν ἀνήφορον πρὸς τὸ χωριὸ. Εἰς τὴν πρώτην καμπὴν τοῦ δρόμου αἴφνης ἡ ζητιὰ, νὰ σταμάτησε. «Νάτους ἐρχονται πάλιν!» ἐφώνησε. «Πόσασαμε!». Ὁ Χαράλαμπος γυρίζει δεξιὰ, ἀριστερὰ, ἀλλὰ δὲν βλέπει κανένα. Ἡ ζητιὰνα ἐξακολουθεῖ νὰ φωνάζῃ «γλύτωσαμε! γλύτωσαμε! ἐσκοτώσαμεν». Ὁ Χαράλαμπος ἤκουε τὰ κτυπήματα, ἀλλὰ δὲν ἔβλεπε κανένα. Ἡ ζητιὰνα ἀλλόφρων ἔτρεχε εἰς τὴν ἀντιθετὸν διεύθυνσιν καὶ ἐπὶ μακρῶ ἤκούοντο τὰ βογγητὰ της. Σκεπτικὸς καὶ φοβισμένος ὁ Χαράλαμπος ἐπέστρεψεν εἰς τὸ χωριὸ καὶ ἀνήγγειλε τὸ συμβεβηκὸς εἰς τὸν λερέα του χωριοῦ, ὁ ὁποῖος ἐξήγησε τὸ θαῦμα, ὅτι ἡ ζητιὰνα ἦτο ἡ εὐλογία καὶ ἡ γυναικὰ καὶ ὁ ἄνδρας, οἱ ὁποῖοι τὴν ἐξυλοκοποῦσαν ἦσαν ἡ Παναγία καὶ ὁ "Ἄγ Χαράλαμπος. Ἡ εὐλογία ἐνῶ εἰς ἄλλα χωριὰ ἔκαμε θραῦσιν, εἰς τὴν Τριμίκλινην οὐδεὶς προσεβλήθη. Ἀπὸ τότε ὁ Χαράλαμπος ἔγινε ἀληθὴς χριστιανὸς καὶ τὸ ἴδιον ἔτος μετέβη εἰς τοὺς Ἄγ. Τόπους πρὸς προσκύνησιν».

Στὴν παράδοση αὐτὴ ἡ εὐλογία προσωποποιεῖται ὡς μιὰ ἀγριογυναῖκα, ποὺ φορεῖ λερωμένην ποικαμίαν καὶ κρατᾷ τὰ χέρια της, ποὺ ἔχουν μεγάλα καὶ ἀκάθαρτα νύχια, ἕνα κουβάρι νῆμα. Ἡ προσωποποίηση αὐτὴ μοιάζει πολὺ μὲ προσωποποιήσεις

1) Χάσπε ἢ χασπέ=ἀραβ. εὐλογία. Ἡ ὀνομασία τῆς νόσου «εὐλογία» ἀπαντᾷ στὸν ἑλληνικὸ λαὸ ἀπὸ τὸν Ζ', μ.Χ. αἰων. σὲ μιὰ διήγηση θαυμάτων τοῦ Ἄγ. Ἀρτεμίου (Ν. Πολιτ. Λαογρ. Συμμ., τομ. Α', σελ. 70).

2) Τὴν παράδοση αὐτὴ τὴν ἔγραψε ὁ δάσκαλος κ. Μ. Χαραλαμπίδης καὶ μὲς τὴν παρέχώρησε εὐγενὲς ὁ δάσκαλος κ. Χαρ. Παπαδόπουλος.

ιδίως της πανώλους, με την οποία συχνά συγχύζεται κατά τον Ν. Πολίτη. 'Ωστόσο η προσωποποίηση αυτή προσθέτει ένα νέο στοιχείο στις νεοελληνικές προσωποποιήσεις της νόσου αυτής, γιατί στην Ελλάδα μόνο ως έξης προσωποποιείται η εύλογια: α) ως γυναίκα τρομερή για τα παιδιά (Fautiel). β) ως μαυροφόρα γυναίκα, που συνοδεύεται από τις δυό άλλες επίδημικές νόσους χολέρα και πανώλη (Ν. Πολίτης). γ) ως γυναίκα άσπροφόρα, που την συνοδεύει η χολέρα (Ν. Πολίτης).¹ δ) ως γυναίκα, που συνοδεύεται από την όστρακία (όστράκκα και τον κεχρίτη (κεχρίτες), δυό άλλες έξανθηματικές νόσους (Μέγας). Τέλος στη παράδοση αυτή φέρονται ως άγιοι προστάτες κατά της νόσου η Παναγία και ο "Αγ. Χαράλαμπος Στην Ελλάδα συνήθως ο "Αγ. Χαράλαμπος είναι ειδικός προστάτης κατά της πανώλους και στην Κύπρο ως προστάτης γενικώς έναντι κάθε επίδημικής νόσου. Κατά της εύλογιας νεοελληνικοί προστάτες άγιοι θεωρούνται η "Αγ. Βαρβάρα και η "Αγ. Μαύρα.

Ο λαός για να προφυλαχτεί από την νόσο αυτή χρησιμοποίησε από τα αρχαία πάλι χρόνια τον εύλογιασμό (variolisation). 'Από τον ΣΤ' π.Χ. αίων. βρίσκουμε στην Κίνα, που θεωρείται ως η πατρίδα της εύλογιας (κιν. Τσίου ηου) την προφυλακτική αυτή μέθοδο. Και στην Ελλάδα είχε χρησιμοποιηθεί η μέθοδος αυτή, κυρίως στην Θεσσαλία και Μακεδονία (για μερικούς και στην Πελοπόννησο και Θράκη), και από έδω μεταφυτεύτηκε στη λοιπή Ευρώπη, κατόπιν μάλιστα από τις σχετικές εργασίες των δυό ελληνων Ιατρών Πυλαρινού και Τιμόνη (Η' αίων μ.Χ.)². Οί πιο συνηθισμένες μέθοδοι εύλογιασμού είναι οί έξης: α) η περιβολή έσωρούχων που μολυνθήκαν από πύο ατόμου με έλαφρά μορφή εύλογιας (Κίνα). β) η εισαγωγή στη μύτη έφελκιδας έηρας,

παρμένης από φλύχταινα ατόμου με έλαφρά μορφή εύλογιας (Κίνα). γ) η έντριβη έηρας έφελκιδας από φλύχταινα σε έντομες κοιμαμένες στον βραχίονα (Ινδίες). δ) η έκχυση ζεστού πύου, παρμένου από φλύχταινα άτομου με έλαφρά μορφή εύλογιας, σε κεντίσματα καμωμένα με βελόνι στο μέτωπο, πώγωνα, μάγουλα, χέρι και πόδι, (Έλλάδα) ε) έκχυση πύου, παρμένου από φλύχταινα, σε κέντισμα καμωμένο με βελόνι στον βραχίονα και κατόπιν επικάλυψη του μέρους με κούφιο τσούφλι καρυδιού³ (Έλλάδα) κλπ.

Μέθοδος εύλογιασμού υπήρχε και στην Κύπρο, προτού έφθαρσσει ο δαμαλισμός (vaccination). Την μέθοδο αυτή μας την άναφερε ο πανοσιολογίωτατος "Εξάρχος της "Αρχιεπισκοπής Κύπρου κ. 'Ιερώνυμος. Κατά της μέθοδο αυτή έπαιρναν τό παιδι και τό κυλούσαν μέσα σε σεντόνι άρρώστου από έλαφρά μορφή εύλογιας, όπου υπήρχαν άποπεσμένες έηρας έφελκιδες. "Έτσι τό παιδι έπαιρνε μία έλαφρά μορφή εύλογιας, άν και δέν άποκλειόταν και μία βαριά, θανατηφόρα μορφή. 'Η κυπριακή αυτή μέθοδος εύλογιασμού μοιάζει με την πρώτη πύ πάνω σημειωμένη μέθοδο της Κίνας. "Αν υπήρχε στην Κύπρο και άλλη μέθοδος εύλογιασμού, προσύμοια τουλάχιστο με την ελληνική, δέν έχουμε ως τώρα, άπ' δ, τι γνωρίζω, καμμία πληροφορία.

ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ : Γ. Δεστούνη. Οί πραγματικοί εισηγηταί του έμβολιασμού, Πυλαρινός και Τιμόνης, 1929. 'Αρ. Κούζη, 'Ιστορία της 'Ιατρικής, 1929. Aug. Panayotatos, L'Hygiène chez les anciens grecs, 1923. Ν. Πολίτη, Λαογραφικά Συμμεκτα, τομ. Α' (1920) και του Γ. Γ. Πουρναροπούλου, Ο Δαμαλισμός ελληνική έφεύρεσις : "Ιατρική 'Εφημερίς 1928, κλπ.

1) Ν. Πολιτ., Λαογρ. Συμμ., τόμ. Γ', σελ. 89.

2) Ο τίτλος της σχετικής πραγματείας του Πυλαρινού είναι ο έξης: "Nova et tuta methodus variolam excitandi per transplantationem super inverta et in usum tracta, qua rite per acta immunia in posterum praeservantur ab hujusmodi contagio corpora" Βενετία 1715.

3) Κούφιο τσούφλι ως προφυλακτικό επικάλυμμα στην θέση που έγινε ο δαμαλισμός χρησιμοποιείται ακόμα και σήμερα στην Κύπρο.

ΔΙΑΦΟΡΑ

17 Π.— Πήραμε τις ἐφημερίδες *Ἐλευθερία*, *Ἑστὴς*, *Ἀνεξάρτητος*, *Κυριακὸς Τόπος*, *Φωτὸς* ἢ ἡ *τῆς Κύπρου*, *Πάφος*, *Νέα Πολιτικὴ* ἢ *ἡ* *Ἐπιθεώρησις*, *Χρόνος*. *Παρατηρητησιὰς* καὶ τὰ περιοδικὰ *Psychologist*, *πορτογαλ*, *Φλόγα*, *Σπίθα*, *Ἀπόστολος*, *Ἑσπερινὸς*, *Κυριακάτικη Ἐσπερινὴ*, *Ἰσοῖα* *Ἀγωνιστής*.

18 — Πήραμε τοὺς δυὸ πρώτους ἀριθμοὺς τῆς πολιτικῆς ἐπιθεώρησης *ΚΑ* *Ἑλλήν* πού ξαναβγήκε στὸ Κάιρο ἰσὶν ἀπὲρ διευθυντὴ τὸν κ. Α. Κασιγόνη.

19 — *Ἀπὸ τὰ βιβλία, περιοδικὰ κ' ἐφημερίδες πού ἐκδίδονται στὴν Κύπρον, ἀναγγέλλουμε ὅσα στέλλονται ἐκτὸς τοῦ γραφείου μας, στὴ διεύθυνσιον: Κυριακὰ Γράμματα, 19 Οὐζουνιάν, Κωνσταντινούπολις*

20 — *Μολονότι διπλασιάσαμε τις σελίδας στὴν ἐκδοσὴν αὐτὴν, δὲν μποροῦμε νὰ περιλάβουμε ὅλη τὴν ἕλη πού ἔχεται ἐκδοθῆκε γιὰ τὸ ἀγαπητικὸν ἀντιπρόσωπον—καὶ ζητοῦμε γι' αὐτὸ συγγνώμην ἀπὸ τοὺς ἀγαπητοὺς συνεργάτας ὑμῶν. Ἡ συνεργασία αὐτὴ, ἡ κριτικὴ ὑμῶν γιὰ πολλὰ βιβλία κυριακὰ καὶ ἑστὴνα, σημειώματα καὶ σχόλια γιὰ τὰ πνευματικὰ ζητήματα, καὶ ἡ ἀλληλογραφία θὰ δημοσιευτοῦν ἐν τῷ ἐπιθεωρητικῷ τεύχει.*

ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ

Χριστ. Χαγαλάμπου: Ὁ φιλέλληνας Στῆνιλεὺς Κόσσων. 1944 σ. 20.

Κάτω Μόντη: Ταπεινὴ Ζωὴ. Διήγηματα. Λευκωσία 1944. σ. 63. 3].

Κύπρον Χρυσάνθη: Τρία ἱατρικὰ σύμμετρα Κύπρου σ. 18.

Κύπρον Χρυσάνθη: Σῶμα καὶ ὕψος. Λευκωσία 1944. σ. 43. 2/4 1' 2.

Κ. Π. Χατζηγιάννου: Ξενοφώντος Κύπρου Ἀνάβασις. 1944. σ. 61.

Α. Μαϊστράλη: Ὁ κόκκινος αἷτος καὶ ἄλλα διηγήματα. Λευκωσία 1944. σ. 28. 1].

Φώτη Ἀγγουλέ: Φλόγες τοῦ Δάσους (ποίηματα) Κάιρο 1944. σ. 34.

S.—L. Hourmouzios: Salute to Greece. An Anthology of Cartoons published in the British Press. London p.p. 89. 6].

Πέτρον Μάγνη: Πασχαλιὲς καὶ χειμωνιάθια. (ποίηματα). Ἀλεξάνδρεια, 1944 σ. 47.

Πέτρον Μάγνη: Τὸ τροπάρι τῆς Κασσιανῆς. (ἔμμετρον μετάφραση). Ἀλεξάνδρεια, 1944. σ. 4.

G. B. Pusey: Glimpses of Cyprus. Nicosia, 1944. 2].

Raphael's Paintings and Drawings. Published by the Phaidon Press. London, 1943 40. 20].

ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ

“Ο ΖΗΝΩΝ”

6 Denmark st. W. C. 2, Λονδίνον.

Πλουσία συλλογὴ φιλολογικῶν, ἐκπαιδευτικῶν, θρησκευτικῶν, κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν βιβλίων, ὡς καὶ κειμένων ἀρχαίων συγγραφέων. Κάθε βιβλίον πού ἀσχολεῖται μὲ τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα.

Λαμβάνομεν ὅλας τὰς τελευταίας ἐκδόσεις ἀπὸ ὅλα τὰ τμήματα τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ἀποστέλλομεν οἰονδήποτε βιβλίον εἰς Κύπρον ἐπὶ συστάσει, κατόπιν ἀποστολῆς τοῦ ἀντιτίμου καὶ τῶν ἀσφαλιστρῶν.

Γράψατε: Zeno Booksellers, 6 Denmark st. London, W. C. 2. (ἢ διεύθυνσις σας καθαρογραμμένη.)

Ἀντιπρόσωποι διὰ τὴν Κύπρον: ΔΙΕΘΝΕΣ ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ, Λήδρας 88, ἀπὸ τὸ ὅποιον δύνασθε νὰ ζητήσετε οἰασδήποτε πληροφορίας.

Ἐπιμελητὴς ἰδιοκτήτης Ν. Ι. Κρανιδιώτης—Κερύνια.

Τυπώθηκε στὸ καλλιτεχνικὸ τυπογραφεῖο «Νέος Κόσμος» τοῦ κ. Θωμά Γ. Κυριακίδη, στὴ Λευκωσία τῆς Κύπρου.

ΠΟΛΥ ΣΥΝΤΟΜΑ ΚΥΚΛΟΦΟΡΕΙ :

ΝΙΚΟΥ ΚΡΑΝΙΔΙΩΤΗ

“ΧΡΟΝΙΚΑ”

ΜΙΑ ΕΚΛΕΚΤΗ ΣΕΙΡΑ ΔΙΗΓΗΜΑΤΩΝ ΠΟΥ
ΑΓΓΙΖΟΥΝ ΜΕΡΙΚΕΣ ΠΛΕΥΡΕΣ ΤΗΣ
ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΚΥΠΡΙΑΚΗΣ ΖΩΗΣ.

“ΧΡΟΝΙΚΑ”

ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΠΟΥ ΔΕΝ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΛΕΙΨΕΙ
ΑΠΟ ΚΑΜΜΙΑ ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ.

Σημ.—Λόγω της πολεμικής καταστάσεως θα τυπωθή
σὲ περιορισμένο ἀριθμὸ ἀντιτύπων.

Ἐξασφαλίσατε ἀπὸ τώρα τὸν τόμο σας γρά-
φοντας στὸν κ. ΝΙΚΟΝ ΚΡΑΝΙΔΙΩΤΗΝ, Παγκύπριον
Γυμνάσιον, ΛΕΥΚΩΣΙΑ.

ΤΙΜΗ : 3/-.